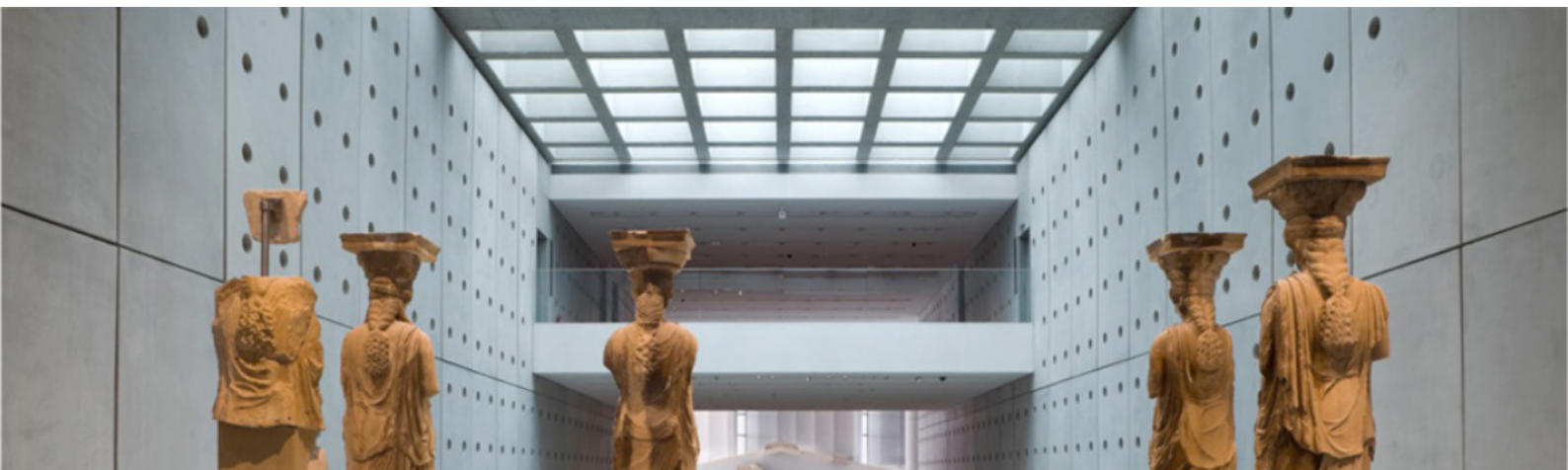

UPRAVLJANJE DEDIŠČINE PRIROČNIK

Valentina Cristini, Camilla Mileto, Fernando Vegas, Lidia García-Soriano,
Borut Juvanec, Andreja Benko, Janos Palotas, Gabor Palotas

KAZALO

POGLAVJE I HISTORY OF HERITAGE MANAGEMENT	2	POGLAVJE V TRADICIONALNE GRADBENE TEHNIKE	124
UVOD	3	TEORIJA IN PRAKSA	126
TEORIJA VAROVANJA	4	TRADICIONALNE GRADBENE TEHNIKE	128
PIONIRJI VAROVANJA ARHITEKTURE	6	ARHITEKTURA GLINE, ČERPIČA	132
VARSTVO ARHITEKTURE:		ŽGANA GLINASTA OPEKA	136
ZGODOVINSKA BISTVA	7	KONSTRUKCIJE V KAMNU	137
KLJUČNI DOKUMENTI: LISTINE, IZJAVE, SPORAZUMI	10	LESENE KONSTRUKCIJE IN TESARSTVO	141
		STREHE IN PREKRIVANJE	150
		KOVAŠTVO	156
		STEKLO	160
		OPLESK IN OMETAVANJE	162
POGLAVJE II INSTRUMENTI ZA VARSTVO DEDIŠČINE	22	POGLAVJE VI GLOSAR UPRAVLJANJA Z DEDIŠČINO	166
UVOD	23	ČRKA A	168
RAZLIČNOST DEŽEL POMENI		ČRKA B	171
RAZLIČNOST PRAVNIH INSTRUMENTOV	24	ČRKA C	172
UNESCO	25	ČRKA D	172
ICOMOS	27	ČRKA E	175
CENTRALIZIRANA UREDITEV DEDIŠČINE	30	ČRKA F	175
DECENTRALIZIRAANA UREDITEV DEDIŠČINE	38	ČRKA G	177
		ČRKA H	179
POGLAVJE III UPRAVLJANJE Z DEDIŠČINO IN STRATEGIJE	48	ČRKA I	179
IZVLEČEK	50	ČRKA K	182
EVROPSKA STRATEGIJA ZA KULTURNO DEDIŠČINO		ČRKA L	184
21. STOLETJA	52	ČRKA M	186
STRATEGIJE FINANCIRANJA	68	ČRKA N	187
PRIMERI ORGANIZACIJ		ČRKA O	191
Z DOBRIMI PRAKSAMI	72	ČRKA P	194
		ČRKA R	198
POGLAVJE IV PRIMERI ŠTUDIJ S PODROČJA DEDIŠČINE	82	ČRKA S	202
UVOD	84	ČRKA T	204
TEMELJI NAGRAD EUROPA NOSTRA IN DOMURS	85	ČRKA U	207
POSEGI V RELIGIOZNO ARHITEKTURO	88	ČRKA V	208
POSEGI V VOJAŠKO ARHITEKTURO	94	ČRKA Z	210
POSEGI V VERNAKULARNO IN BIVANJSKO ARHITEKTURO	100		
POSEGI V INDUSTRIJSKO ARHITEKTURO	106		
POSEGI V MUZEJSKE IN KULTURRNE PROSTORE	112		
POSEGI V OKOLJE IN ARHEOLOŠKA OBMOČJA	118		

POGLAVJE I ZGODOVINA FORMALNEGA UREJANJA DEDIŠČINE

Napisali

Valentina Cristini,
Camilla Mileto,
Fernando Vegas,
Lidia García-Soriano

Universitat Politècnica de València
(Španija)

UVOD

Nujnost nadziranja in varovanja ogrožene dediščine je v zgodovini arhitekture prisotna že stoletja. Že stare civilizacije poznajo usmeritve vzdrževanja in obnove pomembnejših arhitektur.

Po skromnih začetkih poznega osemnajstega stoletja je disciplina arhitekturne prenovne našla svoje mesto tudi pri državnih 19. stoletja, predvsem v Franciji, Angliji in Italiji. Kljub temu, da je bil glas strokovnjakov šibek, so imele akcije na tem področju pomembne rezultate v razvoju teorije. Doktrine so brez dvoma med najbolj razširjenimi akti, ki so oblikovali metodologije na mednarodni ravni.

V Rimu se je leta 1883 skupina gradbenikov in arhitektov zbrala na splošni konferenci, da bi preučili problematiko in dosegli dogovor o merah, ki bi jih bilo treba udeležiti pri posegih v dediščino. Ta proces dogovarjanja o načelih in vodilnih je privedel do prve doktrine na področju varstva arhitekture. Po uspešnih prvih poskusih so rasle doktrine varovanja kulturne dediščine v različnih delih sveta predvsem po začetku 20. stoletja. Veliko število uradnih dokumentov (doktrin, priporočil, izjav) je bilo objavljenih povsod po svetu, kjer so imeli strokovnjaki varovanja dediščine svoja posvetovanja.

Treba je povedati, da niso dobili vsi nasveti uradne moči, to so bila bolj priporočila, ki so dvigala vrednost med strokovnjaki, ki so prepoznali ogroženosti in prednosti akcij obnove, tudi neprimernih tehničnih posegov. Danes se je v odnosu do nekdanjih izjav spremenila tudi oblika in vsebina doktrin. Zadnje listine, posebej tiste iz 21. stoletja, so popolnejše in konkretnije od starejših, ki so bile širše in bolj deklarativne in so se jim poznale posledice dramatičnih vojn 19. stoletja.

Razlaga doktrin sledi raznim vzorcem: spremembe so bile analizirane, ko so sledile zgodovinskim spremembam. Predstavljanje je teklo v vseh smereh, na podlagi težav, ki so bile reševane v preteklih stoletjih. Druge interpretacije upoštevajo tudi negativne vloge v času, a pridobivajo na svoji veljavi zaradi uveljavljenih organizacij, ki so jih sprejeli v svoje okrilje (ICOMOS, UNESCO).

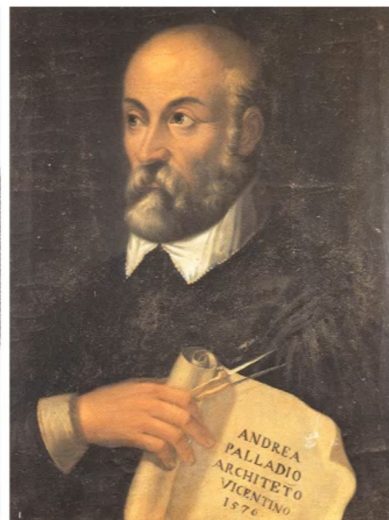
TEORIJA VAROVANJA

Najprej je treba pri razvoju varovanja upoštevati kriterije in vlogo strok in strokovnjakov. Obstaja množica študij, ki zagotavljajo odgovorno znanstveno varovanje z zahtevami kulture današnjega časa. Kljub temu, da je stroka zaščite in varovanja obrti in arhitekture prisotna vse od antike, sta danes pomembni predvsem dve ravni. Prva, predznanstvena doba (ki pokriva prve civilizacije do 18. stoletja) varovanja spomenikov, slik in kipov, je bila obrtniška in izkustvena, usmerjena predvsem v popravilo, preprečevanje škode in razkroja, nadomeščanja izgubljenih elementov ali v njihovo zamenjavo. V to spadajo tudi ideologije in drugi argumenti (ekonomski, politični...). Metode so bile vezane na obrtniške delavnice, kjer pravzaprav ni bilo razlik med obrtništvom in varovanjem.

Drugi element je značilnost znanstvene dobe (19. in 20. stoletje), traja še danes in se srečuje s sodobno razlago dediščine in njeno nujno zaščito, da jo ohranimo za zanamce. Vrsta različnih teorij posegov pravzaprav temelji na zgodovinski zavesti in poznavanju vrednosti spomenikov, predvsem arhitekturne, ki predstavlja jedro te stroke. Vzoredno pa prinašajo tehnološke novosti in razvoj naraščajoče in razvijajoče se zavesti nove študije in razvoj najprimernejših metod, ki zagotavljajo prepoznavanje in preživetje zgodovinske arhitekture.

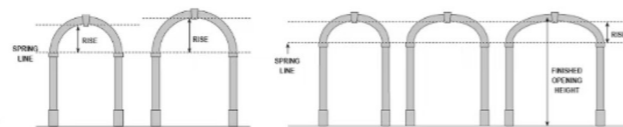
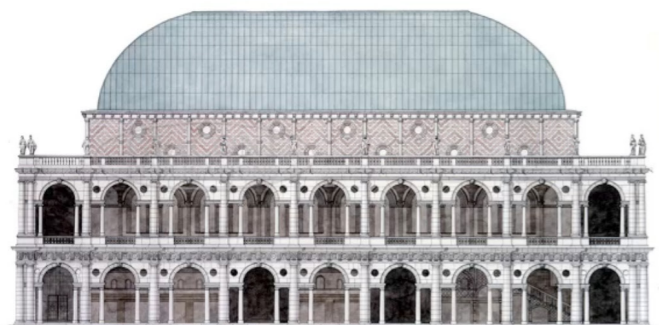
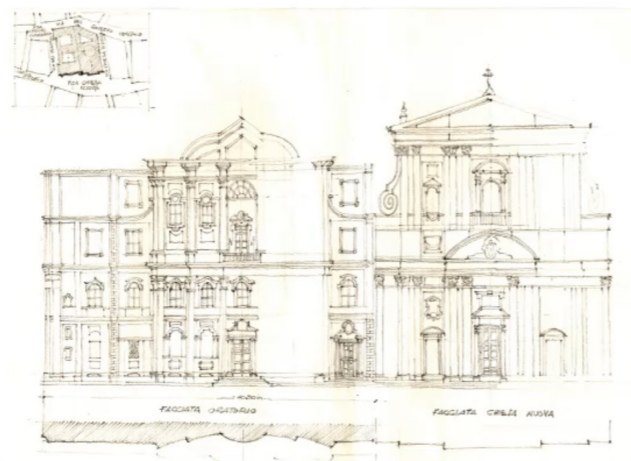
ALBERTI

PALLADIO

BORROMINI

Eden prvih strokovnjakov na tem področju je bil italijanski arhitekt Leon Battista Alberti v petnajstem stoletju. V Firencah je ostala bazilika Santa Maria Novella, ki so jo gradili na območju nekdanje male cerkvice dominikanskih menihov iz 13. in 14. stoletja, brez končane fasade, dokler ni bogat florentinski trgovec Giovanni Rucellai zagotovil sredstva za njeno dokončanje. Leon Battista Alberti je bil zadolžen za njeno dokončanje, z zahtevo po spoštovanju geometrijskih načel in odnosov elegantne in skladne kompozicije v serpentinu in kararskem marmorju. To imenitno akademsko delo vsebuje že obstoječe elemente, grajene v obstoječi geometriji, kar je vodilo do oblikovanja celote. Alberti je 'preprosto' končal fasado v klasičnem redu, ki temelji na skladnosti. Za skladno celoto je bila fasada 'končana na osnovi obstoječih proporcij. Za vzpostavitev celote je porabil vnose, skladne z izvirnimi gotskimi elementi, vnesel pa je tudi nove, a je spoštoval toskansko gradbeno tradicijo'.

Drug pionir je bil Andrea Palladio v 16. stoletju, ki je kot pooblaščen arhitekt Beneške republike deloval predvsem v Vicenzi in v njeni okolici, vključno z njeno baziliko. Pri njej je šlo za popolno prenovo z dvonadstropno loggio, kot dodatek nekdanji deželni palači. Dvonadstropna kompozicija se ponaša predvsem z beneškimi okni (poznanimi kot 'Palladijev motiv'), ki združujejo osrednji obok z dvema vodoravnima elementoma v obliki arhitrava, na obeh straneh. Fasadni stebri nosijo posamične oboke, ki se spremenijo v tanek banjasti obok, ki tvori fantastično urbano postavitev, novo školjko srednjeveške arhitekture, povsem skladno z renesančnim mestom in Piazza dei Signori (Gospodskim trgom). Imenitnost te arhitekturne rešitve v okviru varovanja dediščine leži v dejstvu, da je Palladio oblikoval odprtine na fasadi, ne da bi posegal v izvorni tloris palače. To je dosegel kljub neuravnanim dimenzijam oken, kar je pripeljalo do različnih višin parabolčnih obokov, ki so se tako pojavili. Kljub temu deluje fasada povsem harmonično in simetrično, ker so osnovna okna – kot Palladijev motiv – zasnovana v enotni velikosti po vsej fasadi, medtem ko so razlike v širinah ujete z arhitravi na straneh teh v veličastnih obokanih odprtinah.

Naslednji prednik te discipline je bil Francesco Borromini v sedemnajstem stoletju. Ko je delal na projektu Filippinijevega oratorija v Rimu, je Borromini uporabil v konstruktivnem in tipološkem smislu kompozicijo, ki se povsem razlikuje od realnih linij izvornega samostana. Dramski in glasbeni prostor je oblikoval kot skupno kompozicijo. Posamične skromne celice so nameščene okrog tega osrednjega prostora, ki tako tvori notranji prostor kot del idealnega mesta. To je zaključil kot eno prvih baročnih fasad, upoštevajoč velikosti in oblike izvorne cerkve s treznimi protitežmi v obliki konkavnih in konveksnih elementov. Ta skromna rešitev kaže na veliko spoštovanje in upoštevanje sosednjih zgradb, kar kaže na uporaben primer kasnejših oblikovanj okolja spomenikov ter seveda vseh fasad pomembnih dediščin.

V 18. stoletju je sledila večja aktivnost izkopavanj Palatina v Rimu (1729), Ville Adriana v Tivoliju (po 1734) in rimljanskih mest Paestum (1746), Pompeji (1748) in Herculaneum (1750), kar je spodbudilo večanje zanimanja za lokalne značilnosti.

Analiza na primeru rimskega koloseja kaže dva ključna posega, ki sta preprečila sesutje nekaterih kril koloseja po

slabem vzdrževanju in naravnih nesrečah. Rafael Stern (1807) je dva oboka na strani proti Lateranu utrdil s preprostimi navideznimi podporami. To je omogočilo ohranitev značilnosti koloseja (Flavijevega amfiteatra) z oblikovanjem formalnega in stvarnega nasprotja med novim in obstoječim projektom, s čemer je ustavil degradacijo, razpadanje opeke in dodal preproste teksture in detajle.

Drug poseg je delo arhitekta Giuseppa Valadierja (1826), ki je na drugi oslabiljeni sekciji objekta rešil konstrukcijske probleme z uvedbo nekaterih navideznih obokov, s katerimi je povezal nov projekt s starimi.

Posega Sterna in Valadierja predstavljata nov pragmatični pristop: ustvaritev razlike med novimi posegi in izvornimi deli, kar ustvarja sodelovanje, vnaša jasno poenostavljanje in kontrast, kar je značilno šele za dvajseto stoletje.

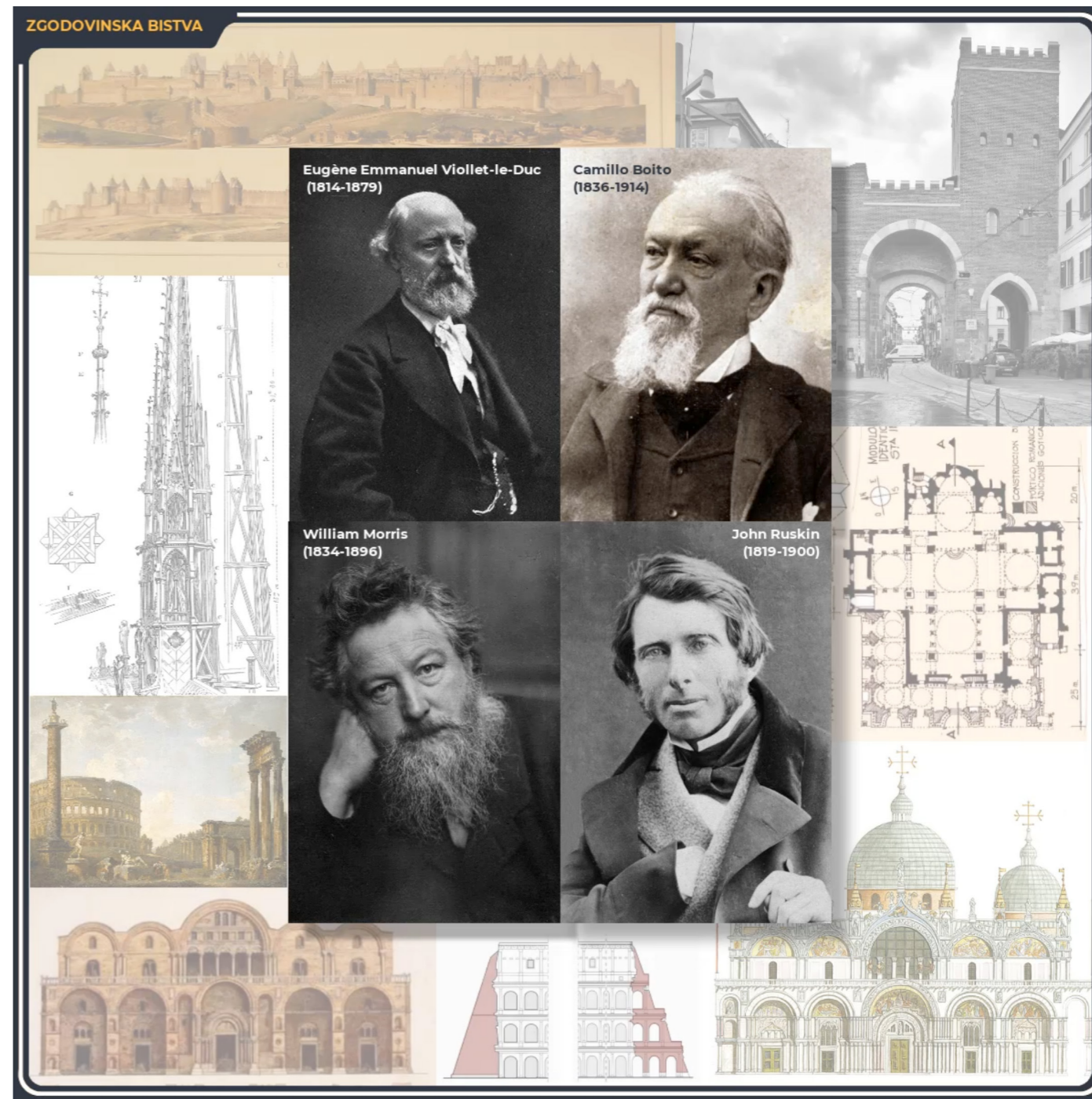
VARSTVO ARHITEKTURE: ZGODOVINSKA BISTVA

Zaščita v stilu in estetska enotnost

Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879) je bil francoski arhitekt, specialist za konservacijo in arhitekturni teoretik predvsem novo-srednjeveških gibanj, ki so se pojavila v Evropi v prvih desetletjih 19. stoletja in so se nadaljevala predvsem v oživitvi romanske in gotske arhitekture. Kot prijatelj prvega generalnega inšpektorja zgodovinskih spomenikov Francije, je Ludovic Vitet, skladno s svojim prednikom Prosperjem Mériméjem in mladim Viollet-le-Ducom odprl debate o zaščiti nacionalnih spomenikov. Šlo je predvsem za srednjeveško arhitekturo, ki je propadala, predvsem za posledicami francoske revolucije. Bil je zadolžen za oblikovanje konservatorske teorije, ki je prevladovala v 19. stoletju in še v prvi tretjini 20. stoletja. Njegove teorije temelje na ideji, da je vrednost spomenika v izvorni obliki, kar je treba ohranjati. To je postalo mogoče zaradi teoretskih izhodišč arhitekturnih šol, ki so upoštevale ideje Viollet-le-Duca in njegovih naslednikov. Sodobna arhitektura namreč lahko razvija rešitve starih oblikovalcev le z več informacijami in s poglobljenim znanjem.

Viollet-le-Duc je 1838 (z mentorjema Vitetom in Mériméjem) kot vodja Komisije po letu 1840 nadzoroval razne projekte prenove v Franciji. Med drugimi je treba omeniti mesto Carcassonne, razdrto rimsko enklavo. To je dvojni kompleks s tremi kilometri zidov in 52 stolpi ter nekaterimi zgradbami, vključujoč Porte Narbonnaise (Narbonska vrata) in cerkev Sainte-Nazaire. La Cité, strateška enklava, ki je povezovala Atlantik s Sredozemljem preko Toulousea, nosi značilnosti Galov, Rimljanov, Vizigotov in drugih francoskih vplivov 13. stoletja.

Viollet-le-Duc je delal na tem projektu rekonstrukcije več kot dvajset let. Presenečujoče je, da je verjel, da so dolžni arhitekti pri razdrti ali nedokončani arhitekturi nadaljevati delo svojih prednikov. Trdil je, da mora rekonstrukcija doseči ideal – kot je k temu stremel prvi oblikovalec. To je vodilo k čudnim rešitvam stolpov in obzidij, z rezultatom, ki meša srednjeveške konstrukcije s tehničnimi izboljšavami novega časa.

Razvaline in pretekli časi

Angleški intelektualec John Ruskin (1819 -1900) je bil vodja protikonservatorskega gibanja. Kljub temu, da je bil v svojem času nerazumljen, so nekatere ideje Ruskina in njegovega študenta Williama Morrisa še danes upoštevane v sodobni konservatorski stroki. Po njunem mnenju gre pri konservaciji predvsem za minimalizem. To idejo obeh prednikov je treba spoštovati in jo ohranjati, seveda z upoštevanjem današnjih strok, ne glede na romanticizem devetnajstega stoletja.

Leta 1877 je majhna skupina, ki sta jo vodila Ruskin in Morris, vnesla te ideje v zgodnje gibanje arhitekturne konservacije tudi v Anglijo. Ta organizacija, imenovana SPAB (Society for the Protection of Ancient Buildings), obstaja še danes. Temeljne ideje tega gibanja, ki so ga razglasili kot Manifesto, so vodile akcije tistega časa v Veliki Britaniji in drugod, predvsem v primeru zaščite kompleksa Svetega Marka v Benetkah.

Mednarodni odbor SPAB je zavračal stilne popravke italijanskega arhitekta Giovannija Battista Medune (1800 – 1886), ki je skrbel za rekonstrukcijo in prenovo Benetk (tudi gledališča La Fenice, vile Ca' d'Oro in cerkve San Silvestro). Njegova dejavnost je pritegnila mednarodno pozornost, predvsem z ureditvijo 'Piazette', majhnega trga ob bizantinski baziliki v gotskem slogu, Meduna je želel odstraniti plasti in dodatke kasnejših dob, a je mnenje javnosti in politike te posege ustavilo ter zagotovilo upoštevanje konservatorske stroke.

Težave usklajevanja?

Italijanski arhitekt Camillo Boito (1836 – 1914) je avtor 'tretje poti' med skrajnostmi: pretiravanjem slogovnih konservatorjev v prenovi in radikalnimi proti-konservatorji, ki bi raje, da se zgradba poruši kot dopustili konservatorske posege na njej.

S to teorijo znanstvene konservacije je Camillo Boito obogatil nekatere elemente, ki so še vedno ključni deli 21. stoletja. Gre za prednost ohranjanja, zaščite pred prenovo, kjer je bistvo prenove razumljeno kot minimalen, nujen poseg. Pri tem je nujno ščititi spomeniško verodostojnost s spoštovanjem vseh stopenj vidnih razlik novih materialov, ki so pri vnosu prisotni.

Boitovi predlogi so vrnili urejenost tudi z uporabo besednih analiz in besedne kritike za pravilno prenovo in razlago tekstov in dokumentov. Boito je branil pravico prenove stare arhitekture s čisto razlago, z uporabo diakritike, z izpostavljenimi besedami in poudarki (znaki, narekovaji, ležeča pisava...). Ta vzporednost med prenovno in filologijo temelji na dveh načelih: razlika v posegu (vidno razlikovanje originalnih in dodanih elementov) in javno predstavljanje (kot izogibanje vnosu napak). Zanimiv je primer Porta Ticinese (Tičinska vrata) v Milanu (1861) kot del obzidja starega mesta. Boito je odstranil zgradbe, ki so bile zgrajene po srednjem veku, s tem je poudaril dva stranska oboka. Dodal je zaključka dveh opečnih stolpov, ki se razlikujeta od originalne gradnje po barvi in teksturi, spojih, detajlih in poenostavljenih oblikah. Projekt je tudi prenovil gotska okna, nekatere opečne zveze je pustil brez prekritja.

KLJUČNI DOKUMENTI: DOKTRINE, IZJAVE, SPORAZUMI

Obstaja vrsta dokumentov, ki so nastali na kongresih in sestankih mednarodnih strokovnjakov, katerih funkcija je usmerjanje obstoječega in poenotenje možnih kriterijev za konservacijo, prenovo ali upravljanje kulturne dediščine.

Mnogi proglasi se imenujejo po mestih, v katerih so nastali in kjer so se strokovnjaki sestajali.

Ta strokovna srečanja so postavila temelje za doseg soglasja pri priporočilih za intervencijo ali upravljanje z njo, tako v teoriji kot v praksi.

Ti dokumenti imajo eno samo skupno točko: poudarjajo različnost vrednot v njihovih različnih elementih, tako v snovni kot v nesnovni dediščini. Od primera do primera se razlikujejo po svojih kulturnih, umetniških, zgodovinskih, estetskih, uporabnih, ekonomskih in izobraževalnih vrednostih istovetnosti, zgodovine in vzdržnosti – vse, kar uvrščamo v kulturno dediščino.

Ti dokumenti niso zakoni, a jih lahko smatramo kot precedense, ki jih je možno vnašati v zakone in zakonske akte raznih držav. Zanimivo je, koliko elementov teh dokumentov je kasneje razširjeno, ko postanejo ozko usmerjeni na temeljih konkretnih primerov.

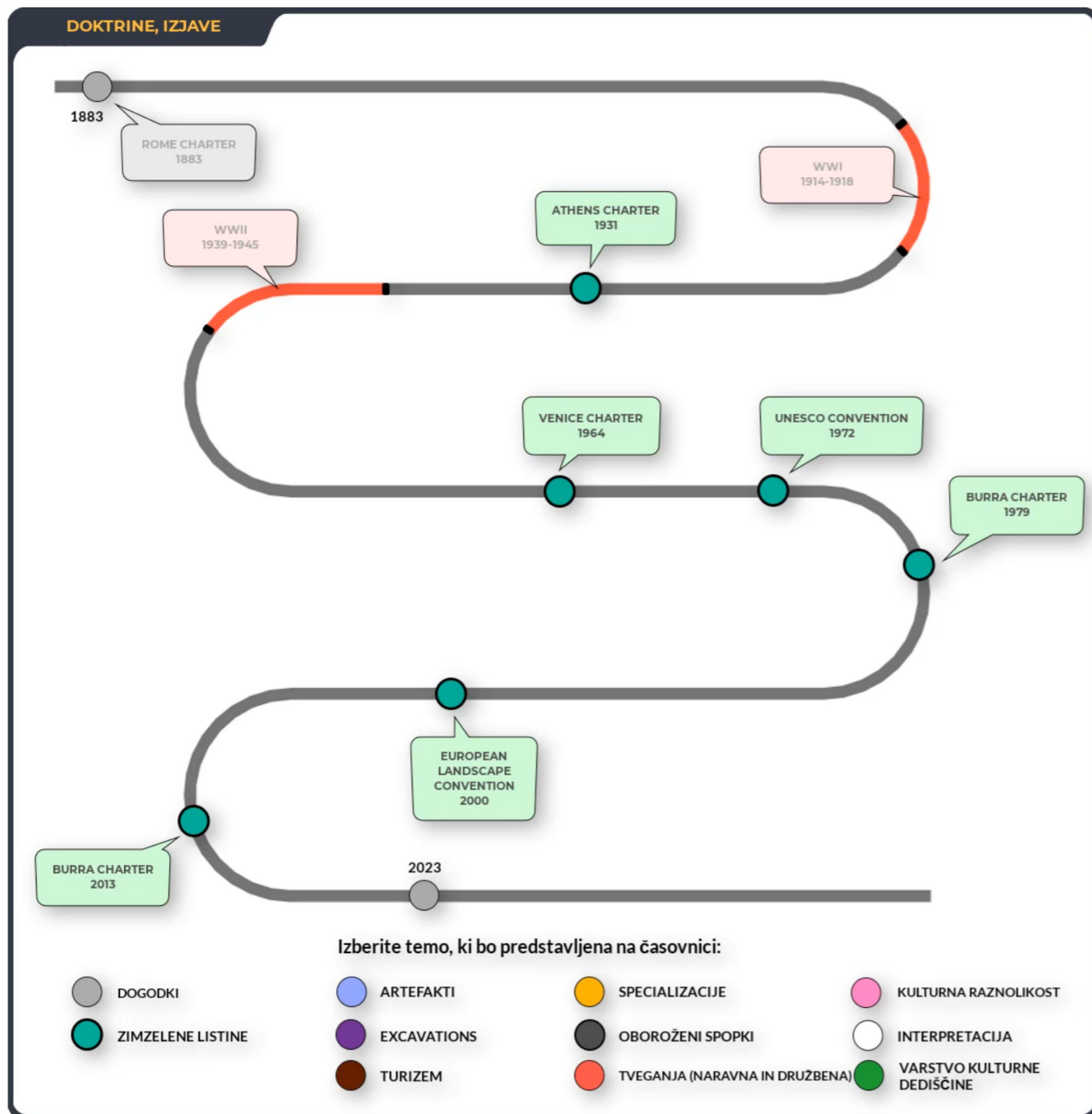
Od poznega 19. stoletja je bilo postavljenih preko 70 dokumentov mednarodne veljave: njihova predstavitev je spodaj:

Izbor seznama dokumentov:

- 1883 RIMSKA LISTINA – IV Kongres inženirjev in arhitektov Italije (1883)
- 1931 ATENSKA LISTINA o ohranjanju in obnovi zgodovinskih spomenikov
- 1932 RIMSKA LISTINA O RESTAVRIRANJU: restavriranje spomenikov
- 1954 HAŠKA KONVENCIJA o varovanju kulturne lastnine v primeru oboroženega spopada
- 1956 PRIPOROČILA (NEW DELHI) za mednarodna načela, ki veljajo za arheološka izkopavanja
- 1964 BENEŠKA LISTINA o ohranjanju in obnovi spomeniških območij
- 1972 RIMSKA LISTINA Konservacija umetnostne dediščine
- 1972 UNESCO Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine
- 1975 AMSTERDAMSKA LISTINA za konservacijo arhitekturne dediščine
- 1975 AMSTERDAMSKA DEKLARACIJA za konservacijo kulturne dediščine
- 1976 MEHIŠKA LISTINA za varstvo kulturne dediščine
- 1976 BRUSELSKA LISTINA o kulturnem turizmu
- 1977 NORMATIVI SKJOTA za ohranjanje in uporabo spomenikov in krajev arheološkega, zgodovinskega ali umetniškega vidika
- 1979 PRIPOROČILA 880 Sveta Evrope o konservaciji evropske arhitekturne dediščine

1981 FIRENŠKA LISTINA o zgodovinskih vrtovih
1982 BERLINSKA KONFERENCA o evropskih mestih
1984 OHRANJANJE-OBNOVA: KJOBENHAVN Konservator-restavrator: definicija poklica
1985 GRANADSKA KONVENCIJA o varstvu stavbne dediščine Evrope
1986 LISTINA IZ NOTA Perspektive za ohranjanje in obnovo zgodovinskih jeder
1986 TOLEDSKA LISTINA za ohranjanje zgodovinskih mest
1986 RESOLUCIJA O OHRANJANJU UMETNIŠKIH DEL
1987 KONSERVATORSKA LISTINA za ohranjanje in restavriranje kulturnih in umetniških del
1987 WASHINGTONSKA LISTINA o varstvu mest in zgodovinskih območjih
1990 LAUSANSKA LISTINA za varstvo in upravljanje arheološke dediščine
1992 LISTINA VERACRUZ Politika ukrepanja v zgodovinskih središčih v Latinski Ameriki
1992 VALLETTSKA POGODBA: Zaščita arheološke dediščine
1994 DOKUMENT IZ NARE o kulturni in spomeniški raznolikosti. Vrednote in avtentičnost
1995 KONVENCIJA UNIDROIT o ukradenih ali nelegalno izvoženih kulturnih predmetih
1996 ICOMOS PODVODNA LISTINA Zaščita in upravljanje podvodne kulturne dediščine
1996 NAČELA ZA EVIDENTIRANJE SPOMENIKOV Načela za dokumentiranje spomenikov, skupin stavb in spomeniških krajev
1997 DOCUMENT IZ PAVIE naproti evropskemu profilu konservatorja-restavratorja
1998 RADENSKA DEKLARACIJA Zaščita kulturne dediščine v kriznih in izrednih razmerah
1999 DRUGI PROTOKOL HAŠKI KONVENCIJI Protokol za ohranjanje kulturne dediščine v primeru oboroženega spora.
1999 BURSKA LISTINA za ohranjanje prostorov s kulturnim pomenom
1999 LISTINA O VERNAKULARNI DEDIŠČINI
1999 LISTINA O KULTURNEM TURIZMU Upravljanje turizma v krajih dediščinske pomembnosti
1999 NAČELA ZA LESENE KONSTRUKCIJE Načela za ohranjanje zgodovinskih lesenih konstrukcij
2000 KRAKOVSKA LISTINA Načela za ohranjanje in obnovo grajene dediščine
2000 EVROPSKA KONVENCIJA O KRAJINI Zaščita, upravljanje in načrtovanje krajine
2000 ZAŠČITA KULTURNIH DOBRIN V PRIMERU OBOROŽENEGA SPOPADA
2001 PARIŠKA KONVENCIJA O ZAŠČITI PODVODNE KULTURNE DEDIŠČINE Zaščita podvodne kulturne dediščine
2002 LISTINA O ŠTUDIJI IN KONSERVACIJI RETABLOSA
2002 SMERNICE ECCO Konservatorsko-restavratorski poklic in njegov etični kodeks
2003 LISTINA NIZHNY TAGIL Industrijska dediščina
2003 KONVENCIJA O VAROVANJU NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE, PARIZ
2003 IZJAVA O NAMERNEM UNIČEVANJU KULTURNE DEDIŠČINE, PARIZ
2003 NAČELA ZA OHRANJANJE IN KONSERVIRANJE/RESTAVRIRANJE STENSKIH POSLIKAV
2003 NAČELA ZA OBNOVO KONSTRUKCIJ: Analiza, ohranjanje in obnova konstrukcij arhitekturne dediščine
2005 ENAMSKA LISTINA za interpretacijo območij kulturne dediščine
2005 ŠJANSKA DEKLARACIJA o ohranjanju okolice objektov dediščine, najdišč in spomeniških območij
2006 ICOM MUZEJSKI ETIČNI KODEKS Etični kodeks muzejev
2007 SREČANJE V HAVANI Znanost in tehnologija za kulturno dediščino

2008 LONDONSKA LISTINA Računalniško podprta vizualizacija kulturne dediščine
2008 LISTINA O KULTURNIH POTEH
2008 LISTINA O INTERPRETACIJI IN PREDSTAVITVI OBMOČIJ KULTURNE DEDIŠČINE
2008 RESOLUCIJA NEW DELHI Terminologija za ohranjanje materialne kulturne dediščine
2008 RESOLUCIJA ICOM, NEW DELHI Terminologija za opredelitev ohranjanja snovne kulturne dediščine
2009 LISTINA BIERZO Varovanje rudarske dediščine
2010 LIMSKA DEKLARACIJA za obvladovanje tveganja nesreč kulturne dediščine
2011 MADRIDSKI DOKUMENT Arhitekturna dediščina 20. stoletja
2011 DUBLINSKA NAČELA za ohranjanje območij, struktur in krajine industrijske dediščine
2011 NAČELA IZ VALLETTE Varovanje in upravljanje zgodovinskih mest in mestnih območij
2014 FIRENŠKA DEKLARACIJA Krajinske in človeške vrednote
2017 DEKLARACIJA DELHI Dediščina in demokracija
2018 DEKLARACIJA BUENOS AIRES obletnica Splošne deklaracije človekovih pravic

Začetki: RIMSKA DOKTRINA – IV Kongres italijanskih gradbenikov in arhitektov 1833

Ta dokument je odločilen tekst zbranih strokovnjakov področja zaščite, varovanja spomenikov.

Camillo Boito, blesteč arhitekt konservator, je urejal ta dokument z utemeljitvijo 'jačanja pred popravo and popravo pred prenovo'. Te akcije so možne le po predhodnih strokovnih študijah. V primerih, ko zahtevajo okoliščine in diagnoze nekatere posege, so v vseh fazah gradnje izjemnega pomena razumevanje in vidnost akcij.

Razprava: ATENSKA DOKTRINA za prenovo zgodovinskih spomenikov 1931

Ta doktrina utrjuje varstvo svetovne umetniške in arheološke dediščine, poudarjajoč vlogo dežel z razvito civilizacijo. Prvič je bilo objavljeno, da morajo vse dežele aktivneje sodelovati pri zaščiti spomenikov.

Doktrina analizira preteklo zakonodajo posamičnih dežel za zaščito spomenikov, z obvezo javne uprave, da se bo zavzemala za varovanje na zakonodajnem področju, tako v javnem kot v zasebnem pravu. Doktrina podpira tudi dokumente nacionalne ravni, kot primer je 'CARTA DEL RESTAURO ROMA' iz leta 1932.

'Zimzeleno': Beneška listina za obnovo in prenovo spomenikov in spomeniških območij 1964

Doktrino sestavlja 16 poglavij in je verjetno najbolj citirana listina. Zamišljena je bila kot dopolnjena izdaja Atenske listine in kot nadaljevanje skrbi in nemoči konservatorjev po vojni. Zasnova prenove je bila obdelana na nekaterih okroglih mizah srečanja, glavni igralci pa so bili: Roberto Pane, Piero Gazzola in Raymond Lemaire. Elementi razprav so v pomoč tudi v današnjem času, spoštujejo dodatke in zavračajo enotnost slogov.

Posebnost je tudi povezovanje prenove na urbanem in okoljskem področju.

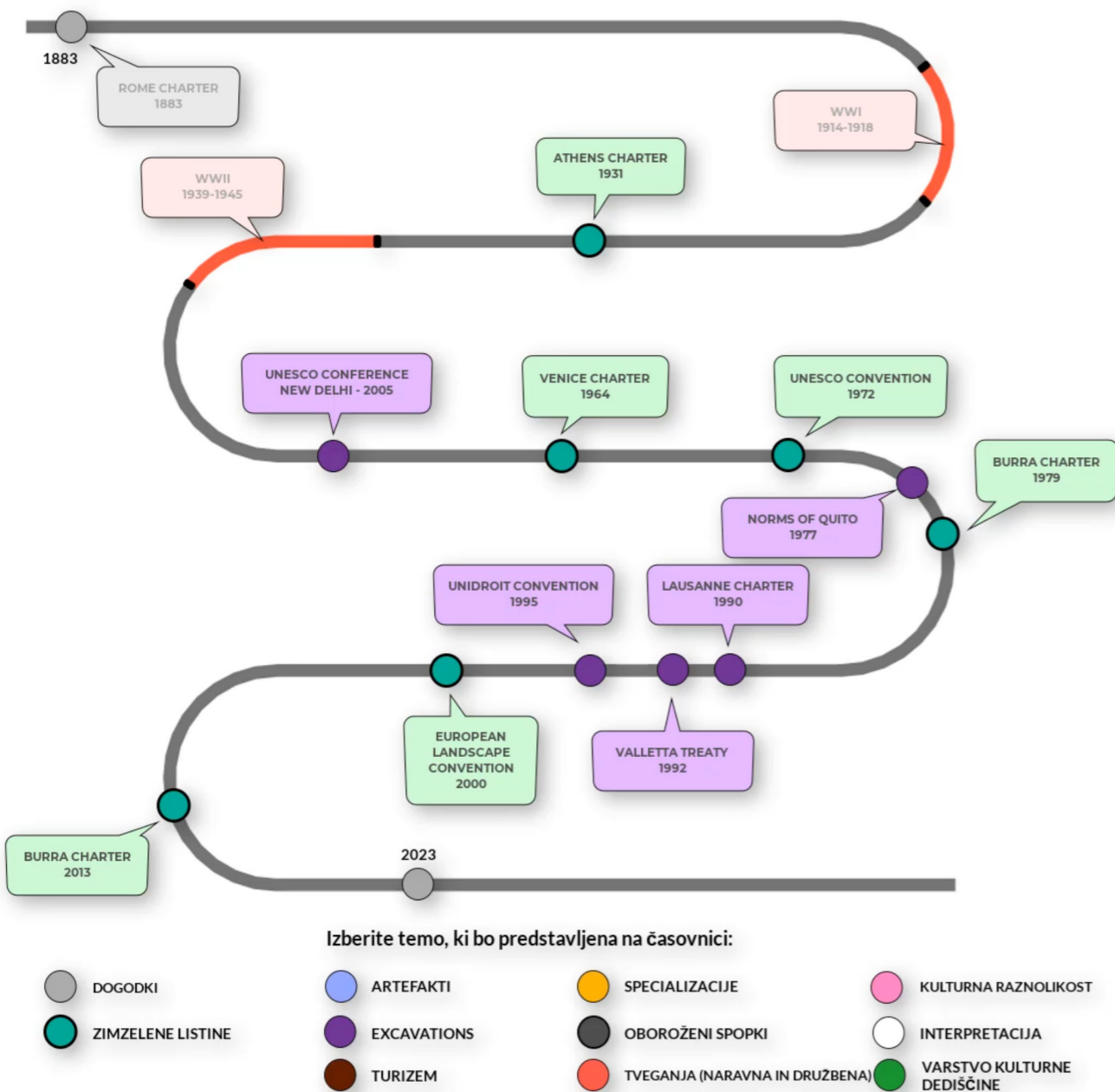
Listina iz Burre (Burra Charter (1979, 1999, 2004, 2013))

Listino iz Burre je izdal avstralski ICOMOS. Označuje osnovna načela in procedure za prenovo v avstralskem prostoru. Začetke ima kot avstralska izvedba Beneške listine (1979), a z uvodom analize konservatorskega modela snovnih oblik. To je prva listina, ki je skušala nadomestiti Beneško doktrino, a na temelju nacionalnih praks. Od leta 1979 je bil dokument štirikrat prenovljen. Publikacija The Illustrated Burra Charter iz leta 2004 je prenova listine iz 1999 v poenostavljeni obliki. Doktrina je bila končno prenovljena leta 2004.

Prenova umetniške dediščine

CARTA DEL RESTAURO DE ROMA 1972 (Beneška listina 1972) temelji na listini iz leta 1964. Ima štiri dodatke: varovanje in prenova zgodovinskih artefaktov, postopki arhitekturne konservacije, izvedba zaščite slik in kipov, varovanje zgodovinskih jeder. Dokument poudarja opustošenje vojn, kar vodi v nujne rekonstrukcije brez ustreznih strokovnih elementov, kar je sicer razumljivo zaradi trenutnih sentimentalnih razlogov, a je za poškodovanje in uničenje spomenikov izjemno nevarno.

DOKTRINE, IZJAVE

Zaščita kulturne dediščine v vojnih konfliktih

Dve svetovni vojni sta zaznamovali svet. Posledice ogromnih uničenj kulturne dediščine v drugi svetovni vojni je utrpelo 133 držav. Dogovor o reševanju spomenikov je znana kot Haška konvencija 1954. Vsebuje protokol, ki ureja izvoz kulturnih dobrin iz okupiranih ozemelj in zahtevo po vračanju dobrin v dežele, od koder so bile odnešene.

Eden najpomembnejših delov je oblikovanje mer v mirnem času – kot vrsta vodil za primer vojne. Rušenja kulturne dediščine v 80. letih in v zgodnjih 90. so povzročila akcije za dodatek, ki bolj podrobno opredeljuje probleme in postopke. Med te sodijo predvsem RADENCI DECLARATION iz leta 1998 za zaščito kulturne dediščine v izjemnih razmerah, DRUGI PROTOKOL HAŠKE KONVENCIJE iz leta 1999 prenavlja in dopolnjuje vodila iz leta 1950, končno SISTEM VARSTVA KULTURNE LASTNINE V OKVIRIH VOJNIH KONFLIKTOV iz leta 2000

Načela arheoloških izkopavanj

Generalna skupščina UNESCO je na seji v New Delhiju leta 1956 potrdila niz vodil za zaščito dediščine pri arheoloških izkopavanjih. Gre za varovanje objektov in elementov pri nedovoljenem izvozu in trgovanju z artefakti arheoloških izkopavanj. Dokument varuje občutljive objekte z omejeno zakonodajo. Kasneje je bila diktija dopolnjena s posebnimi dokumenti, vključujoč NORMS OF QUITO iz leta 1977 za zaščito in uporabo spomenikov arheološke, zgodovinske in umetniške dediščine, LAUSSANNE CHARTER v letu 1990 in seveda VALLETTA TREATY iz leta 1992. Slednja dokumenta urejata upravljanje z arheološko dediščino. Obstaja pa še UNIDROIT CONVENTION iz 1995, ki govori o ukradenih in ilegalno izvoženih kulturnih objektih.

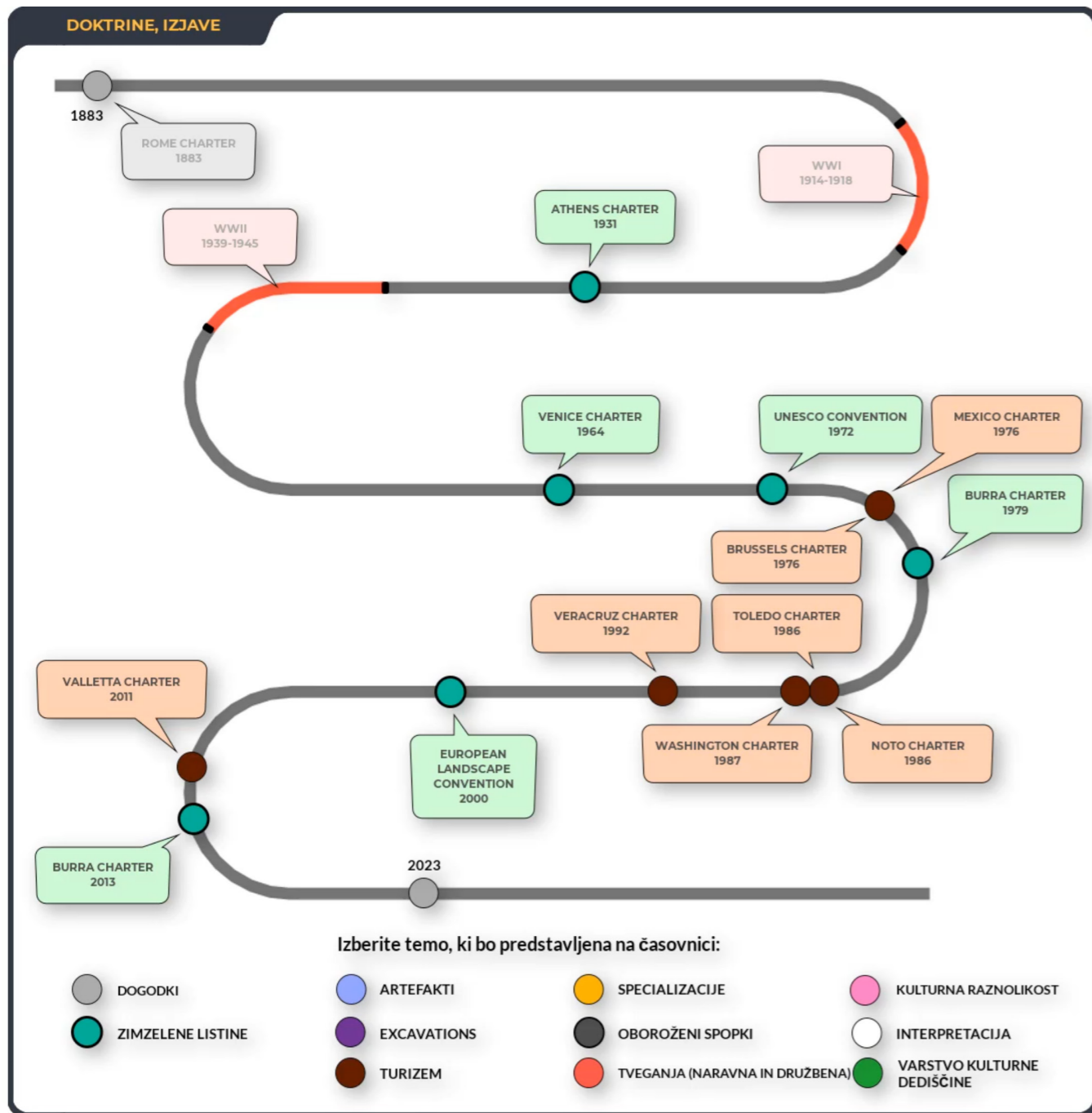
Mednarodni pristop: varstvo kulturne in naravne dediščine

KONVENCIJA UNESCO iz leta 1972 je prvič predstavila koncept zaščite kot vseobsegajoč mehanizem, ki obsega sodelovanje zakonodaje, administracije, finančnih in izobraževalnih mer za razširjanje javnega interesa na dediščini in za njeno zaščito na mednarodni ravni.

Dokument odseva pregled stopnje enotnosti različnih pogojev v deželah, predvsem v Evropi. V drugi polovici 20. stoletja je Evropska Unija sprejela niz teles in institucij, ki razširjajo razne mehanizme in politike za usklajevanje in normalizacijo politik vseh članic. Nekaj rezultatov:

RECOMENDATION 880 CE (1979, PRIPOROČILO 880 CE) za varstvo evropske kulturne dediščine; BERLIN CONFERENCE (1982, BERLINSKA KONFERENCA) za evropska mesta; GRANADA CONVENTIONS (1985, KONVENCIJA IZ GRANADE) za zaščito evropske arhitekturne dediščine; DOCUMENT OF COPENHAGEN (1987, Kobenhavnski dokument) in DOCUMENT OF PAVIA (1997, DOKUMENT IZ PAVIJE). Slednja dokumenta govorita o evropskem profilu konservatorja.

V drugi polovici 20. stoletja so nevarnosti, opuščanje in predvsem onesnaženje in propadanje evropskega okolja sprožili širok nabor akcij za zaščito okolja, ki je bilo prepoznano kot kulturna krajina in s tem ključni faktor razvoja različnih družb v času. V tem pogledu je najpomembnejši dokument EUROPEAN LANDSCAPE CONVENTION (2000,

EVROPSKA OKOLJSKA KONVENCIJA), posodobljena v FLORENCE DECLARATION (2014, DEKLARACIJA IZ FIRENC), kot pomembna prispevka o okolju in humanih vrednotah.

Turizem in varovanje zgodovinskih jeder

V drugi polovici 20. stoletja se je pojavil nov problem: upravljanje turizma, kjer je problem obseg obiskovalcev kot rezultat ekonomskega booma in razvoja. Po letu 1970 se o tem ukvarjajo nekateri dokumenti, vključno z BRUSSELS AND MEXICO CHARTERS (1976, LISTINA IZ BRUSLJA; MEHIŠKA LISTINA), ki sta usmerjeni v varovanje turizma in kulturne dediščine. Po letu 1980 je postal problem uničujočih posledic za zgodovinska jedra. Najpomembnejši je NOTO CHARTER (1986, LISTINA IZ NOTA), ki se ukvarja z varstvom in prenovo zgodovinskih jeder.

TOLEDO CHARTER (1986, LISTINA IZ TOLEDA) rešuje zaščito mest, medtem ko WASHINGTON CHARTER (1987, LISTINA IZ WASHINGTONA) razširja zaščito na širše območje urbanih središč, VERACRUZ CHARTER (1992, LISTINA IZ VERACRUZA) usmerja akcije v Latinsko Ameriko. Namen teh listin je omejiti vplive zaradi nenadzorovane rasti urbanih jeder, kar posebej izraža VALLETTA CHARTER (2011, LISTINA IZ VALLETTE).

Kulturna raznolikost in raznolikost dediščine: vrednote in istovetnost

Globalizacija poznega 20. stoletja je pripeljala do varovanja kulturne raznolikosti, vključujoč spoštovanje do kulturnih in socialnih vrednot, vpeljavo protokolov za zagotavljanje raznolikosti humanega razvoja in razširjanje zakonitosti različnih prvotnih kulturnih vrednot posamičnih kultur in dežel. V zvezi s tem je najpomembnejši NARA CHARTER (1994, LISTINA IZ NARE), ki je prvi omenil nesnovno dediščino. Primer BURRA CHARTERJA (1999, LISTINA IZ BURRE) predvideva vodila za varovanje lokacij kulturne pomembnosti. Dve listini: CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE, PARIS (2003, KONVENCIJA O VAROVANJU NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE) in FARO CONVENTION (2005, KONVENCIJA IZ FARA) se osredotočata na vrednote socialne, družbene kulturne dediščine.

Specifičnost in enkratnost dediščine

V poznih letih 20. stoletja in v prvih 21. se je pojavil niz agresivnih proglašev, ki omenjajo naraščanje izbranih in detajlnih profilov, ki zahtevajo 'zaščito' kot garancijo za njihovo korektno vodenje. Načela in predlogi se osredotočajo na posebne primere in njihove vrednote, poudarjajoč njihovo enkratnost in posebno kulturo. To so primeri kot ICOMOS UNDERWATER CHARTER (1996, ICOMOS PODVODNA LISTINA), ki se ukvarja s podvodno dejavnostjo; PRINCIPLES FOR TIMBER STRUCTURES (TESARSKÉ KONSTRUKCIJE); CHARTER ON THE BUILT VERNACULAR HERITAGE (1999, LISTINA O GRAJENI VERNAKULARNI DEDIŠČINI); CHARTER ON THE STUDY AND CONSERVATION OF RETABLOS (2000); ali NIZHNY TAGIL CHARTER (2003, LISTINA IZ NIZHNEGA TAGILA). Ostale listine: PRINCIPLES FOR THE PRESERVATION AND CONSERVATION/RESTORATION OF WALL PAINTINGS (2003, NAČELA ZA KONSERVACIJO/PRENOVO ZIDNIH SLIKARIJ), PRINCIPLES FOR HISTORIC STRUCTURES (2005, NAČELA ZGODOVINSKIH STRUKTUR), in MADRID DOCUMENT FOR 20th-CENTURY ARCHITECTURAL HERITAGE (2010, MADRIDSKA LISTINA ZA ARHITEKTURNO DEDIŠČINO 20. STOLETJA).

DOKTRINE, IZJAVE

Razlaga dediščine, njenih vrednot in tehnologije

Listine imajo vedno večjo vrednost, imajo več deležnikov, razširjajo izobraževanje, vajo, razlage, vse za razširjanje kolektivne zavesti, kar zagotavlja varovanju večjo vrednost.

21. stoletje je odprlo tudi nekaj novih poklicev, ki se nanašajo na nove tehnologije ali na upravljanje. Te zahtevajo usmeritve in etična pravila. V tem smislu so pomembni dokumenti: ENAME CHARTER (2005, LISTINA IZ ENAMA) za razlago kulturnih lokacij in XI'AN DECLARATION (2005, DEKLARACIJA IZ XI'ANA) za strukture; ICOM MUSEUMS CODE OF ETHICS (2006, ICOM ETIČNI KODEKS ZA MUZEJE) in HAVANA MEETING (2007, SREČANJE V HAVANI).

LONDON CHARTER (2008, LONDONSKA LISTINA) govori o vizualizaciji kulturne dediščine, potem sta tu še CHARTER ON THE INTERPRETATION AND PRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE SITES (2008 LISTINA O INTERPRETACIJI IN PREDSTAVLJANJU PROSTOROV KULTURNE DEDIŠČINE) in CHARTER ON CULTURAL ROUTES (2008, LISTINA O KULTURNIH POTEH).

Nevarnosti, grožnje kulturne dediščine

Po prvem desetletju 21. stoletja je opaziti slabšanje razmer kot so klimatske spremembe, socialno razlikovanje in široke neuravnoteženosti, kar vse vpliva na kulturno dediščino. Zato so za prepoznavanje teh problemov pomembne LIMA DECLARATION (2010, DEKLARACIJA IZ LIME), ki vključuje krizno upravljanje kulturne dediščine, DELHI DECLARATION (2017, DEKLARACIJA IZ DELHIJA), ki govori o odnosu demokracije in dediščine ter končno BUENOS AIRES DECLARATION (2018, DEKLARACIJA IZ BUENOS AIRESA) o humanih pravicah in enklavah dediščin.

POGLAVJE II INSTRUMENTI ZA VARSTVO DEDIŠČINE

Napisali

Lidia García-Soriano,
Camilla Mileto,
Fernando Vegas,
Valentina Cristini

**Universitat Politècnica de València
(Španija)**

Dediščina je za svoj obstoj običajno nemočna pred zunanjimi vplivi, kolikor nima formalno urejenega upravljanja in pravnih instrumentov. Razen nekaj izjem, je večina pravnih aktov za varstvo dediščine nastala v 19. stoletju, ko je začela naraščati zavest, predvsem za objekte, ki so bili povezani z osebno zgodovino pomembnih ljudi. Po drugi svetovni vojni je bilo ustanovljenih kar nekaj nadnacionalnih teles za prepoznavo, upravljanje in varstvo, za dvig pomena skupne lastnine najpomembnejših spomenikov. Najpomembnejši organizaciji na tem področju sta **UNESCO** in **ICOMOS**, lahko pa omenimo še nekaj dokumentov kot je na primer **European heritage strategy for the 21st Century (Evropska strategija za dediščino 21. stoletja)**, ki ga je sprejel Svet Evropske unije.

To poglavje predlaga pregled in preskus kompleksa heterogenih pravnih instrumentov kot primerjalno meddisciplinarno študijo različnih veljavnih zakonov nekaterih držav kot so **Velika Britanija, Madžarska, Poljska, Slovenija, Grčija, Italija, Francija, Španija** in **Nemčija**. Za to primerjavo je treba naštetih vso evropsko bazo zakonskih aktov, ki jih je potrdila **Evropska unija**:

- Lisbon Treaty (Lisbonska pogodba), člen 167 govori o kulturni dediščini
- Priporočilo z dne 20. decembra 1874, ki ga je sprejela Commission to the Member States on the protection of the architectural and natural heritage (Komisija članic za zaščito arhitekturne in naravne dediščine) (OJ L 21,28.1.1975, p. 22-23) 31975H0065
- Sklepi Sveta z dne 17. junija 1994 za pripravo Community action plan in the field of cultural heritage (Akcijski načrt Zveze na področju kulturne dediščine) (OJ C 235,23.8.1994, p. 1-1) 31994Y0823(01)
- Resolucija Sveta z dne 12. februarja 2001 za kvaliteto arhitekture in mestnega in podeželskega okolja (OJ C 73,6.3.2001, p. 6-7) 32001G0306(03)
- Resolucija Sveta z dne 1. decembra 2011 za praktično in proceduralno ureditev pri Svetu Evrope za štiri članice Evropskega sodišča v okviru Akcije EU za podelitev znaka EU (OJ L 330,14.12.2011, p. 23-24) 32011D0831
- Sklep številka 1194/2011/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. novembra 2011, ki ureja podelitev znaka dediščine EU (OJ L 303,22.11.2011, p. 1-9) 32011D1194
- Resolucija ministrov za področje kulture s srečanja Sveta dne 17. februarja 1986 za ustanovitev transnacionalnih kulturnih poti (OJ C 44,26.2.1986, p. 2-2) 41986X0226
- Resolucija ministrov za področje kulture na srečanju Sveta z dne 13. novembra 1986 o varstvu objektov in umetniških stvaritev (OJ C 320,13.12.1986, p. 3-3) 41986X1213(02)

V izhodiščih naj navedemo še seznam pomembnih zakonov izbranih držav, ki se dotikajo kulturne dediščine in zaščito spomenikov **na nacionalnih osnovah**

- Združeno kraljestvo – Zakon o nacionalni dediščini (1983, dopolnjen 2002).
- Francija – zakon z dne 10. julija 2000 uravnava varstvo na nacionalni ravni

- Španija – Ley (Zakon) 16/1985 z dne 25. junija govori o španski dediščini
- Madžarska – zakon LXIV iz leta 2001 o varstvu kulturne dediščine
- Italija – Zakon o dediščini kulture in krajine (D.Lgs. 2212004 n. 42)
- Poljska – zakon z dne 23. julija 2003 o varstvu in skrbi za spomenike
- Grčija – Zakon številka 3028/2002, "O zaščiti antikvitete in kulturni dediščini na splošno"
- Nemčija – razni zakoni na ravni dežel (Zvezna dežela, Bundesland)
- Slovenija – 2008, Zakon o kulturni dediščini

RAZLIČNOST DEŽEL POMENI RAZLIČNOST PRAVNIH INSTRUMENTOV

Svet Evrope, ki je bil osnovan v Londonu 5. maja 1949, je mednarodna organizacija za pospeševanje skupnih politik evropskih držav, članic. Svet Evrope je ustanovil Evropsko informacijsko mrežo za dediščino, ki vključuje evropske vlade za usklajevanje politik in strategij v kulturni dediščini. Ta mreža je sestavljena iz nacionalnih koordinatorjev, ki jih imenujejo ustrezni ministri za širjenje, izmenjavo in analiziranje informacij, za razvoj problematik.

Obstaja tudi javni seznam s prispevki nacionalnih koordinatorjev, ki zagotavlja inventar politik evropske dediščine 38 držav Sveta Evrope, ki je dosegljiv na spodnjem linku: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/country-profiles>

Vloga upravljanja in varstva

Po pregledu in analiziranju informacij Sveta Evrope in pristojnih organizacij jih lahko razdelimo v dve podskupini, kjer države z večjimi geografskimi, kulturnimi in ekonomskimi viri predlagajo skupne in decentralizirane posege, druge pa imajo bolj centralizirane sisteme.

Prva skupina vključuje **Francijo, Španijo, Grčijo, Italijo** in **Nemčijo**.

Te dežele urejajo problematiko upravljanja z dediščino na nacionalni ravni, a obstaja še niz nižjih pristojnosti (na splošno na regionalni ravni), kar dopušča regijam več različnosti.

Prednosti decentraliziranih sistemov je v prodiranju več ravni, v spodbujanju bolj občutljivih skupnosti (kakor so manjšine ali manj razvite regije). Ti tipi zakonodaje reafirmirajo zgodovinsko-kulturne, ekonomske in socialne osebnosti posamične regije za potencialne prednosti ogroženih dediščin, tudi tistih manj dosegljivih. Nevarnosti za ta sistem so negativni učinki varovanja pod vplivi lokalne politike, na primerih turizma ali špekulacij pri prodaji nepremične lastnine. Decentralizirani sistem omogoča nevarnosti oblikovanja regij ali skupnosti z boljšimi usmeritvami kot tudi one z manj uspešnimi. Problem zahteva dodatne napore usklajevanja in poenotenja, kar je posebej nevarno za države z mnogimi posamičnimi enotami.

V nadaljevanju zagotavljajo centralizirani sistemi uniformirano zakonodajo, ki pronica tudi v posamične regije. To drugo skupino pristojnosti, organiziranih kot centralizirano varstvo dediščine (običajno z lokalno podporo) je najti v

deželah kot so **Anglija, Madžarska, Poljska in Slovenija**.

Države s krovno regulacijo zagotavljajo bolj sistematizirano zakonodajo, ki jo je moč uporabiti po vsem ozemlju. To je lahko dobro, kjer najzanimivejše zakonodaje spodbujajo stopnjo sobivanja obeh zakonodaj: regionalnih in skupnih. Ti sistemi vnašajo vertikalno uporabo nacionalne zakonodaje in horizontalno majših skupin. To pomaga ščititi pritiske na državo in na ravni dediščine manjša stroške oblikovanja odločitev.

Na naslednjih straneh bomo predstavili učinkovito zakonodajo mednarodnih organizacij (UNESCO in ICOMOS) z oceno formalnih sistemov kulturne dediščine po izbranih evropskih državah v okviru tega projekta. Najprej torej **centralizirani sistemi** in potem **decentralizirane** rešitve.

UNESCO

Mednarodna zaščita arhitekturne dediščine je pokrita predvsem z organizacijo United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO, Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo), ki je specializirano telo ZN, osnovano leta 1945 za razširjanje miru in varnosti na področjih izobraževanja, znanosti in kulture (<http://whc.unesco.org>).

Organizacija ima sedež v Parizu, njena vsestranskost pa se kaže v številu držav članic, ki dosega do danes število 195. Uneskovi programi stremijo k dosegu ciljev trajnostnega razvoja po Programu 2030 in so bili potrjeni na Skupščini ZN v letu 2015.

UNESCO je v svoji zgodovini pokazal izjemno spoštovanje za varstvo kulturne dediščine predvsem z več regulatornimi mehanizmi: z listinami in konvencijami, doktrinami in priporočili, ki sicer nimajo zakonodajne moči, a so uporabljani kot priporočila za objekte dediščine.

Uneskove misije vključujejo promoviranje svetovne identifikacije, varstva in konservacije kateregakoli objekta kulturne ali naravne dediščine, vse v okviru visokih načel humanizma. Vse to je doseglo višek s sprejemom Konvencije o varstvu svetovne in naravne dediščine, ki je bila sprejeta sprejeta leta 1972. Govori o nevarnostih, ki bi lahko vodile do njenega popolnega izginotja.

Te konvencije urejajo dediščino obeh tipov: kulturne in naravne, upoštevajoč medsebojno vplivanje ljudi in narave ter skladnost obeh.

Do danes je ratificiralo ta dokument 193 vlad, kar kaže na splošno razumevanje. Države podpisnice, ki konvencije priznavajo in imajo na svojem območju vpisane objekte v Listo svetovne dediščine kot del svetovne dediščine, ji priznavajo vse pravice mednarodne javnosti, ne glede na nacionalno pripadnost ali lastništvo.

Trenutno varuje UNESCO dediščino v 167 državah sveta. Z vpisom zagotavlja UNESCO vsem vpisnikom izjemne splošne vrednote. Gre za priznanje univerzalnih vrednot, varstva in skrbi ne glede na lokacijo. Za vpis v Listo svetovne

dediščine mora biti dokazana univerzalna vrednost in vsaj eden selektivnih kriterijev. Obstaja 10 kriterijev, ki so opisani v Operativnih navodilih, sestavljenih v okviru Konvencije. Ti kriteriji predstavljajo temeljno orodje za vpis v Listo svetovne dediščine. Do leta 2004 so obstajali šest kulturnih in štirje kriteriji za naravno dediščino, po sprejetju prenove Operativnih navodil pa za vpis zadošča že en sam kriterij.

Komite za vpis sledi kriterijem, ki odsevajo tekoče spremembe koncepta svetovne dediščine:

- i) Predstavitev humane kreativnosti
- ii) Predstavljanje pomembne izmenjave vrednot časa ali lokacije, v odnosu razvoja arhitekture ali tehnologije, urbanega načrtovanja ali oblikovanja okolja
- iii) Izjemnost ali vsaj pomembno pričanje o kulturnem izročilu ali civilizacije, ne glede na to ali je še živo ali ga ni več
- iv) Izjemnost tipa objekta, arhitekturnega ali tehnološkega kompleksa ali krajine, če to priča o pomembnih mejnikih človeške zgodovine
- v) Izrazit primer uporabe človeške poselitve, dežele ali morja, ki predstavljajo kulturo ali kulture; humana izraba ogroženega okolja kot posledica sprememb
- vi) Posreden ali neposreden stik med dogodki živega izročila z umetniškimi ali kakršnimikoli deli izjemne vrednosti: komite smatra, da lahko ta kriterij deluje le z drugimi
- vii) Vsebnost vrhunskega naravnega pojava ali prostora izredne lepote
- viii) Predstava izjemnega primera neke stopnje zemeljske zgodovine, vključujoč zapise življenja, geoloških procesov v razvoju okolja ali pomembnih geomorfoloških ali fiziografskih pojavov
- ix) Izjemni primeri pomembnih ekoloških in bioloških procesov v razvoju kopenskih, vodnih, obalnih in morskih ekosistemov in združb rastlin in živali
- x) Vsebnost najpomembnejših naravnih habitatov za varstvo biološke različnosti na mestu samem, vključujoč ogrožene vrste s stališča znanosti in ohranjanj

Nekaj primerov vpisov v Listo svetovne dediščine:

- arhitektura Jožeta Plečnika v Ljubljani - Human Centred Urban Design (Slovenija) (kriterij iv);
- Alhambra, Generalife in Albayzín, Granada (Španija) (kriteriji i, iii, iv);
- Acropola, Atene (Grčija) (kriteriji i, ii, iii, iv, vi);
- Bath, Anglija (Združeno kraljestvo) (kriteriji i, ii, iv);
- katedrala v Koelnu (Nemčija) (kriteriji i, ii, iv);
- zgodovinsko jedro Avignona: papeška palača, nadškofijski ansambel in avinjonski most (Francija) (kriteriji i, ii, iv);
- arheološki kompleks Pompeji, Herculaneum in Torre Annunziata (Italija) (kriteriji iii, iv, v);
- staro mesto Hollókő in njegovo okolje (Madžarska) (kriterij v); zgodovinsko jedro Varšave (Poljska) (kriterija ii, vi);
- Škocjanske jame (Slovenija) (kriterija vii, viii);
- Ibiza, biodiverziteteta in kultura (Španija) (kriteriji ii, iii, iv, ix, x);
- St Kilda (Združeno kraljestvo) (kriteriji iii, iv, vii, ix, x).

ICOMOS

Leta 1965 so države, članice UNESCO v Varšavi, skladno z Listino o varstvu in prenovi spomenikov in spomeniških območij in z Beneško listino (1964) ustanovile ICOMOS, International Council on Monuments and Sites (Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja) (<https://www.icomos.org/en>). Tako je ICOMOS, mednarodna nevladna organizacija pri UNESCO, usmerjena v razširjanje teorije, metodologije in tehnologije na področjih varstva, obnove in vrednotenja kulturne dediščine. Tajništvo organizacije je v Parizu, osnovo pa predstavljajo nacionalni komiteji pri posameznih državah članicah.

ICOMOS ima 110 nacionalnih komitejev (NCs 110 National Committees), ki zastopajo interese na lokalni ravni. Ti komiteji spodbujajo specialiste posamičnih dežel za delo v krovni organizaciji. Služijo tudi kot forumi za izmenjavo mnenj od zakonodaje do konkretnih problemov preнове konservatorskih projektov.

Letna srečanja članov Sveta ICOMOS omogočajo nacionalnim komitejem, da vplivajo na prioritete programov, ki se tičejo njihovih dežel. Končno vnašajo nacionalni komiteji predlagane programe in to skladno z Dokumenti iz Dubrovnika in Vallette Dubrovnik Valletta principles for the National Committees of ICOMOS.

Če sledimo delovanju ICOMOSA po spletu, se ukvarja s specifičnimi problemi. Nekaj primerov:

- *Kulturna in socialna različnost, sodelovanje na raznih področjih: dopolnilne strokovne okoliščine, raziskave znanstvenikov in pravnikov, ekonomistov, inženirjev, obrtnikov, akademikov, zasebnih svetovalcev, voljenih uslužbencev, državnih uradnikov, vse v duhu spoštovanja njihovih kulturnih in verskih razlik.*

- *Pravičnost: ICOMOS je po Konvenciji svetovne dediščine kot nevladna organizacija del treh svetovalnih teles. Komiteju za svetovno dediščino pomaga z mrežo strokovnjakov, ki svoje znanje in izkušnje delijo neodvisno in po splošnih etičnih načelih.*

- *Izmenjava med državami, dogovarjanje med severom in jugom, solidarnost: ICOMOS si kot del UNESCO prizadeva za združevanje družb in kultur. S tem ciljem je bil leta 2003 na primer ustanovljen Sklad Viktorijinih slapov za izmenjavo članov nerazvitih dežel. Razen tega zagotavljajo specialisti ICOMOSA na področju varovanja dediščine pomoč pri nenadnih nesrečah (primeri: Haiti, Kitajska, Iran itn). Je tudi ustanovni član akcije Modri znak.*

- *Povezovanje in udeležba mladih: ICOMOS stremi za dvig in razširjanje zavesti, sodeluje v procesih izobraževanja. Mednarodni sklad Raymonda Lemaira nagraduje študente in dopolnjuje izobraževanje in širi njihovo strokovno znanje.*

- *Prost dostop do informacij: ICOMOS podpira prost in neomejujoč dostop do znanstvenih publikacij v projektu ICOMOS Open Archive: EPrints on Cultural Heritage (Odprti arhiv ICOMOSA: digitalne objave kulturne dediščine).*

Naslednji seznam zagotavlja podatke in dostop do linkov nacionalnih komitejev:

Združeno kraljestvo (1965 - <https://icomos-uk.org>)

Francija (1965 - <http://france.icomos.org>)

Nemčija (1965 - <https://www.icomos.de>)

Madžarska (1965 - <https://www.icomos.hu>)

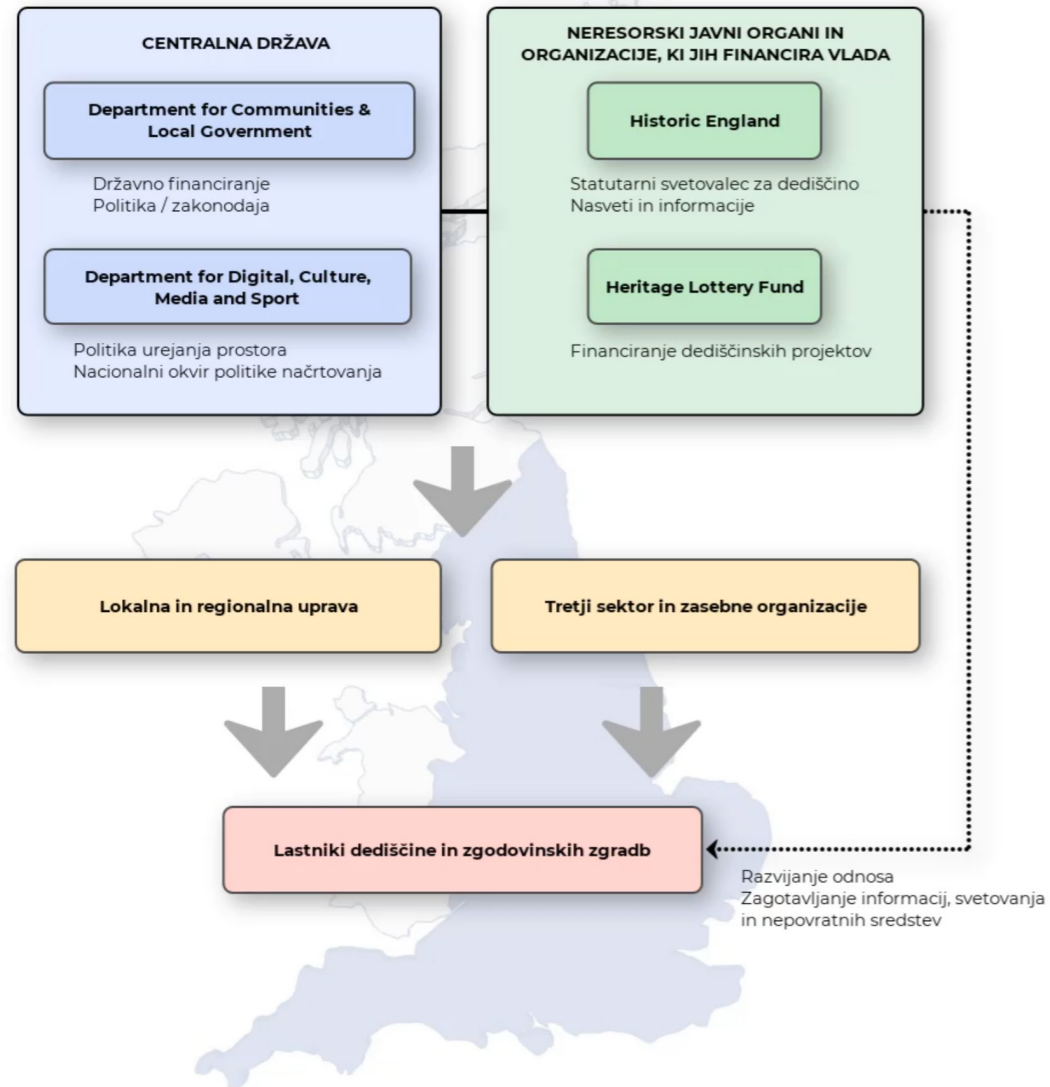
Španija (1980 - <https://icomos.es>)

Poljska (1981 - <http://www.icomos-poland.org/en/>)

Grčija (1989 - <https://www.icomoshellenic.gr>), and

Slovenija (1993 - <http://en.icomos.si>).

CENTRALIZIRANA UREDITEV - ANGLIJA

CENTRALIZIRANA UREDITEV DEDIŠČINE

ANGLIJA (ZDRUŽENO KRALJESTVO)

V Angliji je državni sekretar za kulturo, medije in šport zadolžen za katalogizacijo zgradb in za načrtovanje varovanja starih spomenikov. Za to so ustanovljene nekatere kategorije za varstvo dediščine: vpisane zgradbe, planirani vpisi spomenikov, varstvena območja. Te kategorije so vgrajene v Listo nacionalne dediščine Anglije. Oddelek za digitalizacijo, kulturo, medije in šport (DCMS) skrbi za finančne osnove varstva in na nacionalni ravni zagotavlja imenovanja objektov dediščine.

Drugi oddelek, ki tudi skrbi na področju dediščine, je Oddelek za skupnosti in lokalno upravo (DCLG), ki zagotavlja politike in zakonodajo za gradnjo, načrtovanje, ureja zakonodajo prostorskega planiranja skupnosti in lokalne uprave. Razen tega je izdal Oddelek za skupnosti in lokalno upravo publikacijo National Planning Policy Framework (NPPF) s posebnim poglavjem o grajenem zgodovinskem okolju. Ključni del NPPF je pospeševanje trajnostnega, ekonomskega in okoljskega razvoja v sistemu načrtovanja. V Angliji tečejo namreč odločitve o upravljanju dediščine v okviru sistema načrtovanja. Na osrednji ravni je postavila vlada različne organizacije kot sta na primer Historic England in Loterijski sklad za dediščino.

Historic England (prej imenovana kot English Heritage) je javna nevladna organizacija, ki jo vzdržuje DCMS in zagotavlja vladi svetovanja. Odgovornosti organizacije Historic England so, da zagotavlja Oddelek s podatki krajev in objektov z Liste nacionalne dediščine Anglije. Ta organizacija sodeluje z drugimi oddelki vlade in svetuje vsem upravnim posegom s področja varstva.

Heritage Lottery Fund, kot nevladna organizacija, razdeljuje sredstva loterije po vsem Združenem kraljestvu in je tam glavni vir na tem področju.

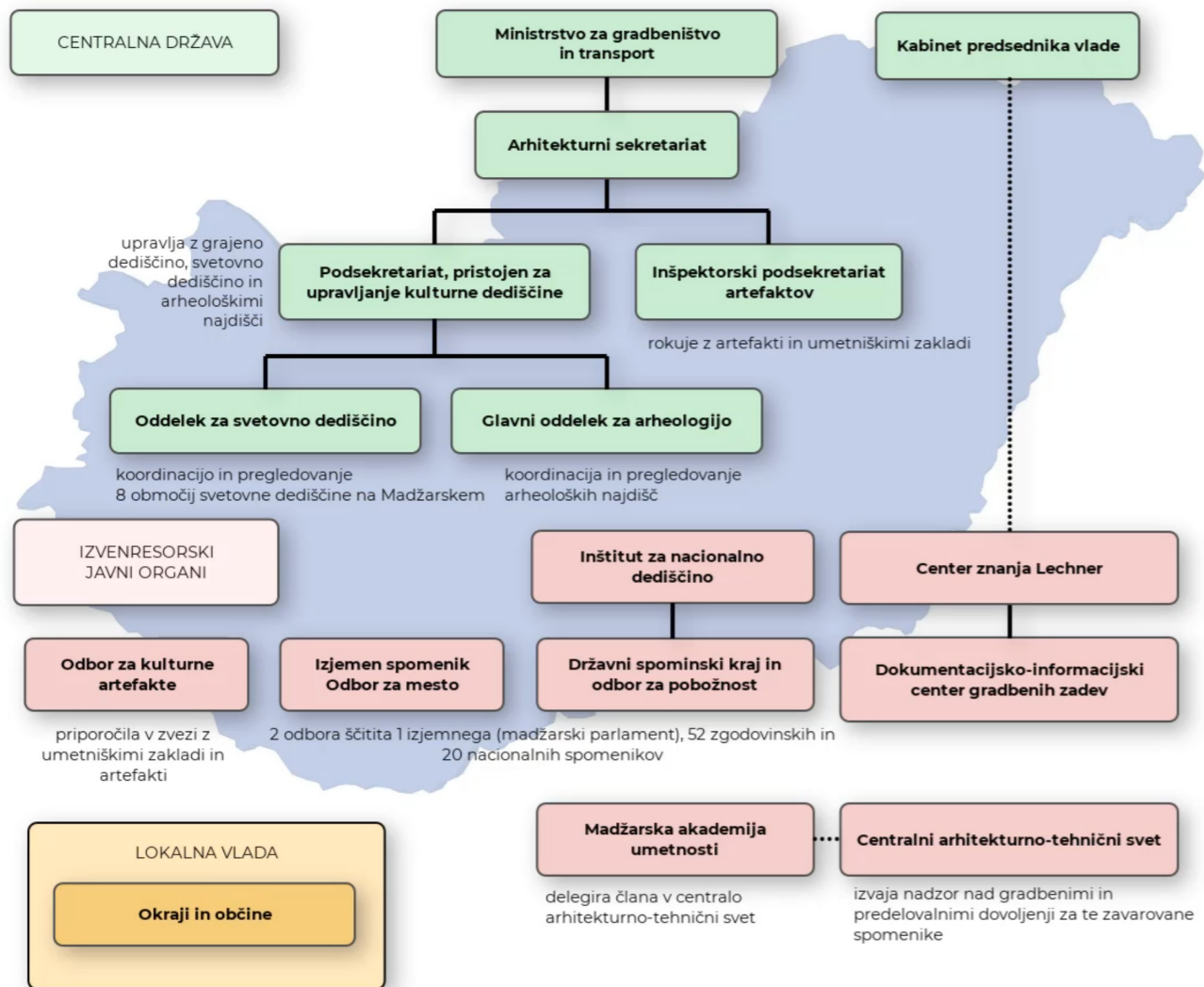
Vladne organizacije, ki se iz proračuna tudi financirajo, pa so Natural England na področju okolja in Visit England v turizmu.

Mnogo lokalnih uprav ima tudi svoje lokalne liste objektov, ki niso vpisani v formalne liste na nivoju države. Urejajo tudi pregled prijav in predvsem gradbenih dovoljenj na svojem območju. Lokalne načrtovalske uprave se ravnaajo po sprejetih upravnih aktih načrtovalskih sistemov.

Ta merodajni centralizirani sistem sodeluje z ustreznimi oddelki osrednje vlade, ki imajo tako zagotovljene strokovne podlage tudi na lokalni ravni.

Informacije o zakonodaji temelji na podatkih Sveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/united-kingdom-england>

CENTRALIZIRANA UREDITEV - MADŽARSKA

MADŽARSKA

Na Madžarskem so po letu 2010 institucionalne strukture kulturno dediščino večkrat preurejale. Temeljni zakon je ostal, imenovan kot Zakon LXIV iz leta 2001, a z mnogimi spremembami, nazadnje leta 2023. Zadnje spremembe govorijo o obeh vrstah dediščine, o snovni in o nesnovni, Urad prvega ministra pa je osnoval novo Ministrstvo za gradnjo in promet, ki prevzema skoraj vse naloge na področju arhitekture. Lechnerjev center znanja je, kot stranski organ vlade, zadržal v svoji organizaciji Dokumentacijski in informacijski center za gradnjo.

Ministrstvo za gradnje in promet ureja dediščino pod vodstvom Sekretariata arhitekture, ki ima dva podsekretariata: objekti grajene dediščine, svetovna dediščina in arheološka območja so pod skrbstvom Podsekretariata za urejanje kulturne dediščine, medtem ko so artefakti in druge vrednosti pod Inšpekcijski podsekretariat za artefakte.

Oddelek svetovne dediščine pri tem podsekretariatu je odgovoren za koordinacijo in nadzor vseh osmih območij svetovne dediščine, ki jih priznava UNESCO. Podobno je urejena tudi arheološka dediščina, ki je pod okriljem Splošnega oddelka za arheologijo.

Na državni ravni je zaščita spomenikov urejena na dveh nivojih: zaščiteni spomeniki in spomeniki izjemne vrednosti. Gradbena in druga dovoljenja za te spomenike daje na strokovnih osnovah Osrednji arhitekturno-tehnični svet, v katerega delegira člana tudi Madžarska akademija umetnosti.

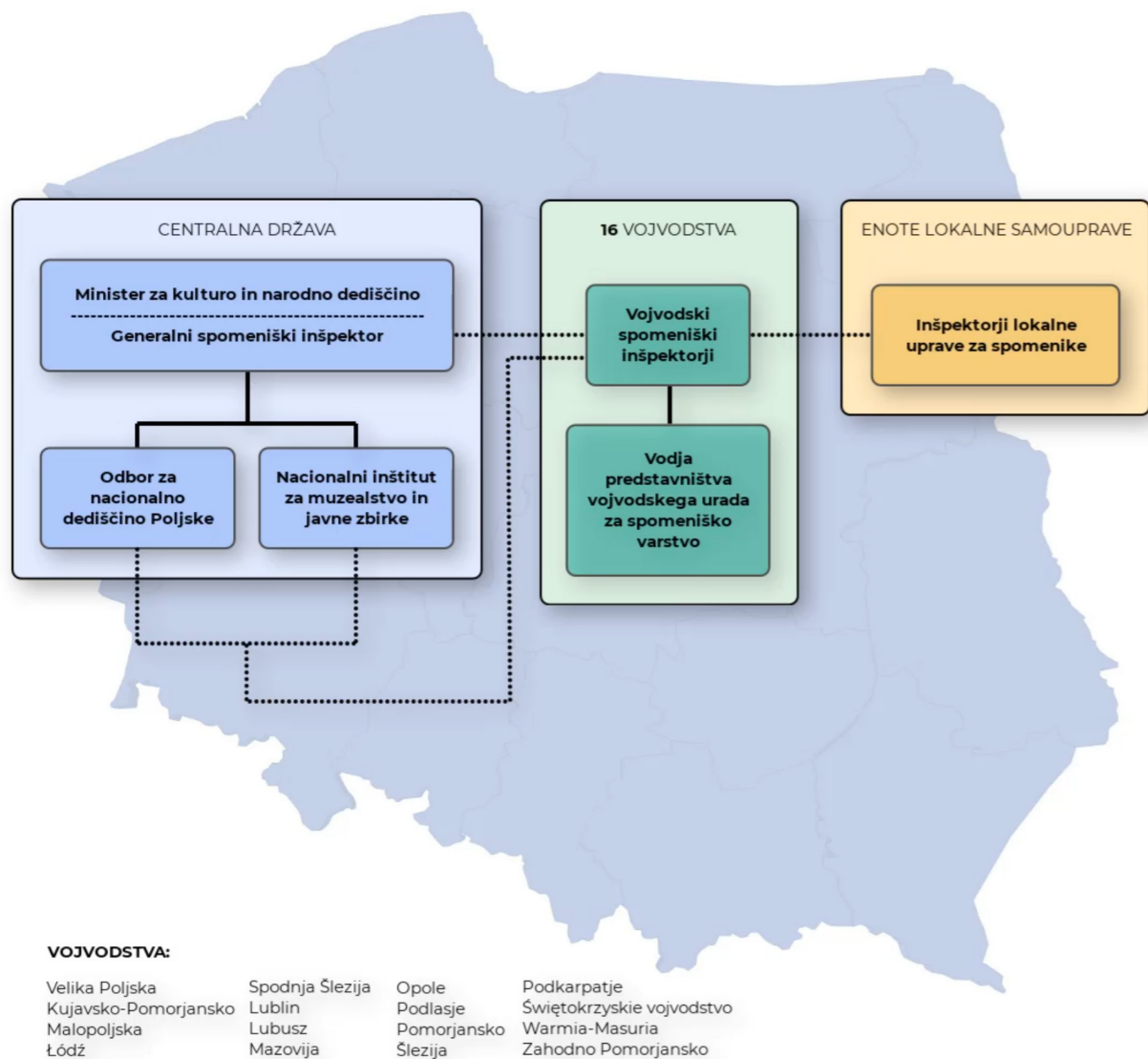
Ta centralizirani sistem temelji na osnovah lokalnih uprav, ki delujejo na območjih svoje pristojnosti.

Zakon LXIV iz leta 2001 prinaša listo spominskih območij dveh področij: zgodovinska in nacionalna spominska območja, ki jih je bilo nekdanje 52, danes le 20. Pomembno je tudi izjemno spominsko območje madžarskega parlamenta v osrednjem delu Budimpešte.

Vse odločitve v zvezi z zgodovinskimi in nacionalnimi spominskimi območji tečejo v sozvočju z dvema komitejema: Komite za zgodovinska in nacionalna območja in spoštljiv odnos (10 članov) je organiziran v okviru Inštituta za nacionalno dediščino, medtem ko je Komite za izjemna spominska območja (5 članov) odgovoren tudi za območje madžarskega parlamenta. Končno zagotavlja Komite za kulturne artefakte (8 članov) uradna stališča in priporočila v zvezi z nacionalno pomembnimi zakladi.

Le Madžarski narodni muzej, Budapeštanski zgodovinski muzej, muzeji županij, lokalni muzeji, Razvojni center človekoljubnosti, Institut madžarskega raziskovanja, univerze z bolonjskim sistemom in posamični raziskovalci lahko znanstveno raziskujejo le v okviru te ureditve.

CENTRALIZIRANA UREDITEV - POLJSKA

POLJSKA

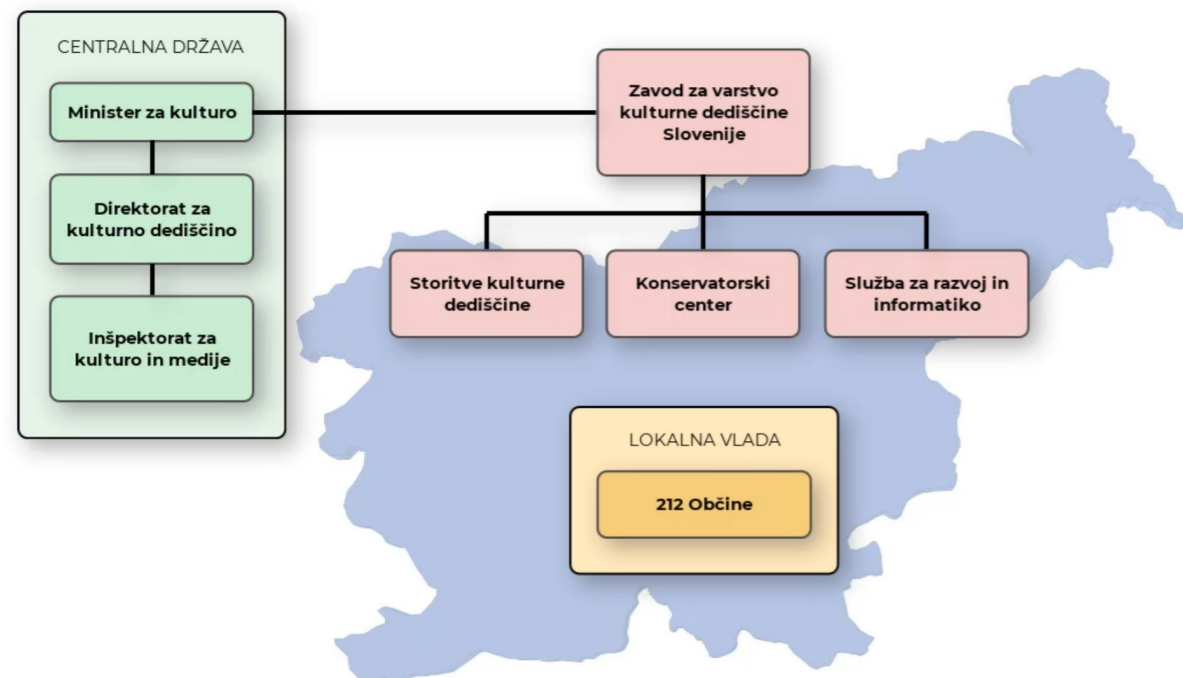
Usmeritve urejanja dediščine so na Poljskem zapisane v 'Nacionalnem programu za varstvo in skrb spomenikov' Ministrskega sveta, izvaja pa ga Generalni inšpektor za spomenike (z Državnim sekretariatom Ministrstva za kulturo in nacionalno dediščino), v tesnem sodelovanju z drugimi ustreznimi organizacijami. Vlada je odgovorna za zagotavljanje formalnih, organizacijskih in finančnih informacij varstva, urejanja in vzdrževanja dediščine, nadzor nad prenovo in izvedbo posegov v zvezi s prostorskim načrtovanjem. To izvajajo lokalni inšpektorji za spomenike, ki jih vodi glavni inšpektor za spomenike pod nadzorom in v dogovorih s centralnimi institucijami. Generalni inšpektor za spomenike je zadolžen za vnos nacionalnega programa varstva spomenikov, skladno z Zakonom o varstvu in Inšpektoratom za spomenike posamičnih vojvodstev na regionalni ravni.

Inšpektorati za spomenike vojvodstev so odgovorni regionalnim vladam in Generalnemu inšpektoratu. Inšpektorji skrbijo za izvrševanje nacionalnega programa varstva in skrbi za dediščino, za finančne osnove, za register, nadzor zaščite, obnove, raziskav in arhitekturna dela na spomenikih in arheoloških območjih, ki so vpisani v seznam, preverjanje ustreznosti vnosa krovnega zakona, izvedbe načrtov prenove, razširjanje znanja in sodelovanje s telesi lokalne uprave. V okviru Generalnega inšpektorata deluje tudi sistem lokalnih inšpektorjev. Osrednje delovno telo pod Generalnim inšpektoratom je Odbor za nacionalno dediščino Poljske, ki skrbi za sestavo in širjenje informacij o dediščini; postavlja in izvaja standarde; nadzoruje Nacionalni register; uvaja nove tehnike v razvoj in znanstveno dokumentiranje, podpira lokalne inšpektorate, nadzoruje periodična poročila objektov, ki so vpisani v Svetovno listo spomenikov in usklajuje postopke za proglašenje spomenikov kot 'zgodovinske spomenike'.

Razen tega obstaja še Nacionalni inštitut muzeologije in javnih zbirk pri Ministrstvu za kulturo in kulturno dediščino, ki, skladno z nacionalno politiko, servisira tudi muzeje.

Informacije o zakonodaji temelje na podatkih Sveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/poland>

CENTRALIZIRANA UREDITEV - SLOVENIJA

SLOVENIJA

V Sloveniji je varstvo kulturne dediščine vključeno v Ustavo Republike Slovenije. Skladno z Zakonom o varstvu kulturne dediščine (2008), je konservatorstvo vključeno v prostorsko načrtovanje, upoštevajoč pomen dediščine v trajnostnem razvoju, kar nadzorujejo za to določeni upravni organi.

Na nacionalni ravni je za urejanje zakonodaje v zvezi z zaščito dediščine in za njeno financiranje odgovorna vlada RS. Ministrstvo za kulturo je v sodelovanju z ustreznimi drugimi ministrstvi odgovorno za izvajanje kulturne politike, ki dediščini zagotavlja varstvo. Ministrstvo postavlja Direktorat za kulturno dediščino, ki ima tri sektorje: Sektor za muzeje, arhive in knjižnice; Sektor za nepremično kulturno dediščino; Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino.

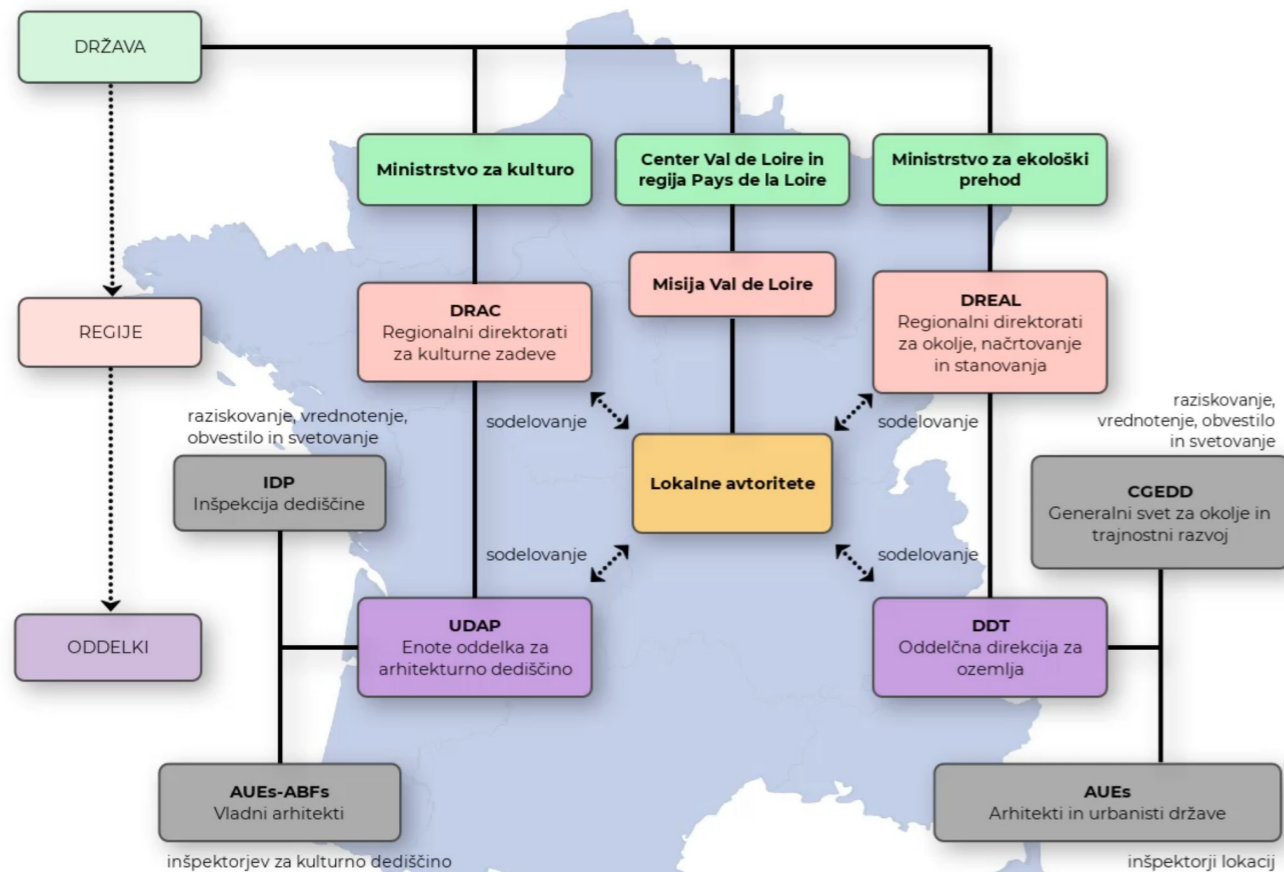
Direktorat za kulturno dediščino pripravlja zasnovo regulativnih in izvedbenih politik za varstvo nepremične, premične in nesnovne dediščine na nacionalni ravni. Strokovnjaki so zadolženi za vzdrževanje seznamov (registra), za izvedbo nacionalnih projektov, za upravljanje in nadzor akcij na spomenikih na področju republike, za usklajevanje in pospeševanje dediščine v prostorskem načrtovanju ter za mednarodno sodelovanje, ki spodbuja zavest o vrednosti dediščine. Inšpektorat Republike Slovenije za kulturo in medije nadzoruje izvedbo zakonodaje s področij dediščine, arhivov in knjižnic.

ZVKDS, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije je ključni del Ministrstva za kulturo, njegovi interdisciplinarni strokovnjaki so zadolženi za administrativne naloge pri varstvu nepremične, premične in nesnovne dediščine. Ima naloge identifikacije, vrednotenja in dokumentiranja; pripravlja predloge za vpis v registre; pripravlja in skrbi za potek konservatorskih in restavratorskih planov, arheološkega raziskovanja; skrbi za izobraževalne in pospeševalne akcije. ZVKDS ima 7 zavodov in Konservatorski center, ki je sestavljen iz Restavratorskega centra in Centra za preventivno arheologijo.

Slovenija nima formalnih regij, zato obstajata le nacionalna in lokalna pristojnost. Na lokalni ravni delujejo mestne in občinske oblasti kot samostojne enote, ki skrbijo za lokalno zakonodajo, določajo spomenike lokalnega pomena in akcije v zvezi s tem tudi financirajo.

Informacije o zakonodaji temelji na podatkih Sveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/slovenia>

DECENTRALIZIRANA UREDITEV - FRANCIJA

Francoske regije: 13 evropskih in 5 čezmorskih regij

Severna Francija: Normandija, Hauts de France, Ile de France

Južna Francija: Provansa-Alpe-Azurina obala, Okitanija, otok Korzika

Osrednja Francija: Centre-Val de Loire

Vzhodna Francija: Grand Est, Auvergne-Rhône Alpes, Bourgogne-Franche Comté

Zahodna Francija: Bretagne, Pays de la Loire, Nouvelle Aquitaine

Francoska čezmorska ozemlja: Mayotte, Martinique, Guyanne, Guadeloupe, otok Réunion

DECENTRALIZIRANA UREDITEV DEDIŠČINE

FRANCIJA

Francija je razdeljena na tri ravni, na nivojih mesta, departmaja in regije. Rezultat tega je osrednja in razpršena organizacija po regijah in departmajih.

Državne institucije so odgovorne za politiko nacionalne dediščine in imajo dve ministrstvi: Ministrstvo za kulturo in komunikacije ter Ministrstvo za ekološko tranzicijo, ki zagotavljata skupno upravljanje kulturne in naravne dediščine po vsej državi. Obe ministrstvi skrbita za stalno komunikacijo s civilno družbo, posebej z organizacijami, povezanimi z dediščino.

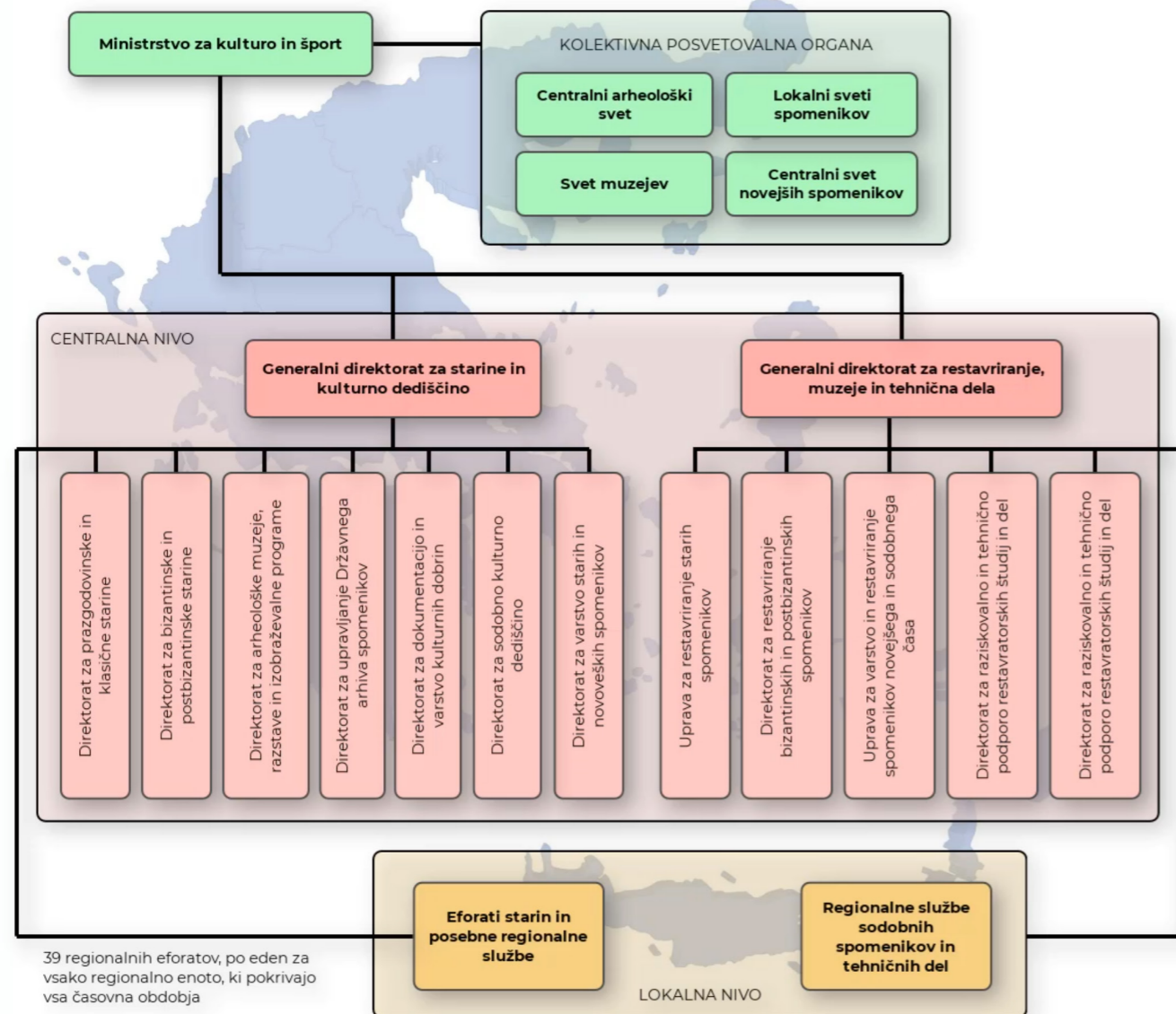
Ministrstvo za kulturo je posebej zadolženo za izvedbo politik varstva, konservacije in restavracije dediščine. Generalni direktorat za dediščino ima usklajevalno vlogo pri vnosu teh politik v razne vrste dediščine. Je odgovorno za oblikovanje, organizacijo, vodenje, optimizacijo in vrednotenje državne politike tega področja. Delo teče predvsem z organiziranjem preko Regionalnih direktorats kulturnih zadev (DRAC) in Teritorialne službe arhitekture in dediščine (STAP).

DRAC je služba, razširjena po vseh departmajih z organizacijo mreže, ki prenaša regionalne rešitve na višjo raven, na Ministrstvo. Ti Regionalni direktorati tesno sodelujejo z lokalnimi upravami, tako da regionalna delovna telesa poenoteno prenašajo pristojnosti in politike dediščine.

Leta 1983 in posebej leta 2004 je bil niz pristojnosti prenešen na regionalne in lokalne uprave, še posebej Register kulturne dediščine in možnosti prenosa lastništva zaščiteneh objektov ob vpisu v kategorijo zgodovinskih spomenikov. Tako je decentralizirana struktura pristojnosti počasi prešla iz centralnega tipa na regije, departmaje in na mestne uprave.

Informacije o zakonodaji temelji na podatkih Sveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/france>

DECENTRALIZIRANA UREDITEV - GRČIJA

GRČIJA

V Grčiji je za 'varstvo naravnega in kulturnega okolja odgovorna država in je pravica vsakega posameznika' (Constitution of Greece, Official Bulletin, 85/A/18-4-2001, art. 24).

Ključna zakonodaja tega področja je 'Zakon 3028/2002 o varstvu antikvitet in kulturne dediščine na splošno', ki razvija jasno razdeljen sistem varstva snovne in nesnovne dediščine.

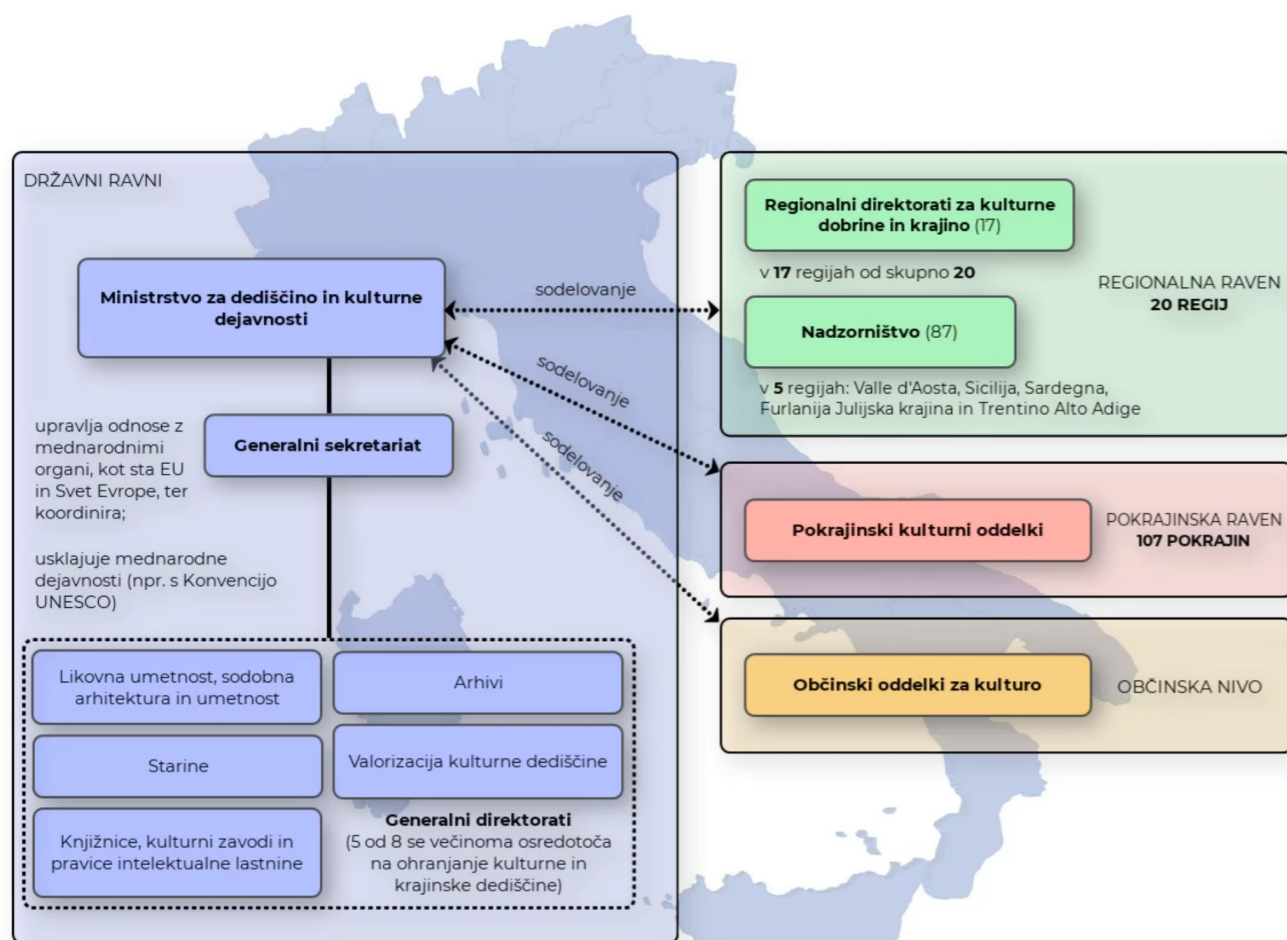
Temeljno nacionalno telo za varstvo kulturne dediščine je Ministrstvo za kulturo in šport. Njegove službe, ki so odgovorne za upravljanje in varstvo spomenikov, so razdeljene na Osrednjo upravo in na Regionalno upravo.

Osrednja uprava nadzoruje Regionalne uprave in zagotavlja koordinacijo aktivnosti s končnim ciljem: varstvo ogrožene dediščine. Osrednji del uprave je na področju varstva kulturne dediščine Generalni direktorat antikvitet in kulturne dediščine za integralno upravljanje in Generalni direktorat za konservacijo, muzeje in tehnična dela, ki sodeluje z ustreznimi službami prvega na področjih pregleda in izvedbe del varstva, stabilizacije, obnove in vrednotenja arhitekturnih spomenikov in spominskih območij. Razen tega ima Ministrstvo za kulturo in šport tri svetovalna telesa, ki igrajo ključno vlogo pri oblikovanju politik varstva dediščine in zagotavljajo glavne posege v nacionalne spomenike, območja in muzeje. To so: Osrednji arheološki svet, Osrednji svet za sodobne spomenike in Svet za muzeje. Ti organi so nadrejeni Lokalnim svetom za spomenike.

Razen tega vsebujejo Regionalne službe Arheološko upravo, ki uravnava varstvo kulturne dediščine pred letom 1830 in Službo za sodobne spomenike in Tehnične službe – slednji dve službi se ukvarjata s sodobno arhitekturno dediščino.

Informacije o zakonodaji temelji na podatkih Sveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/greece>

DECENTRALIZIRANA UREDITEV - ITALIJA

Italijanske regije - (a) avtonomne regije:

Abruzzo	Campania	Lombardia	Marche
Valle d'Aosta (a)	Emilia-Romagna	Molise	Trentino-Alto Adige (a)
Puglia	Friuli-Venezia Giulia (a)	Piemonte	Tuscany
Basilicata	Lazio	Sardegna (a)	Umbria
Calabria	Liguria	Sicilia (a)	Veneto

ITALIJA

V Italiji leži glavna odgovornost za dediščino na Ministrstvu za dediščino in kulturo. Po Ustavi in njenem 9. členu 'razvija Republika razvoj in pospeševanje kulture in znanstvenega, tehničnega razvoja. Varuje okolje in zgodovinsko ter umetniško dediščino naroda'. Obstajajo štiri ravni: državni, regionalni, po provincah in po lokalnih upravah. Varstvo dediščine je še vedno v rokah države, z nekaj izjemami v členu 5 in v Zakonu o kulturni dediščini in okolju (D.Lgs. 2212004 n. 42) ter Nacionalnem zakonu o varstvu italijanske kulturne dediščine. Regije, metropolitanska območja in province sodelujejo z Ministrstvom pri izvajanju vseh varstvenih posegih. V zvezi z Zakonom o prenosu, ki je bil popravljen leta 1990, imajo regije 'zakonodajne možnosti usklajevanja' s tistimi na državni ravni o vrednotenju dediščine (valorizzazione pomeni v italijanščini aktivnosti pospeševanja znanja kulturne dediščine in zagotavljanja najboljših pogojev za uporabo).

Petim italijanskim regijam (Dolina Aoste, Sicilija, Sardinija, Julijska krajina) so na polju kulture dodeljena širša pooblastila, ki jim zagotavljajo uporabo njihove zakonodaje in administrativno odgovornost za objekte dediščine, vključno z muzeji in zgodovinska območja in to z njihovimi decentraliziranimi upravami. Tako na ravni države ni regionalnih direktorats za kulturno lastnino.

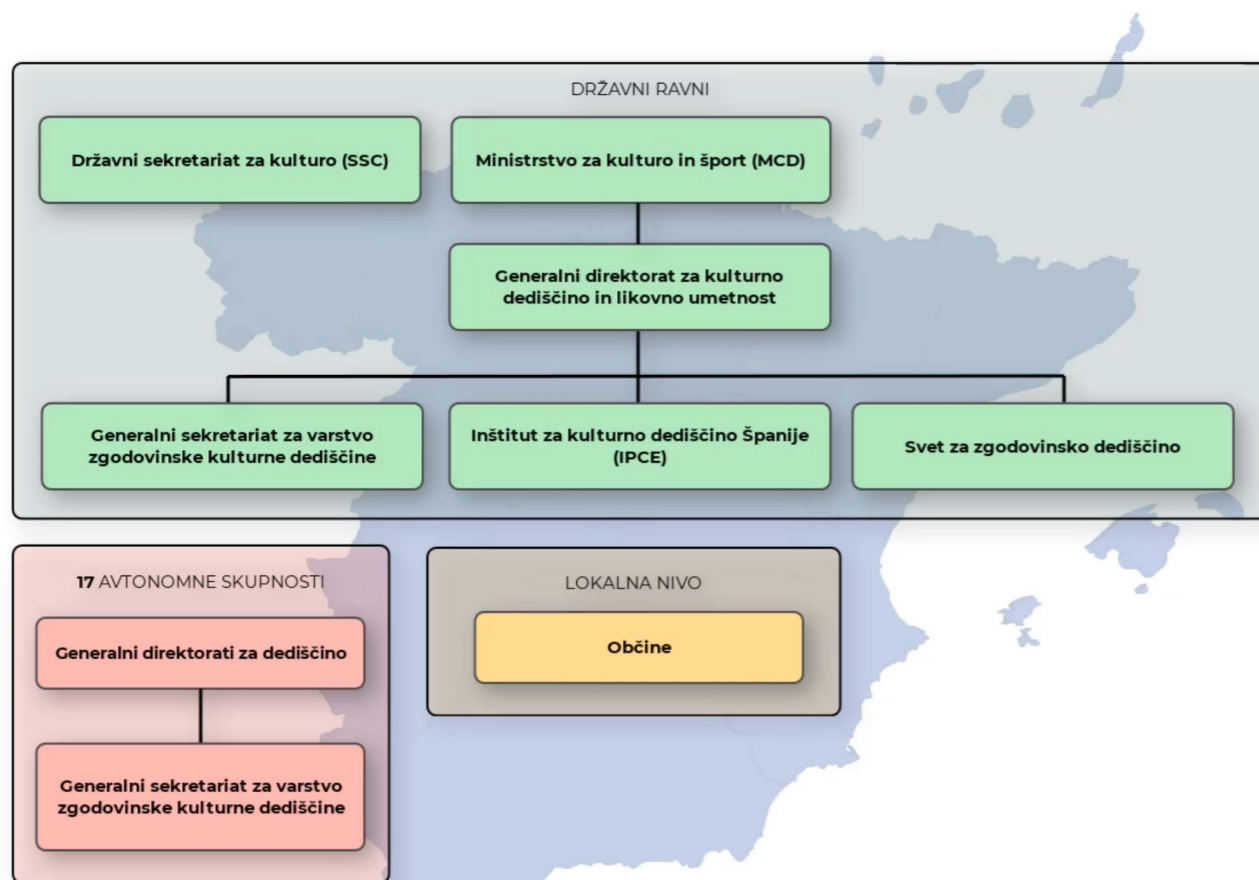
V vseh 107 italijanskih provincah imajo Oddelke za kulturo (Assessorati Provinciali alla Cultura), ki skrbijo za svoje lastne kulturne institucije, predvsem knjižnice in muzeje, tudi za mestne javne knjižnice. Občinski oddelki za kulturo (Assessorati Comunali alla Cultura) so odgovorni za upravljanje mestnih kulturnih ustanov: muzejev, območij, arhivov, gledališč in večfunkcijskih kulturnih centrov. Mestne oblasti tudi financirajo vzdrževanje in prenovo zgodovinskih objektov, vse pod nadzorom Ministrstva.

Kompleksen in detajlni sistem za identifikacijo in varstvo kulturne dediščine ima 8 Generalnih sekretariatov s sedeži v Rimu, pet je zadolženih direktno za varstvo kulturne in okoljske dediščine: GS za sodobno arhitekturo in umetnost ter umetno obrt; GS za antikvitete (arheološko dediščino); GS za knjižnice, kulturne institute in pravice intelektualne lastnine; GS za vrednotenje kulturne dediščine in za javne dostope, ki bi lahko varstvu škodili; s tehnično podporo 8 Osrednjih institutov, ki so relativno samostojna telesa. Tako obstaja 17 Regionalnih direktorats za kulturne objekte in okolje (v 20 regijah), razen tega še 87 Uprav, tako da je sistem strukturiran na regionalnih osnovah.

Osrednji upravni organ Ministrstva je Generalni sekretariat, ki skrbi za usklajevanje mednarodnih teles Evropske unije in Sveta Evrope in njihovih delovnih odborih, raziskovalnih skupinah, skratka usklajuje vsa področja kulture. Ureja tudi odnose do Unescovih konvencij za varstvo kulturne in naravne dediščine, za pospeševanje kulturne diverzitete in za varstvo zapuščine nesnovne kulturne dediščine.

Informacije o zakonodaji temelji na podatkih Sveta Evrope: <https://rm.coe.int/herein-european-heritage-network-italy-national-policy-report/16808c7768>

DECENTRALIZIRANA UREDITEV - ŠPANIJA

Španske avtonomne skupnosti:

Andalucía	Cantabria	Extremadura	Comunidad Foral de Navarra
Aragón	Castilla-La Mancha	Galicia	País Vasco
Principado de Asturias	Castilla y León	La Rioja	
Islas Baleares	Cataluña	Comunidad de Madrid	
Canarias	Comunidad Valenciana	Región de Murcia	

ŠPANIJA

V Španiji temelji nacionalna zakonodaja na Zakonu o španski zgodovinski dediščini (štev. 16, sprejet dne 25. junija 1985). Ta zakon ureja glavne aspekte problematike za vso državo. Prenos odgovornosti na Samostojne skupnosti, ki temelji na zakonu iz leta 1985, usmerja razvoj regionalnih zakonodaj v današnjih Samostojnih skupnostih, ki imajo svojo posebno zakonodajo, ki varstvo dediščine ureja. Nacionalna zakonodaja je sestav treh ravni varstva: dediščina s statusom zgodovinske dediščine; Glavni register premičnih objektov in Glavni register objektov kulture (snovne in nesnovne). Na tej ravni je 17 samostojnih skupnosti ustanovilo posebne ravni varstva s svojimi zakoni, ki uvajajo tudi nove kategorije nesnovne dediščine.

Posamezne enote, ki urejajo odnose med ustreznimi zakonodajami, postavlja Generalni direktorat kulturne dediščine in umetnostne obrti Ministrstva za kulturo (z Generalnimi direktorati za dediščino posameznih skupnosti). Te enote so imenovane kot Generalni sekretariati za varstvo zgodovinske in kulturne dediščine.

Španski inštitut za kulturno dediščino (IPCE) je poddirektorat pri Ministrstvu kulture in športa, katerega glavna naloga je raziskovanje, konservacija in obnova, dokumentiranje, izobraževanje in pospeševanje dediščine. To sestavljeno nalogo opravlja IPCE z multidisciplinarnostjo (to so predvsem arhitekti, arheologi, umetnostni zgodovinarji, etnografi, fiziki, geologi, kemiki, biologi, specialisti s polj dokumentalistike in knjižničarstva, arhivistov).

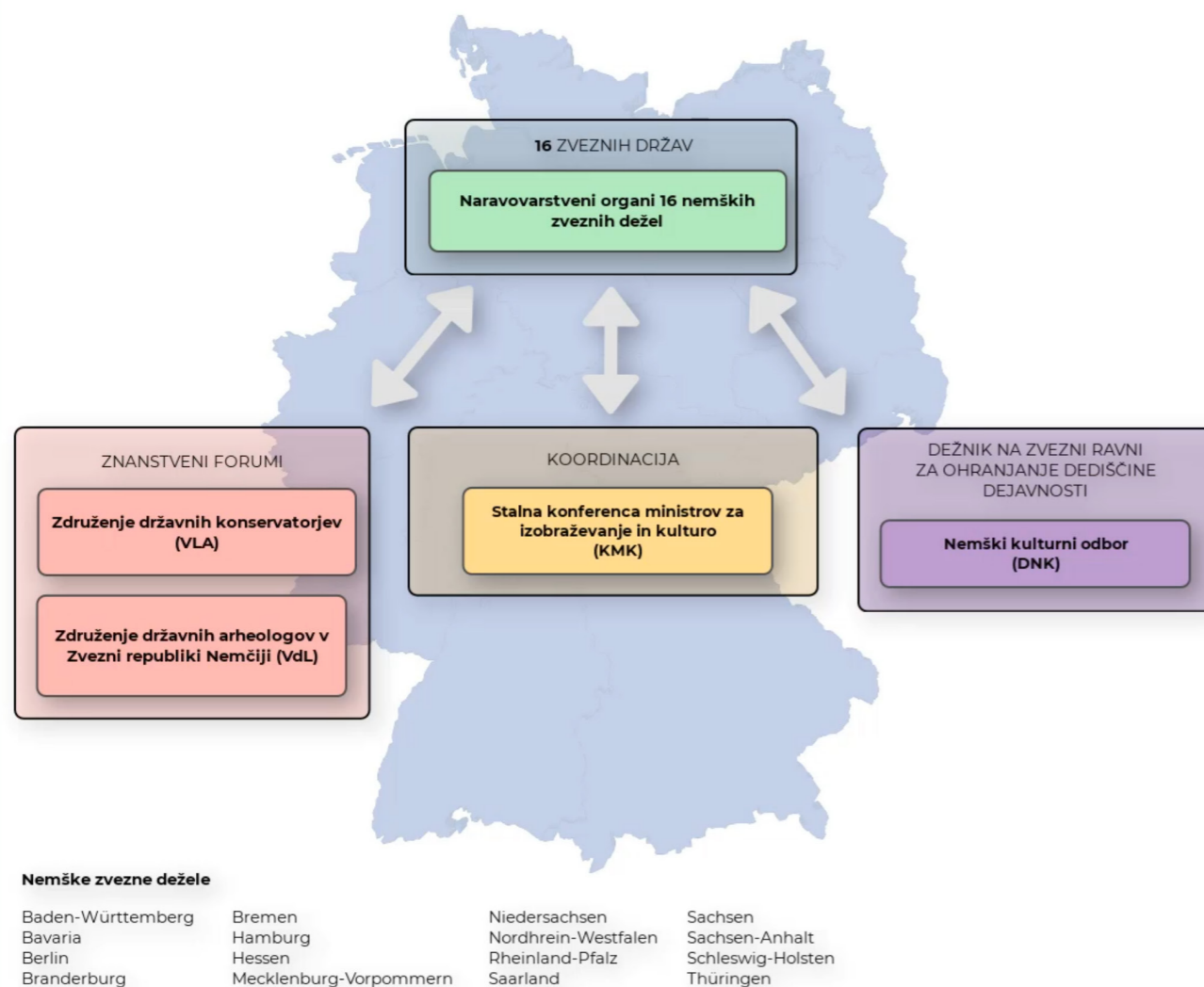
Naloge usklajevanja mednarodnih sporazumov, ki jih je sprejela Španija, temelje na skupni državni osnovi. V zadnjih desetih letih je bil ustanovljen niz odborov in delovnih teles po vsej Španiji za razvijanje akcijskih načrtov, ki so nujni za izvedbe mednarodnih dogovorov.

Strateški načrt za kulturo je razvil Državni sekretariat za kulturo (SSC), ta usmerja vse delovne načrte prej omenjenih področij.

Za koordinacijo različnih aktivnosti na področju kulture skrbi v Španiji skupno telo: Svet za zgodovinsko dediščino, ta se sestaja, skladno z nacionalnimi in regionalnimi potrebami, nekajkrat letno.

Informacije o zakonodaji temelji na podatkih Sveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/spain>

DECENTRALIZIRANA UREDITEV - NEMČIJA

NEMČIJA

Nemčija ima na področju dediščine prav svojstven sistem decentralizirane strukture. Skladno s sporazumom med Zvezno vlado in 16 deželami (Laendern) ležijo odgovornosti za varstvo dediščine na deželah, seveda pa se sestav in oblike organiziranja kulturne dediščine med deželami razlikujejo. Za čim boljše učinke so zadolžene za sprejemanje in izvedbo zakonov s tega področja, dežele (okrožja, mestne oblasti in v nekaterih primerih regije).

V okviru dežele so za dediščino zadolžena posebna ministrstva (s senatnimi oddelki), ki skrbijo za nadzor nad pristojnostmi. Deželni zakoni varstva nalagajo osrednjim oblastem zadolžitve pri varstvu in ohranjanju zgodovinskih spomenikov. Pod krovnim okriljem teh organov je ustanovljen Regionalni zavod za varstvo spomenikov (Landesdenkmalamt), ki svetuje in zagotavlja mnenja podrejenim – mestnim oblastem, okrožjem, vasem, pa tudi lastnikom spomenikov s tem, da pripravlja o tem redna poročila. V nekaterih deželah so ti zavodi zadolženi tudi za dokumentiranje objektov dediščine. Na področju varstva so za izvedbo mer pri varstvu odgovorni prav organi na nižji ravni (okrožja, mesta) kot na primer pri manjših deželah kot je Posarje ali mestna območja Berlina, Hamburga ali Bremna.

Decentralizirana struktura odgovornosti vključuje po različnih deželah vrsto osrednjih teles: Stalna deželna ministrska konferenca izobraževanja in kulture (KMK), dve osrednji zvezi: Zveza državnih konservatorjev in Zveza državnih arheologov; končno še Nemški kulturni komite za dediščino (DNK).

Stalna deželna ministrska konferenca izobraževanja in kulture (KMK) je telo, ki usklajuje glavne instrumente skupnega interesa dežel pri Zvezni vladi, Evropski uniji in pri UNESCO.

Razen tega je ustanovil Regionalni zavod za varstvo spomenikov tudi Zvezo državnih konservatorjev (leta 1949) in Zvezo državnih arheologov Zvezne republike Nemčije (1951). Slednji dve organizaciji zagotavljata znanje in izkušnje, na nacionalni ravni pa razvijata sodelovanje varstva in znanosti med strokovnjaki.

Končno je tu še Nemški kulturni komite (DNK), interdisciplinarni forum za varstvo nemške arhitekturne in arheološke dediščine. Deluje na področjih tako zasebne kot javne lastnine.

Informacije o zakonodaji temelji na podatkih Sveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/germany>

POGLAVJE III UPRAVLJANJE Z DEDIŠČINO IN STRATEGIJE

Napisali

Janos Palotas
Gabor Palotas

**EK Association
(Madžarska)**

VIRI

<https://es.unesco.org>

<https://www.icomos.org/en>

<https://www.coe.int/en/>

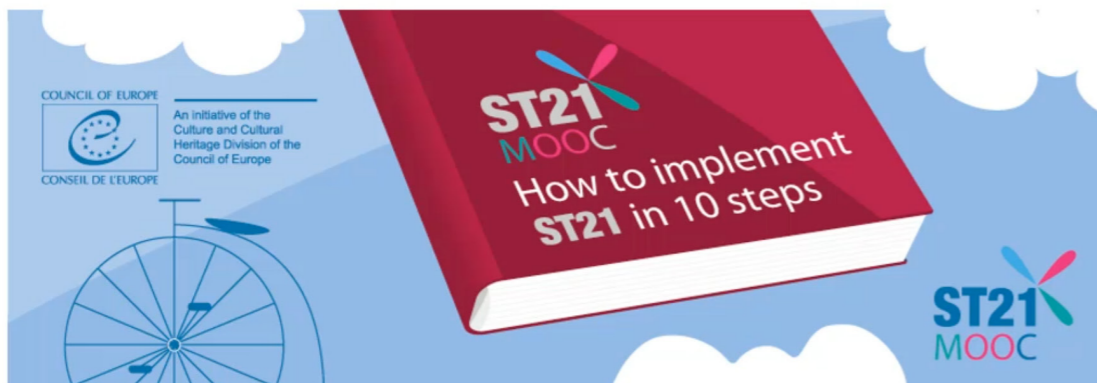
AA.VV. (2010). The impact of uniform laws on the protection of cultural heritage and the preservation of cultural heritage in the 21st century / edited by Toshiyuki Kono. Martinus Nijhoff Publishers, Boston.

C. Forrest (2010). International law and the protection of cultural heritage. Ed. Routledge, New York

P. Galland; K- Lisitzin; A. Oudaille-Diethardt; Chr. Young (2016). World heritage in Europe today. Ed. UNESCO, Paris.

P. Howard; G J Ashworth (1999). European heritage, planning and management. Ed. Intellect Books. Exeter, England.

R. Shannan Peckham (2003). Rethinking heritage: cultures and politics in Europe. Ed. I.B. Tauris, London; New York.

IZVLEČEK

Poglavje povzema predlagane poti sodobnega urejanja z dediščino, strategije za organizacije, ki se ukvarjajo z varovanjem dediščine in urejajo tako dostop kot vključevanje javnosti v procese varovanja.

Poglavje vključuje 'Strategijo evropske dediščine za 21. stoletje', ki je bila sprejeta na Svetu Evrope leta 2017, dokument, ki uravnava delo strokovnjakov pri politiki in misli urejanja kulturne dediščine v bodoče. V treh naslednjih delih preverjamo tri tipe izzivov, ki določajo to Strategijo ter vključujemo vsa priporočila, ki jih Svet predvideva kot predlagane odgovore. Vzporedno s tekstom analiziramo vsa polja delovanja izzivov, ki vključujejo zahtevno naravo Strategije.

Ločeni del navaja glavne sestave organiziranja varstva dediščine in daje kratek pregled raznih strategij od skladov financiranja do davčnih ureditev in donacij, kar je v Evropi splošna praksa.

Tri ločena poglavja obravnavajo najboljše izvedbe in delovanje treh izstopajočih evropskih organizacij.

- Edinburški skrbniški sklad za dediščino (*The Edinburgh World Heritage Trust, Škotska, ZK*) zagotavlja finančne podpore za pomembne preнове Edinburga za njihovo vzdrževanje, tekoče spremlja območje ter obnavlja programe, odvisno od potreb.
- Francoska raziskovalna organizacija CRAterre je pionirska organizacija prepoznavanja tehnik gradnje z zemljinami, se ukvarja z varovanjem številnih območij s to gradnjo po vsem svetu in sprejema zanje možne strategije. Raziskovalno delo njihovega laboratorija razvija ustrezne in uporabne konstrukcije za najsodobnejšo in ekološko prijazno bodočnost.
- Rempart organizira že od leta 1966 prostovoljne kampe za prenovo dediščine v Franciji in po vsem svetu – od stanovanjskih hiš do cerkva in gradov. Ti kampi omogočajo velikemu številu prostovoljcev, da vključujejo svoje delo v preнове in obnove pomembnih spomenikov, prav tako pa omogoča uvajanje in poklicno druženje novim generacijam upravljalcev dediščine, specialistom in praktičnim strokovnjakom.

EUROPEAN CULTURAL HERITAGE STRATEGY FOR THE 21ST CENTURY

EVROPSKA STRATEGIJA ZA KULTURNO DEDIŠČINO 21. STOLETJA

Svet Evrope je sprejel 'Evropsko strategijo kulturne dediščine za 21. stoletje' februarja 2017, ki vključuje za države članice pri pripravi politik za kulturno dediščino niz priporočil.

Strategija nadaljuje vrsto nekdanjih akcij in proglasov Sveta, ki pomagajo pri splošni organizaciji varovanja na višji in poglobljeni ravni kot jo imajo članice same. Te akcije so posebej primerne za tiste dežele, kjer varovanje ni tako razvito. Skupno vrednotenje problematike in posegov ustvarja posebno sodelovanje za doseg skupnih ciljev.

Posebej pomembna je vrsta akcij, ki je sledila Evropskemu letu dediščine 1975 in jo je kasneje posvojila tudi Evropska listina arhitekturne dediščine (Amsterdamska listina). Ob tem je Svet Evrope tudi odgovoren za vnos in sledenje sledečih konvencij:

- European Cultural Convention (Evropska kulturna konvencija 1954);
- Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (Konvencija o zaščiti evropske arhitekturne dediščine 1985);
- European Convention for the Protection of the Archaeological Heritage (Evropska konvencija o zaščiti arheološke dediščine 1992);
- European Landscape Convention (Evropska dediščina o krajini 2000);
- Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Konvencija o vrednotah kulturne dediščine za družbo 2005).

Teoretična in politično-filozofska osnova Strategije je bila jasno določena v Deklaraciji iz Namurja 2015. Ta vključuje osrednje vrednote kot demokratične, z dobrim vodstvom, vključujoč tudi civilno družbo, upoštevajoč humane pravice osnovne svobode, enakovrednost ponosa vseh, odpirajoč dialog različnosti. Deklaracija iz Namurja uvaja koncept in sestavo planiranih dokumentov, naštevajoč ključne izzive kot so klimatske spremembe in spremembe v družbi ter uvaja glavna priporočila za izvajanje Strategije od socialnih do ekonomskih tem.

- Strategija upošteva sledeče tipe izzivov, ki iščejo ustrezne odgovore za te ogroženosti:
- klimatske spremembe in naraščajoče število naravnih nesreč, ki jih povzročata človek;
- izzivi kot so demografske, medgeneracijske spremembe, tudi izolacionizem;
- politični izzivi kot teptanje vrednot svobode in demokracije;
- ekonomski izzivi in grožnje za ekonomsko krizo;
- razmah masovnega turizma na svetovni ravni.

Dokument smatra, da igra kulturna dediščina ključno vlogo v preusmerjanju evropskih družb, medkulturni dialog, spoštovanje različnih identitet in diverzitet. Za to iniciativo je dobra osnova na primer predvsem pripadnost skupnim vrednotam. Kulturna dediščina je tudi ključna za socialni in ekonomski razvoj in je pomemben vir na polju izobraževanja, zaposlovanja, turizma in skladnih oblik razvoja.

Sistem Strategije je organiziran v treh komponentah, ki si jih lahko predstavljamo kot tri cikle, ki se med sabo prepletajo. Ti trije sestavni deli so: socialna, prostorska in ekonomska komponenta ter znanje in izobraževanje.

Ključni del socialne komponente je razširjanje in soudeležba (dobrega) vodenja, kar se kaže v vplivu civilne družbe, s spoštovanjem in razširjanjem različnosti. Poudarki prostorske in ekonomske komponente so trajnostni razvoj, zaposlovanje, turizem in izkoriščanje naravnih virov. Končno so sestavni deli komponente znanja in izobraževanja vseživljenjsko učenje, raziskovanje, ustanavljanje središč znanja in razvoj programov poučevanja.

Na naslednjih straneh bodo predstavljeni trije izzivi in priporočila Sveta Evrope.

SOCIALNI IZZIVI (S)

Socialni izzivi (S) so kot del strategije prepoznani kot:

Politični, socialno-kulturni izzivi v okviru dobrega vodenja:

- S1. Življenje v miru
- S5. Uvedba dobrega vodenja
- S6. Razvoj vodenja s soudeležbo

Izzivi kvalitete življenja in dobrega počutja:

- S2. Razvoj kvalitete življenja
- S3. Prispevek dobrega počutja in dobrega zdravja

Izboljševanje odnosa družbe do dediščine:

- S4. Ohranjanje skupnega spomina
- S7. Uporaba in vnos konvencij
- S8. Pospeševanje izključnega dostopa do dediščine

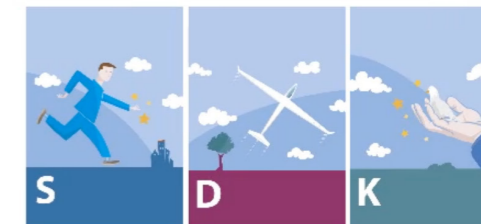
Predlog S1: Spodbujanje vključevanja državljanov in lokalne uprave v probleme dediščine vsakdanjega življenja

Priporočilo S1 išče boljše energije v prepoznavanju in spoštovanju lokalno dosegljive snovne in nesnovne kulturne dediščine z njihovo promocijo in participativno demokracijo. V tem idealnem modelu so državljani aktivno vključeni v akcije, ki jih organizirajo lokalne uprave in združenja. Ponujena šolanja vključujejo raziskovalne obiske, organizirane v okviru občanov in strokovnjakov, predstavljanje značilnih obrti in znanj, organiziranje ljudskih značilnosti, izdajanje knjižic, knjig, znanstvenih del, predvajanje in razširjanje avdiovizualnih in radijskih oddaj, vse z udeležbo lokalnih javnosti.

Evropska strategija za kulturno dediščino 21. stoletja

S - IZZIVI SOCIALNE KOMPONENTE:

- S1 Živeti v miru
- S2 Izboljšanje kakovosti življenja
- S3 Prispevanje k dobremu počutju in zdravju ljudi
- S4 Ohranjanje kolektivnega spomina
- S5 Vzpostavitev dobrega upravljanja
- S6 Spodbujanje participativnega upravljanja
- S7 Optimizacija izvajanja konvencij
- S8 Spodbujanje vključujočega pristopa k dediščini

D - IZZIVI KOMPONENTE TERITORIALNEGA IN GOSPODARSKOG RAZVOJA:

- D1 Gradnja bolj vključujoče in povezane družbe
- D2 Razvoj evropske blaginje s črpanjem iz virov njene dediščine
- D3 Zagotavljanje visoke kakovosti življenja Evropejcev v harmoniji z njihovim kulturnim in naravnim okoljem
- D4 Uveljavljanje načela celostnega ohranjanja
- D5 Zagotavljanje upoštevanja dediščine v strategijah in programih trajnostnega prostorskega razvoja
- D6 Razvijanje sposobnosti javnih služb za reševanje vprašanj trajnostnega prostorskega razvoja z boljšo rabo dediščine
- D7 Ohranjanje in razvijanje sposobnosti javnih služb za obravnavanje vprašanj dediščine
- D8 Povečanje uporabe in ponovne uporabe dediščine

K - IZZIVI KOMPONENTE ZNANJA IN IZOBRAŽEVANJA:

- K1 Pomoč pri spodbujanju družbe skupnega znanja
- K2 Prepoznavanje, ohranjanje, prenašanje in deljenje znanja in veščin o dediščini
- K3 Ozaveščanje o vrednotah, ki jih prenaša dediščina
- K4 Zagotavljanje deležnikom dediščine dostopa do vseživljenjskega usposabljanja
- K5 Zagotavlja visoko tehnično raven za vsa področja dediščine in obrti
- K6 Podpora, krepitev in spodbujanje medvladnega sodelovanja
- K7 Spodbujanje raziskovanja dediščine
- K8 Spodbujanje zavezanosti mladih dediščini

Izzivi + Priporočila

VENN Diagram

R-S1 ustreza naslednjim izzivom: S2, S4, S6, S8, skladno s prostorskimi in ekonomskimi izzivi ter z znanjem in izobraževanjem: D1, D3 in K1, K3.

Priporočilo S2: Dosegljivost dediščine

Priporočilo S2 govori o boljšem dostopu do dediščine na mestu samem, pa tudi na daljavo. Tipi akcij so različni: objekti dediščine so lahko predstavljeni osebno ali s pomočjo digitalnih tehnologij. Obiskovalci na mestu, pa tudi uporabniki digitalnih orodij lahko dostopajo do boljšega razumevanja, lahko razvijajo osebnejši odnos. Predlagana šolanja vključujejo vse tipe izboljšav in jih tako posredujejo širši publiki, ki dobi na ta način boljše izkušnje. Take akcije so lahko boljše tako v varnosti kot v dosegljivosti tudi ljudem s fizičnimi ali umskimi omejitvami. Nekatere akcije odsevajo različnost obiskovalcev, kar se pri opisovanju predstavitev kaže v zagotavljanju govornih in igralskih načinov, posebej kadar gre za večjezikovne verzije z uporabo digitalnih orodij, audiovizualnih materialov ali neobičajnih rešitev. Končno so lahko elementi dobre strategije tudi tekoče akcije za dvig zavesti in druge poti, ki nagovarjajo skupine, ki niso vajene strokovnosti (mladina in podobno),

R-S2 se nanaša na socialne izzive: S1, S2, S5, S7 in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: D1, D3 in K1, K2.

Priporočilo S3: Uporaba dediščine za uveljavljanje osnovnih vrednot Evrope

Priporočilo S3 predlaga uveljavljanje evropskih temeljnih vrednot kot so demokracija, humanizem in različnost, posebej z evropskimi programi kot so Evropska prestolnica kulture, Dan evropske dediščine ali Znak evropske dediščine. Akcije lahko poudarjajo obstoj in pomen medkulturnih razlik v znanju in v izkušnjah, z vsemi vplivi, ki jih določajo že stoletja (iz Evrope ali izven nje). Ta različnost je lahko predstavljena tako na lokalni ravni kot širše tudi z večjezičnimi audiovizualnimi ali pisnimi vsebinami, ki dosegajo publiko in poudarjajo dejstva naše dediščine in kulturnih razlik, kar je pomembno predvsem za bodočnost.

R-S3 odgovarja izzivom: S1, S2, S3, S4, S5, S6, S7, S8 in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: D1 in K1, K3, K6.

Priporočilo S4: Promovira dediščino kot stičišče in povezavo med dogovorom, mirom in strpnostjo

Priporočilo S4 predlaga spomenike in spomeniška območja kot stičišča medkulturnih dogovarjanj, kakor sta bila grška 'agora' in rimski 'forum' – za prostor komuniciranja, pogovorov in skupnih odločitev. Te akcije bi lahko poudarile zgodovino in vrednote javnih prostorov celo v urbanističnem smislu, kar bi oblikovalo stičišča za javnosti za odkrivanje medkulturnosti in za vzdrževanje kulturnega dialoga. Posebej je priporočljiva udeležba v programu Medkulturna mesta Sveta Evrope.

Priporočilo S4 odgovarja izzivom S1, S2, S3, S4, S5, S6, S7, S8 in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: K1, K2, K3.

Priporočilo S5: Spodbujanje pridobitev državlanskega participiranja, primeri in poteki dela

Priporočilo S5 predlaga izogibanje vsem tistim oviram, ki ljudi odvrtaajo od soudeležbe in odločitev, za doseg demokratičnejšega in socialnega modela upravljanja.

R-S5 odgovarja izzivom S1, S3, S5, S6, S7 in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: D1, D7 in K1, K7.

Priporočilo S6: Ustvarjanje ustreznega okvira za lokalno upravo in občine za dobrobit dediščine in upravljanja z njo.

Priporočilo S6 uvaja vizijo aktivnega državljanstva, ki lahko varuje in posreduje posebne poglede kulturne dediščine naslednjim generacijam. Tako lahko državljanji in lokalna uprava preizkuša razvoj zakonov, ki pomagajo partnerjem v odnosu med upravnimi organi in lastniki na različnih ravneh. Podobno kot R-S5, je lahko soudeležba pospeševana pri akcijah, ki se dotikajo nalog upravljanja. Posebej pomembne so akcije za poenostavljanje zbirk participatornih virov in spodbujanje javnosti pri razvoju dokumentov.

R-S6 odgovarja izzivom: S1, S2, S4, S5, S6, S7 in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: D1, D7 in K1, K6

Priporočilo S7: Razvoj in spodbujanje programov prepoznavanja dediščine

Priporočilo S7 predlaga za prepoznavanje programov kulturne dediščine vključevanje javnosti pri dvigu skupne odgovornosti, kar prispeva k razvoju življenjskega okolja. Predlagani poteki delovanja ustvarjajo sodelovanje za ustvarjanje seznamov, za razvoj programov prepoznavanja na raznih ravneh prostora in za različne publike, za pospeševanje projektov kontekstualizacije. Naslednje predlagane akcije so lahko zbiranje različnih spretnosti, organizacija vaj na področju dediščine, ki je ogrožena.

R-S7 odgovarja izzivom: S2, S4, S5, S6, S7, S8 in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: D3 in K1, K2, K3.

Priporočilo S8: Spodbujanje lokalnih uprav pri iniciativah prenov dediščine

Priporočilo S8 predlaga trajno podporo lokalnih uprav v identificiranju in varovanju snovne in nesnovne dediščine s sledečimi akcijami: razširjanje informacij in predstavljanje problematike, organiziranje javnih dogodkov za odstranjevanje in prenavljanje pozabljenih dediščin, pospeševanje prenosa govornih tradicij, spomin in pregled ljudskih običajev ter uvajanje državljanov v naslov 'lokalni ambasador kulture', ki se veže na lokalne značilnosti in splošno dediščino.

R-S8 odgovarja izzivom: S2, S3, S4, S5, S6, S8: in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: D1, D4 in K1, K2, K3, K8.

Priporočilo S9: Podpora medgeneracijskim in medkulturnim projektom, ki spodbujajo dediščino

Priporočilo S9 se ukvarja z akcijami vključevanja razvoja učenja med mladimi in starejšimi kot del raziskovanja, delavnice značilnih gradbenih obrti ali zbiranja elementov kulturne dediščine. Priporočeno je tudi oblikovanje klubov z udeležbo raznih javnosti, ki lahko stare tehnike veže z novimi potmi tehnologije, kar lahko uvaja ljudi v okoliščine, v kraje izvora, starosti pri prenovitvenih delih in ostalih projektov, ki se dotikajo dediščine.

R-S9 odgovarja izzivom: S1, S3, S4, S5, S6, S8 in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: D1, D3 in K2, K4.

Priporočilo S10: Omogočanje in spodbujanje (javnih in zasebnih) partnerstev v pospeševanju projektov prenove

Priporočilo S10 predlaga izvedbo upravljanja s soudeležbo projektov civilne in javne družbe ter uprave. Zaželeno je identificiranje lastnikov, ki so pripravljeni sodelovati. Druge akcije so pomembne za dvig zavesti med potencialnimi deležniki in financiranjem kulturne dediščine za spodbujanje pokroviteljstva, ki podpira delavnice in prostovoljno delo.

R-S10 odgovarja izzivom: S1, S2, S4, S5, S6, S7, S8 in se dotika prostorskim, ekonomskim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: D1, D5, D7.

PROSTORSKI IN EKONOMSKI IZZIVI (D)

Prostorski in ekonomski izzivi (D), kot sestavni del Strategije, so:

Poziv za dobrobit in blaginjo družbe:

- D1. Izgradnja vključujoče in povezane družbe
- D2. Razvoj evropske blaginje s pospeševanjem virov dediščine
- D3. Zagotavljanje visoke ravni življenja, v skladu s kulturnim in naravnim okoljem

Poziv k ustvarjanju trajnostne, ekološke in tvorne dediščine

- D4. Vnos principa integralne prenove
- D5. Zagotavljanje dediščini, da je vključena v trajnostno prostorsko strategijo in programe
- D6. Razvoj možnostim ljudske pomoči, da je z dediščino vključena v prostorski razvoj
- D7. Varovanje in razvoj možnosti vključevanja elementov dediščine
- D8. Večanje rabe in ponovne uporabe dediščine

Priporočilo D1: Pospeševanje kulturne dediščine kot vir in lajšanje investiranja

Priporočilo D1 opisuje kulturno dediščino kot nenadomestljivo in trajnostno prednost s sociološkimi, kulturnimi, okoljskimi in ekonomskimi elementi, kar je vredno investirati. Predlaga elemente dediščine kot direktno ali indirektno podporo za razvoj gospodarstva. Predlagane akcije so: spodbujanje prenove dediščine in izobraževanje zanje, podpora projektov, ki delujejo na tem področju, predstavljanje pozitivnih učinkov dediščine in vračanje investicij in končno finančna podpora investiranja v kulturno dediščino.

R-D1 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D2, D3, D4, D5, D6, D7 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja S2.

Priporočilo D2: Podpora in spodbuda oblikovanju novih delovnih mest in možnosti poslovanja

Priporočilo D2 predlaga investiranje v zaposlovanje za dosego zelenih števil v EU: različne oblike del lahko dosežejo število 300.000 direktnih in 7 milijonov indirektnih delovnih mest, ki nastajajo ob dediščini. Ljudje lahko delajo na različnih področjih in na raznih ravneh varovanja in prenove ter v administraciji in upravljanju turizma in izobraževanja. Predlagane akcije vključujejo: reintegracijo ustreznih obrtnih znanj v poklicnih šolah, podpiranje odnosa med dediščino in službami zaposlovanja, vključevanje medsektorskih politik, ki spodbujajo lastne učinke in investiranje v raziskovanje in know-howa v delovanje ob dediščini.

R-D2 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D1, D2, D3, D5, D6, D7 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja S8 in K2, K5.

Priporočilo D3: Spodbujanje spretnosti in strokovnosti pri dediščini

Strokovnjaki za dediščino morajo poznati tako tradicionalne kot sodobne tehnologije, ki so uspešne na izbranem področju. Njihovo znanje in spretnost sta lahko zanimivi za tiste, ki iščejo svoje mesto z veliko odgovornostjo do socialnih in kulturnih vplivov.

Priporočilo D3 predlaga spodbujanje teh spretnosti z organiziranjem del in odpiranjem arheoloških izkopavanj ter območij prenov, kamnolomov, delavnic, laboratorijev in arhivov javnosti, da lahko javnost doseže tako strokovnjake kot mojstre pri njihovem delu.

R-D3 odgova odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D1, D3, D5, D6 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: S4 in K1, K2, K4, K5, K8.

Priporočilo D4: Podpiranje študij za prenovo, konstrukcijo, načrtovanje infrastrukturnih projektov.

Dediščino si lahko predstavljamo kot vir in ne kot oviro pri prostorskem načrtovanju, razvoju območij in njihovo upravljanje, le to pa lahko vodi do najboljše in dosegljive kvalitete.

Evropska strategija za kulturno dediščino 21. stoletja

Predlagane akcije priporočila D4 so: vpeljava študij dediščine v najširšem smislu, podpora projektom varovanja in prenove, spodbujanje analiz, ki zagotavljajo uporabo izvornih struktur, v nasprotju s postavljanjem novih konstrukcij.

R-D4 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D2, D3, D4, D5, D6 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja.

Priporočilo D5: Spodbujanje ponovne uporabe elementov dediščine in tradicionalnih znanj in praks

Uporaba starih zgradb je zahtevnejša od razvoja povsem novih struktur, je tudi dražja, a zagotovo bolj trajnostna in ekološka v energiji. Dobri projekti lahko vplivajo pozitivno na demografske procese, tako na podeželju kot v mestih. Predlagane akcije so: pospeševanje integralne prenove v politiki z dediščino, uvajanje spodbud za vzdrževanje spomenikov, izboljševanje zakonodaje, vse za preprečevanje propadanja in za spodbudo vseh vrst uporab te dediščine.

R-D5 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D1, D2, D3, D4, D5, D6, D7 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: S8 in K3.

Priporočilo D6: Zagotavljanje za upoštevanje razvoja, prostorskega načrtovanja ter politik okoljskih in energetskih posegov

Kakor v priporočilu R-D3, tudi R-D6 predlaga, da je dediščina upoštevana kot sestavni del investicij prostorskega planiranja ter v politikah okolja, energije in kmetijstva. Predlagane akcije so: načelno spoštovanje dediščine v prostorskem načrtovanju in upravljanju z okoljem, lajšanje integralnega dostopa do dediščine in eksperimentalne aktivnosti pri energetskih značilnostih starih zgradb.

R-D6 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D1, D2, D3, D4, D5, D6, D7 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: S7 in K4, K6.

Priporočilo D7: Spoštovanje dediščine v politikah trajnostnega turizma

Dediščina je eden najpomembnejših faktorjev turizma današnjega časa, ki pozna tri tipe: pričakovanja obiskovalcev, prenova dediščine in kvaliteta življenja domačinov. Priporočilo D7 spodbuja kratke korake, ki omogočajo raznolikost turističnih poti, lajšajo pritiske na najbolj obiskane kraje in spodbujajo obiskovanje manj znanih krajev s pomembno dediščino. Razen tega skuša za turiste krepiti lokalne značilnosti z izvornimi kulturnimi elementi, kar izvajajo domačini. Akcije so lahko: dogovori kulturnega turizma na nacionalni ravni, ustvarjanje aktivnosti, ki gradijo na spretnostih dediščine, organizacija pogovorov z lokalnimi prebivalci o trajnostnih in smiselnih poteh obrtnih spretnosti, dvig zavesti delavcev v turizmu, razvoj oblik turističnega gospodarstva na razpršenih ciljnih in končno spoštovanje ustrezne turistične zakonodaje.

R-D7 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D1, D2, D3, D4, D5, D6 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: S4, S6, S8 in K3, K7, K8.

Priporočilo D8: Zaščita, prenova in izboljševanje dediščine z uporabo novih tehnologij

Priporočilo D8 predlaga racionalno rabo novih tehnologij, ki so plod razvoja multidisciplinarnega in interdisciplinarnega raziskovanja. Akcije so lahko: informiranje strokovnjakov s področja o novih razvojnih tehnologijah, spodbujanje uvodnih študij z novimi tehnologijami kot so digitalizacija, 3D skenerji, troji in drugo, z uporabo neinvazivnih raziskovalnih tehnik v manj dosegljivih in občutljivih območjih, raziskujejoč nove predstavitve dediščine v 3D modeliranju in s 3D tiskalniki.

R-D8 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D2, D4, D6, D8 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: K5, K6, K7.

Priporočilo D9: Uporaba inovativnih tehnik za predstavitev kulturne dediščine publiki, ne da bi škodili njeni integriteti

Priporočilo D9 predlaga uporabo novih tehnologij, kar je zelo pomembno tudi za javnosti. Predlagane akcije uvajajo navidezne in dejanske rekonstrukcije artefaktov in objektov v občutljivih ali ranljivih območjih, vključujoč lastnike pri ustvarjanju inovativnih možnosti.

R-D9 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom: D3, D4, D5.

Priporočilo D10: Izraba kulturne dediščine za prikaz regionalnih značilnosti, kar veča njihovo atraktivnost

Snovna in nesnovna dediščina določa domače okrožje in mu daje pomemben značaj, tako okolju kot grajenim objektom, enako velja tudi za ljudi, ki to okolje razumejo. Priporočilo R-D10 vključuje identifikacijo, njihovo raznolikost s krajevnimi strategijami in značajem upravljanja z ohranjanjem ali premeščanjem značilnih obrti, kar daje prednost lokalnim virom in ohranja značilnosti.

R-D10 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom D1, D2, D3, D4, D5, D6 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: K2, K3, K6.

Priporočilo D11: Zagotavljanje dobrobiti razvija nove modele upravljanja

Priporočilo D11 predlaga, da je kulturna dediščina z vsemi elementi direktno vključena v delitev ekonomskega doprinosu, ki ga tudi ustvarja s turizmom. Predlagane akcije dvigajo zavest med lastniki lokalnega gospodarstva tako, da vlagajo v dediščino, ustvarjajo sklade in druge vire dohodkov.

R-D11 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom D1, D2, D3, D4, D6 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: S6, S8 in K7.

ZNANJE IN IZOBRAŽEVALNI IZZIVI (K)

Znanje in izobraževalni izzivi (K) so kot sestavni deli strategije naslednji:

Izzivi, ki se nanašajo na družbo:

- K1. Pomagajo utrjevati znanje družbi
- K2. Prepoznavajo, ohranjajo in razširjajo vedenje o dediščini in njene spretnosti
- K3. Dvigajo zavest o vrednotah dediščine
- K8. Uvajajo mlade k uresničevanju teh načel

Izzivi, ki se nanašajo na upravljalce in strokovnjake:

- K4. Zagotavljajo lastnikom vseživljenjsko učenje
- K5. Zagotavljajo visoko tehnično raven za vse spretnosti in obrti, povezane z dediščino
- K6. Podpirajo, utrjujejo in razširjajo medvladno sodelovanje
- K7. Spodbuja raziskovanje

Priporočilo K1: Vključenost učinkovitega izobraževanja o dediščini (v šolskih načrtih)

Pomembno je, da o dediščini poučujemo mlade, z vsemi njenimi elementi preteklosti, za bodočnost. Priporočilo K1 predlaga vrsto akcij, ki jačajo uspešnost s sodelovanjem institucij, ki se s to dediščino ukvarjajo. Predlagane akcije vključujejo v učne načrte meddisciplinarne projekte izobraževanja, učenje učiteljev, dialog med izobraževanjem in zgodovino, združenj in institucij, ki so za dediščino odgovorne (muzeji, knjižnice, arhivi) in katere profile in obrti se lahko nauči pri sodelovanju na področju dediščine. To vodi v predstavitev tako strokovnjakov v šolah kot tistih, ki organizirajo delo za študente (obiski, pogovori) in v lažji dostop do muzejev in arhivov.

R-K1 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom K1, K2, K3 odgovarja prostorskim in ekonomskim izzivom S4.

Priporočilo K2: Mere za uvajanje mladih v dediščino

V skladu s spodbudo R-K11 se kaže posebna potreba po poučevanju in vzgajanju naslednjih generacij o tem kako dediščino varovati. Priporočilo K2 predlaga akcije: skupne vstopnice, znižane vstopnine, posebej za mlade, za posebne dogodke, pogovore z mladimi - z raziskovanjem njihovih potreb in pričakovanj.

R-K2 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja: K2, K3, K8.

Priporočilo K3: Spodbujanje kreativnosti za zbujanje pozornosti javnosti

Priporočilo K3 skuša odgovoriti na izzive spreminjajočih se pričakovanj obiskovalcev območij dediščine, objektov in nesnovnih elementov. Z vključevanjem novih tehnologij obstaja stalna potreba po obnavljanju poti predstavitev čim širšemu krogu obiskovalcev. Predlagani načini so: izpostavljanje enotnosti in vezi med starimi in novimi tehnologijami, razvijanje interaktivnih orodij in iger za učenje o dediščini in organizacija multidisciplinarnih dogodkov z elementi zabave, pocestnih in vizualnih umetnosti

R-K3 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja: K1, K2, K3, K4.

Priporočilo K4: Zagotavlja zadostno urjenje nepoklicnih akterjev in drugih profesionalcev, vezanih na dediščino

Priporočilo K4 se osredotoča na tiste ljudi, ki so vključeni v kulturno dediščino kot neprofesionalci: lastniki, učitelji, prostovoljci, ki delajo na drugih delih, a imajo jasno povezavo z dediščino na področjih kmetijstva, turizma in slično. Pomembno je nuditi vodstvo tudi tem akterjem, ki jih organizirajo profesionalci, a s posebnostmi teh skupin. V R-K4 so omenjene tudi akcije ozaveščanja lastnikov, vodstvo dogodkov o odkritjih na tem področju in učenje značilnih obrti.

R-K4 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja: K1, K2, K3, K4, K5.

Priporočilo K5: Različnost urjenja za strokovnjake

Priporočilo K5 zbira vse tiste postopke, ki se ukvarjajo z dediščino v sistemu izobraževanja EU, vključno s poučevanjem tradicionalnih gradbenih principov in obrtništva. Te akcije utrjujejo sodelovanje med univerzami, šolami in centri urjenja, prav tako med vsemi mrežami izobraževanja. Priporoča izboljšave in vzdržno poučevanje, kar podpirajo različni skladi za strokovnjake, prav tako interne tečaje v okviru programov Erasmus+ za izmenjavo dobrih praks in izvedbo mednarodnih izmenjav.

R-K5 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja: K1, K2, K3, K4, K5.

Priporočilo K6: Razvijanje bank podatkov o lokalnih materialih in tehnikah

Kakor R-K5, se tudi to priporočilo osredotoča na razvoj bank znanja, kar je posebno pomembno, kadar zaradi pomanjkanja novih generacij obrtnikov in ostalih strokovnjakov kaka tradicionalna tehnika povsem izumre. Ta skladišča učenja lahko zagotovijo, da je neko pozabljeno znanje spet obnovljeno. Predlagane akcije vključujejo kot proces zaščite oblikovanje tradicionalnih spretnosti z uporabo novih tehnologij, z možnim nadaljevanjem 'knjižnic materialov'.

R-K6 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja: K2, K3, K4 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: S4 in D2, D7.

Priporočilo K7: Zagotavljanje znanj in spretnosti, vezanih na dediščino, ki jih je treba ohraniti

Temeljni cilj priporočila K7 je zbiranje znanja obrtnikov in mojstrov gradbene obrti, kar zagotavlja nadaljevanje znanja naslednjim generacijam. Predlagane akcije vključujejo organiziranje delavnic, razstav in predstavitev, prikaze obrti v šolah, ročnega dela in sistema CAD za trajen prenos znanja mojstrov naslednjim generacijam. Posebna pozornost je namenjena skladi FEMP (European Foundation of Heritage Skills).

R-K7 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja: K1, K2, K3, K4, K8 in se dotika socialnim izzivom, pa tudi znanju in izzivom izobraževanja: S4.

Priporočilo K8: Zagotavljanje sposobnosti strokovnjakov, ki se ukvarjajo z vpisano dediščino

Cilj priporočila K8 vključuje akcije, ki zagotavljajo standarde kvalitete in zahtevane sposobnosti tistih, ki se ukvarjajo s prenovo, obnovo ali rednim vzdrževanjem. Zaželeno je sodelovanje na evropski ravni z usklajenim sistemom certificiranja. Obstaja tudi druga pot: zagotavljanje dogovarjanja ustreznih oddelkov, ki se ukvarjajo z urjenjem, zaposlovanjem in kulturo. Pomemben faktor je lahko tudi podpora družb zasebne lastnine, če zadoščajo zahtevanim odgovornostim na vpisanih objektih.

R-K8 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja K1, K2, K3, K4, K5.

Priporočilo K9: Razvijanje študij in raziskovalnih programov, ki odsevajo potrebe dediščine in njihovo razširjanje

Ob splošnem cilju o ohranjanju trajnostnega prenosa znanj in veščin, vezanih na dediščino, naslednjim generacijam, predlaga K9 razvoj in širjenje dokumentarnih, znanstvenih in tehničnih študij, katerih osnova so akademska raziskovanja. Prednostne akcije vključujejo spodbujanje internacionalnih in interdisciplinarnih ukrepov, razširjanje znanja o materialih in ustrezno ocenjevanje ter študij raziskovalnega dela. Za to je potrebno iskanje možnosti čim širšega nastopanja v javnosti, vključno s predavanji in srečanji za javnost, seveda z udeležbo strokovnjakov, raziskovalcev in uporabnikov.

R-K9 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja: K2, K3, K4, K5.

Priporočilo K10: Pospješevanje in podpora razvojnih mrež

Temeljni namen priporočila K10 je razvoj mrež, ki se dotikajo dediščine. Te mreže omogočajo članom udeležbo v pogovorih na raznih temah v zvezi z izzivi, potrebami in zahtevami nalog ob dediščini in to na raznih ravneh. Predlagane akcije pospešujejo prepoznavanje obstoječih mrež, pa tudi razvoj novih. Najpomembnejši namen je dosega dialoga in novih odnosov med že obstoječimi mrežami, za dosego večjega sodelovanja ter zbiranja čim več pomembnih vprašanj.

R-K10 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja: K1, K2, K3, K4, K5.

Priporočilo K11: Raziskovanje dediščine kot vir znanja, navdiha in kreativnosti

Priporočilo K11 predlaga iskanje dediščine prvenstveno kot obrt, ki lahko meji na sodobne oblike umetnosti in arhitekture, kajti obe predstavljata kreativnost, navdih in znanje. Objekti dediščine in spomeniki so lahko ključen vir za učenje o njihovem pomenu in o okolju, kjer stojijo. Zato so lahko delavnice o razkritjih na dediščini pomemben pouk sodobnim umetnikom in obrtnikom o vrednotah in značilnostih kraja, kar zagotavlja umetniško prisotnost lokalne ali regionalne miselnosti.

R-K11 odgovarja naslednjim izzivom znanja in izobraževanja K1, K2, K3, K4, K5.

STRATEGIJE FINANCIRANJA

Financiranje je ključno za udejanjanje modelov in shem upravljanja dediščine in je izhodišče za akcije na vseh ravneh. Za rezultate seveda ni zadosti le financiranje, a ga lahko primerjamo s pomembnim profesionalnim znanjem, umnim vodenjem in dodelanimi programi, ki urejajo na področju dediščine nesporne sinergije in vrednote, kar rezultira v dobrem vzdrževanju spomeniških območij v obliki prenov, obnov in nove uporabe.

Na splošno - glavna finančna odgovornost v dediščini zavisi od različnih ravni nacionalnih upravljalcev: na ravni dežel, regij ali provinc in končno od lokalnih uprav, kot so pač definirane v zakonodaji posamičnih dežel. Ta odgovornost je razdeljena na vse zasebne lastnike z odgovarjajočo pomembnostjo in s pomembnimi akterji civilne družbe v obliki dobrodelnih skladov ali drugače organiziranih nevladnih organizacij, ki pomagajo pri upravljanju na lokalni ravni ali po vsej državi. Odnos državnega lastništva do zasebnega vpliva na možnosti in dosegljiva orodja vodenja za doseg pomembnega vpliva v procesih.

Spodaj so našteje najpomembnejše finančne sheme, ki jih uporabljajo države.

Financiranje v okviru države

Državne institucije, vključno z muzeji, arheologijo in upravljalci dediščine različnih ministrstev so vezani na letne proračune za svoje dejavnosti: vzdrževanje, prenovo in organizacijo kulturnih dogodkov ter izdajo informativnih vsebin. Uprava ima lahko tudi svoje prioritete za nekatere projekte, ki jim dodeljuje tudi sredstva.

Podpora dediščini

Del dosegljivega financiranja je lahko razdeljen s podporami, ki jih dodeljujejo druge institucije, a vselej v skladu tistega, ki sklad upravlja. V nekaj evropskih deželah obstajajo take podpore za varovanje in prenovo spomenikov ter za projekte kulturne dediščine. V evropskem merilu teče prav tako financiranje, na primer Creative Europe (Kreativna Evropa), Norway Grant (Norveški sklad), Erasmus+, Horizon Europe, a to ni namenjeno izključno za dediščino.

Strategije financiranja

Why the Historic Tax Credit?

Adaptive reuse repurposes dormant community assets, leveraging cultural heritage and attracting private capital

75% of the economic benefits of HTC projects generate local benefits: materials and wages

Historic building rehabilitations are more labor intensive than new construction: higher skilled workers + higher wages

Restoring underutilized buildings sets the stage for additional community investment and catalyzes more revitalization projects

Davek

Možnosti državnega financiranja iz točk 1 in 2 so vedno omejene na dosegljivost denarne moči, zato lahko države uvedejo tudi druga orodja za njihovo dodeljevanje. Možna pot je tudi uvedba posebnega davka, ki je namenjen podpori izbrane institucije. S tako prednostno metodo je lahko pomen dediščine ključno poudarjen, odgovornost javnosti pa povečan. S to logiko so z davkom obremenjene luksuzne dobrine in aktivnosti kot je na primer turizem, ker so to elementi, ki niso razumljeni kot nujni in lahko imajo tudi negativne učinke kot na primer masovni turizem. Dober zgled take turistične takse je 'Imposta di soggiorno', ki je uradno namenjena za podporo varovanja in prenove kulturne dediščine.

Spodbude

Tudi spodbude so uporaben način, kjer lahko države pomagajo pri izboljšanju stanja državnih spomenikov. To je uporabno s spodbujanjem zasebnega sektorja (zasebnega, institucionalnega ali korporativnega) za vlaganja v vzdrževanje in prenovo vpisane dediščine. Prednost je lahko tudi nižanje davka na dodano vrednost (VAT), davku na prihodke, zdravstvenim davkom, davku na dedovanje ali na darila. Bistvo teh spodbud je, da dobijo tisti, ki so odgovorni za skrb dediščine, višjo podporo družbe.

Različne dežele se soočajo z različnimi izzivi in rešujejo problematiko na načine, ki so prilagojeni njihovi zgodovini in kulturnim izkušnjam. V zahodni Evropi je preko 65 odstotkov zgodovinske arhitekture v zasebni lasti, v nekdanjem sovjetskem bloku pa ostaja lastništvo državi. V tem slučaju ima davčni sistem manjšo učinkovitost, in prej omenjeni sistemi niso tako uspešni kot tam, kjer je zasebna lastnina tradicionalna.

Kjer so davčne spodbude ali posojila ustrezna lastnikom, so ti lahko dolžni odpreti zgradbe zgodovinske vrednosti javnosti vsaj za nekaj časa (na primer 80 dni na leto).

Glavne oblike davčnih spodbud so:

- Oprostitev davka: objekti vpisane dediščine so lahko povsem oproščeni davka na dedovanje, zdravstvenih izdatkov ali davka na darovanje, tako da so nekateri objekti povsem brez davka. Primer je Poljska, kjer je 'davek na dediščino 0%, če sklene lastnik pogodbo v skladu z zakonom in z lokalnim konservatorjem. V drugih primerih je davek 50%. Darilna pogodba je v primeru zaščitenega objekta znižana na 15%, doplačil za zdravstvo ni. Prav tako ni lokalnih davkov za zgodovinske spomenike, razen če niso uporabljani za poslovne namene'.
- Znižanje davka: v nekaterih primerih so lahko davki znižani. 'Na Nizozemskem je to znižanje za lastnike objektov, ki so vpisani v listo spomenikov, vse do 80% sredstev za vzdrževanje in prenovo, odvisno od njihovih prihodkov'.
- Znižanje davka: lahko je urejeno tudi pri davku na dohodek, kar je učinkovitejša rešitev. 'V Španiji je lahko pri uporabi, prenovi in odprtju zgodovinskih objektov javnosti tako znižanje vse do 25%, a le, če je objekt v štirih letih brezplačno odprt za javnost štiri dni na mesec'.

- Odstotno znižanje davka: v nekaterih primerih je lahko uporabljeno tudi procentualno znižanje. To je navadno tam, kjer so spodbude vezane na davek na dodano vrednost (VAT). Na primer v Španiji so zgodovinski objekti obdavčeni z nižjim davkom na dodano vrednost v višini 7%, medtem ko je običajen davek 16%.

Donacije in financiranje

Upravljalci dediščine – ne glede na to ali prihajajo iz zasebne ali javne sfere – ne morejo direktno nižati davščin, ne glede na tipe sredstev. Tudi darilna sredstva lahko igrajo pomembno vlogo pri delih na dediščini in so pomembna celo pri velikih multinacionalkah.

Preprosta oblika so tudi članarine, ki omogočajo plačnikom, da so dejansko vpleteni v dnevne aktivnosti in dogodke, bolj kakor običajni obiskovalci. Za institucije so članarine stalen dohodek, ki pripomore k uresničevanju njihovega dela. Skladi lahko predvidijo tudi višje zneske za določene cilje, ki jih darujejo člani.

V primeru posebnih potreb je lahko uporabljen tudi sistem javnega zbiranja (zbiranje denarja preko digitalnih medijev). Samoprispevek ni nova iznajdba, a nove tehnologije omogočajo zbiranje sredstev za vnaprej določen cilj, od izdajanja knjig do prenove zgodovinskega objekta. Kar se v zgodovini ni spremenilo je le to, da je za pridobitev čim večjega števila vlagateljev potrebno vlagati veliko napora za izvedbo teh postopkov. Mreže kot so GoFundMe, Kickstarter, Classy in mnoge druge pomembno lajšajo poti do učinkovitega in uspešnega zbiranja sredstev po medmrežju, še posebej, če so strokovnjaki vključeni v marketing. Učinek je enak kot je bil v zgodovini, korak za korakom. Kdorkoli lahko pri tem sodeluje, lahko tudi pri več elementih, pomembni so tudi najmanjši koraki.

Davčne ugodnosti so uporabljene tudi za sofinanciranje v večini držav: 'Darovalec (posameznik, poslovnež ali družba), ki finančno podpira aktivnosti zaščite in prenove kulturnih dobrin, mora biti udeležen tudi pri manjšanju davčnih obveznosti'. Primer je Italija: 'Art Bonus regime' omogoča 65% olajšave posameznikom, nepridobitnim organizacijam in družbam, ki podpirajo prenovo in vzdrževanje kulturnih dobrin (spomenikov, zgodovinskih zgradb, umetniških del) ali javnih kulturnih institucij (muzejev, knjižnic, arhivov, arheoloških najdišč, parkov)'.

WHS - Calton Hill

PRIMERI ORGANIZACIJ Z DOBRIMI PRAKSAMI

EDINBURŠKI SKLAD SVETOVNE DEDIŠČINE

Edinburški sklad svetovne dediščine je dobrodelna organizacija na Škotskem. Njene naloge so ohranjanje, izboljševanje in promoviranje območij dediščine sveta in je bila osnovana kot 'Old and New Towns of Edinburgh' leta 1995. Osnovno telo organizacije je Historic Scotland in City of Edinburgh. Institucija ima dva prednika: Edinburgh New Town Conservation Committee (Odbor za varovanje Novega Edinburgha), ki deluje od 1971, zagotavljajoč sklade za vzdrževanje lastnikom Georgian New Town, medtem ko je the Edinburgh Old Town Committee for Conservation and Renewal (Sklad starega Edinburgha za obnovo), kasnejši: the Edinburgh Old Town Renewal Trust (Edinburški sklad za Staro mesto), osnovan 1985. Ti dve telesi sta bili končno združeni v novi skupni sklad.

Stanje Starega in Novega mesta (Edinburgha) kot del 'World Heritage Site' je bilo v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja drugačno. V Novem mestu so bile mnoge zgradbe v tako slabem stanju, da jim je grozila porušitev, če jih ne bi pravočasno prenovili. Glavni nosilec projekta prenove je bil arhitekt modernist Sir Robert Matthew. Kot rezultat njegove pobude je bila množica prostovoljcev, arhitektov in raziskovalcev, ki so začeli z akcijskimi načrti in z izračuni potrebnih del, po letu 1971 pa je začel tudi s financiranjem Edinburgh New Town Conservation Committee. V Starem mestu so bili največji socialni in ekonomski problemi odseljevanja.

Odkar sta začela delo ta dva odbora, je bilo financirano preko 1.500 projektov. Ti projekti različnih velikosti so izboljšali predvsem izgled mesta ter utrjevali ideje WHS (Območje svetovne dediščine), nekateri so imeli tudi poseben simbolični pomen kot na primer tisti, vključeni v Twelve Monuments Projects (Dvanajst projektov spomenikov), ki so prenovili pomembne spomenike kot je na primer National Monument (Nacionalni spomenik), Burns Monument on Calton Hill (Burnsov spomenik na Carltonovem hribu), Melville Monument at Charlotte Square (Melvillov spomenik na Charlottinem trgu) ali konjeniški spomenik kralja Karla II na Parliament Squaru (Trgu parlamenta). Drugi pomembni projekti EWH vključujejo revitalizacijo nekaterih zapuščenih ulic v okviru Twelve Closes projekta, prenovo Jacob's Ladder na Canongatu, prenove nekaterih pokopališč in drugih stanovanjskih hiš (Canongate, Gilmour' Close), prenovo Acheon House, kjer ima še danes sedež tega Sklada, prenovo St Mary's Cathedral garden (vrtov katedrale St Mary) in podobnega projekta Greyfriars Kirkyard.

Program Skladove prenove

The Conservation Funding Programme (Program prenove) je ključ edinburškega območja svetovne dediščine v njegovi izvorni obliki, ki je preprečil razpad zgradb in je ohranil integriteto zgodovinskega mesta. Dotacijo je postavila organizacija Historic Environment Scotland (Zgodovinsko okolje Škotske) za pomoč stanovalcem in lastnikom ter družbam za pomoč pri vzdrževanju lastnine in za nujne posege.

Tipi prenovitvenih del, ki so financirani:

- barvanje, popravilo in oblaganje kamna
- popravila streh, vključno z deli iz svinca in opeke, ostrejša in dela na dimnikih
- prenova manjkajočih arhitekturnih detajlov
- popravilo oken v njihovi izvorni obliki
- popravilo stopnišč in ograj

Posebna pozornost je bila namenjena stanju tradicionalno oblikovanih trgovin, ki dajejo Edinburgu pomembno značilnost viktorijanskega mesta. Program financiranja je pomagal tistim zanemarjenim arhitekturnim detajlom, ki so dajali ulicam mesta enotno značilnost. V primeru javnih prostorov so bili sofinancirani predvsem spomeniki, grobovi, obzidja, zgodovinske parkovne površine in še ohranjena javna razsvetljava.

Zasebni in poslovni lastniki lahko uveljavljajo 70% stroškov dela, medtem ko so drugi lastniki običajno financirani z deležem 20 do 40% ustreznih stroškov. Sredstva so lahko vračljiva, nevračljiva ali njuna kombinacija. Nevračljiva sredstva morajo biti vrnjena, kolikor je lastnina prodana ali zamenjajo lastnika pred iztekom 2 let po zaključku del in je najvišja vsota 50.000 funtov. V tem primeru je treba vračati sredstva le, če je lastnina prodana ali spremenjena lastnika. Če gre za poslovno lastnino, je treba financiranje vrniti po desetih letih (in prav tako, če je bila lastnina prodana ali je zamenjala lastnika).

Sklad ni le financer, v procesu del sodeluje od samega začetka do konca, zagotavljajoč pomoč, strokovna mnenja in vodstvo za vse tipe del. Tako prijava kot končno poročilo ustreznih del zahteva oceno kolegov EWH in vključenih raziskovalcev in arhitektov-konservatorjev.

Financiranje ob klimatskih spremembah

Ob zaznanih klimatskih spremembah, ki so ena največjih groženj našemu življenju, ki lahko bistveno vplivajo na bodočnost, je oblikovan poseben tip financiranja EWH, ki skrbi za odziv v pravem času. Prvi korak je bil ustanovitev dokumenta Climate Emergency Strategy (Strategije ob klimatskih spremembah) in Manifesta leta 2020, z glavnim ciljem zbiranja najboljših praks. Dva pomembna koraka Strategije sta dostop do ničelnega ogljikovega odtisa ali vsaj do njegovega zmanjšanja, kar bi vplive klimatskih sprememb manjšalo na najmanjšo možno mero.

Podobno kot splošni program za prenavo, Sklad podpira razvoj in vzdrževanje del pri WHS in pri podobnih območjih. Najpomembnejši del so prednosti energijske učinkovitosti pri vratih in oknih, ki morajo biti zamenjana v obliki izvirnega izgleda, a istočasno z boljšimi toplotnimi rezultati. Pomemben je tudi odtok deževnice, ki lahko ogroža tako vsebino kot zunanje dele zgradb. Ta sredstva so nevračljiva in segajo vse do 25.000 funtov, namenjena so v višini 100% za projekte in 70% za ustrezna dela.

Druge aktivnosti

Razen spodbujanja in usklajevanja pri financiranju zgodovinskih zgradb in klimatskih sprememb, je EWH odgovoren za vrsto drugih pomembnih aktivnosti v Edinburgu. V okviru ključnih nalog razvija in vzdržuje Akcijski načrt za promocijo in izboljševanje mesta s svetovanjem škotskim ministrom in lokalnim upravam pri razvojnih projektih, za nadzor

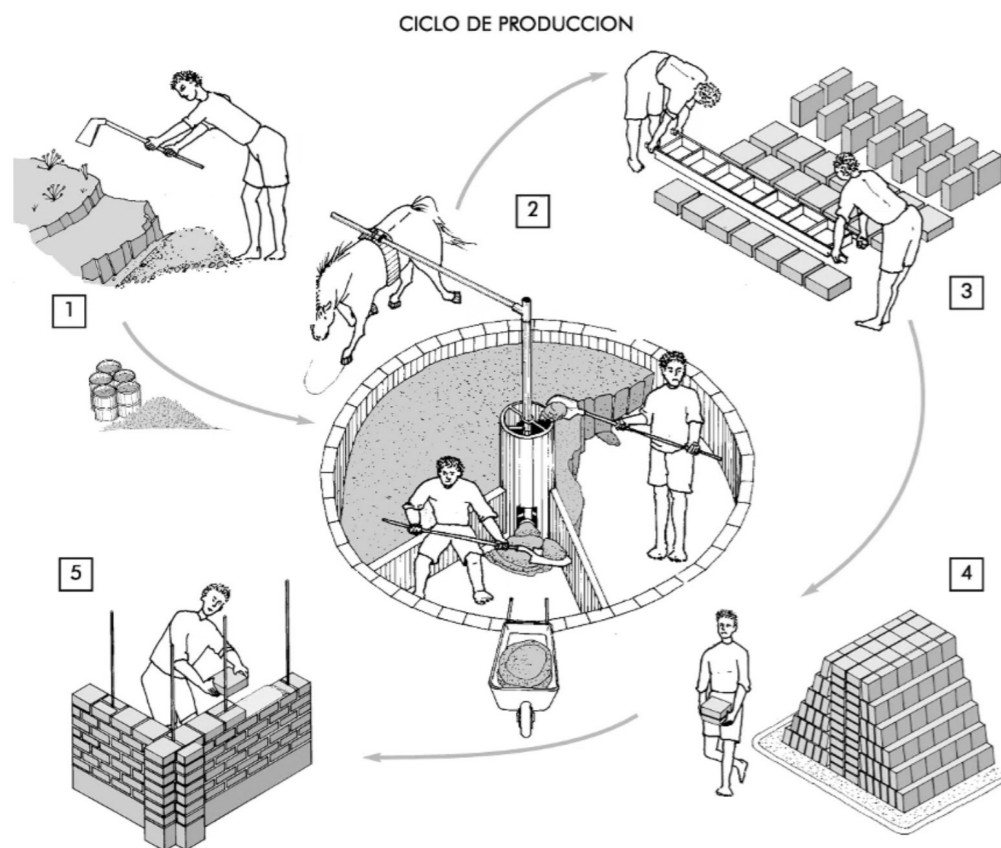
območja v imenu Ministrstev in za pospeševanje z izobraževanjem, konferencami, kongresi in razstavami. Razen tega nudi EWH tudi druge projekte lokalnega in mednarodnega pomena, ki omogočajo pospeševanje gradbenih obrti z željo, da jih ohranijo pri življenju, organizira razne kulturne poti, ki omogočajo članom in obiskovalcem spoznavanje mesta tudi na lokacijah, ki niso najbolj znana.

Končno zbira EWH donacije tudi za delovanje institucij in za izvedbo financiranja iz drugih programov.

Povezave:

<https://ewh.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/EDINBU1.pdf>

https://ewh.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/CEG-Guidance_V1.0_Dec-22.pdf

CRATERRE

CRATERRE je mednarodni raziskovalni center, ki je bil osnovan leta 1979 v Grenoblu v okviru National Superior School of Architecture (ENSAG). Ime CRATERRE je okrajšava za celotno ime: 'International Center for Earthen Construction' (mednarodni center za konstrukcije zemljin). Kakor pove že ime, pospešuje trajnostno, ekološko prijazno tehnologijo gradnje v glini (butanje, preplet, kombinacija gline in lesa, adobe, na zraku sušeni zidaki itn) in s tem varovanje kulturne dediščine. CRATERRE vodi stolico UNESCO za arhitekturo zemljin, kulturo konstrukcij in trajnostni razvoj od leta 1998. Interdisciplinarna skupina kakih 30 raziskovalcev išče napredek, ki skuša vselej analizirati kontekst, iščejo sinergije med inženirstvom in kulturnimi, ekološkimi in socialnimi vidiki. Že preko 40 let se ukvarja s prepoznavanjem zemljin kot gradbenim materialom za sodobno hišo. Kot pionirji stroke so prispevali k uvajanju pravilne uporabe tega materiala tudi sodobnim arhitektom. Sodelujejo z nizom mednarodnih partnerjev in podobnimi iniciativami, tako da je gradnja z zemljinami danes del sodobnega napredka in udobnosti in ne revščine, kakor je ta gradbeni način običajno predstavljen. Zemljine so tudi danes preprosto dosegljive in splošno spoštovane.

Raziskave in dvig pomena dediščine

Raziskovalni center je z laboratorijem, ki so ga uradno odprli leta 1986, od leta 2010 pa razvija sodelovanje s podobnim laboratorijem, imenovanim 'Constructive Cultures'. Pridruženi laboratorij ima dve enoti, in ga je uradno potrdil leta HCERES 2015 (High Council for the Evaluation of Research and Higher Education, Visoki svet za ocenjevanje in raziskovanje v višjem izobraževanju) pod imenom AE&CC Raziskovalna enota "Architecture, Environment and Constructive Culture" (Arhitektura, okolje in kultura konstrukcije). AE&CC deluje kot sestavni del Université Grenoble Alpes, University of Innovation (Univerza v Grenoblu, Univerza inovacij). Raziskovalni cilji so opisani kot **DEDIŠČINA, MATERIALI, HABITAT**.

DEDIŠČINA je razumljena v centru kot kulturna in zgodovinska diverziteteta, kar pomeni, da fenomen pokriva tako časovno kot geografsko: čas med neolitikom do danes, zanimivo raziskovanje pa se ne dotika le Francije in Evrope, pač pa tudi Afrike, Azije in Severne in Južne Amerike. Kakor nastopa brezčasno v vseobsegajočem prostoru in kakor dokazuje zgodovina laboratorija, obdeluje tako materialne oblike kot smisel sam. V prvi fazi je cilj identificiranje, analiziranje in ocenjevanje arhitekturnih vrednot objektov ali urbanih središč. V tem smislu so postavljene kategorije:

- WHEAP, World Heritage Earthen Architecture Program (Program svetovne dediščine arhitekture zemljin)
- WHEAP je z UNESCOm oblikoval Center svetovne dediščine
- program varovanja in razvoja regije Auvergne Rhône-Alpes
- pomoč pri vpisu arhitekture zemljin v Listo svetovne dediščine

V drugi fazi gre za oblikovanje možnega razvoja posamičnih objektov. Vzorčni projekti te faze so:

- Nadaljevanje projekta Versus 'Učenje iz vernakularne arhitekture', preskus in razvoj posamičnih metod
- Analiziranje ruševin in situacij po nesrečah

- 'Svetovna dediščina, učinkovito orodje?' – projekt v okviru organizacij UNESCO in ICOMOS

MATERIALI predstavljajo drugo os. AE&CC pomeni popolno produkcijsko verigo, od surovih materialov do končnih izdelkov. Raziskava se vedno začne s pregledom verige od izvora materialov, sledi procesom obdelave do končnega izdelka, zaključenim celotam, končno do zgradb in humanih naselij. Raziskava skuša analizirati prizmo prostorskega razvoja, išče tudi vlogo spolov v procesu proizvodnje različnih ciklov.

Bistvo te osi so elementi:

- Prepoznavanje virov, know-how in produkcijska veriga v okviru raziskave
- Razvrščanje in standardiziranje vsake posamične konstrukcijske tehnike
- Raziskovanje potencialnih uporab novih virov v konstruiranju

HABITAT je naslov osi, ki obravnava oblikovani prostor, grajen z gradbenimi materiali in preiskuje: kako delujejo elementi med sabo, v naravnem okolju, z rastlinjem in z vsem okoljem, z vsemi njegovimi vplivi.

Bistvo osi je:

- iskanje možnosti za boljši dostop do samooskrbne gradnje z razvojem najekonomičnejših tehnologij, z uporabo starih znanj in tehnik, kar je možno uporabiti tudi pri gradnji po raznih nesrečah.
- Razmišljanje o različnih prostorih, ki odgovarjajo naseljevanju in kako jih uporabljati
- Analiziranje potencialno uporabnih orodij, praks in modelov v projektih upravljanja s habitati.

Izobraževanje

Center ponuja vrsto izobraževalnih programov za strokovnjake v arhitekturi, pa tudi za industrijo konstrukcij. Ti programi vključujejo delavnice, seminarje in praktično delo, kar poučuje udeležence o praksah trajnostne gradnje in tradicionalnih konstrukcijskih tehnik. Cilj je arhitektom in gradbenikom zagotoviti znanje in spretnosti, ki jih rabijo pri oblikovanju trajnostne gradnje in ki kulturno dediščino spoštuje. CRAterre omogoča podiplomske študije o arhitekturi zemljin vse od leta 1984. Program 'DSA Arhitektura zemljin' je dveletni program za doseg diploma, ki jo podeljuje francosko Ministrstvo za kulturo in zveze.

Druge dejavnosti

V okviru organizacije CRAterre je bil izdan niz člankov in knjig. najpomembnejša knjiga je še vedno 'Traité de Construction en terre' - 'Earth Construction: A Comprehensive Guidebook' (Konstrukcije zemljin: Izčrpen priročnik), ki sta ga napisala Hugo Houben in Hubert Guillaud in je bila izdana 1989, potem pa prevedena najprej v angleščino in ruščino in je postala splošen priročnik po vsem svetu. Od začetka je bila knjiga še večkrat ponatisnjena, nazadnje leta 2020, a s popravki in izboljšavami ter opisi zadnjih izkušenj in aktivnosti.

Institucija je dosegla v razširjanju vedenja o tej stroki vidne rezultate, tako v medijskih predstavitev, knjigah, člankih in z organizacijo mednarodnega festivala Zrna reke Isère, pa z množico razstav in seminarjev.

CRAterre-ENSAG ima tudi edinstven dokumentacijski center z več kot 18.000 tiskanimi dokumenti, ilustracijami in medijskimi vsebinami, ki predstavljajo arhitekturo zemljin z vsega sveta.

Povezave:

<https://www.grenoble.archi.fr/>

<http://www.craterre.org/>

REMPART

Zveza Rempart je mreža v Franciji, ki združuje preko 180 lokalnih združenj, ki delajo na področju varovanja, prenove in promocije območij dediščine. Ime je akronim za 'Réhabilitation et entretien des monuments et du patrimoine artistique', kar pomeni 'rehabilitacija in vzdrževanje spomenikov in umetniške dediščine', medtem ko kratica Rempart pomeni tudi besedo za obzidje, uporabljano v obrambni arhitekturi. Organizacija je bila osnovana leta 1966, ko jo je začel Touring Club de France (nekaka Avto moto zveza Francije). Dve leti po nastanku se je Rempart razvil v zvezo, ki deluje še danes z množico pridruženih članic, ki so aktivne v 14 francoskih regijah (13 departmajih in na Martiniku). Zvezo podpira Ministrstvo za kulturo že od samega začetka, kasneje pa sodeluje pri Ministrstvu za Evropo in zunanje zadeve, pa tudi z Ministrstvom za mlade, ki jim pomaga pri razvoju mednarodne mreže mladih prostovoljcev. Od leta 1982 deluje kot javna ustanova.

Prostovoljni kampi o varovanju dediščine - delo in urjenje

Glavni namen organizacije Rempart je organizacija kampov za varovanje dediščine z udeležbo velikega števila prostovoljcev preko vsega leta. Udeleženci niso le iz Francije, pač pa z vsega sveta, posebej ker so nekateri kampi organizirani zunaj Francije, nekateri celo na drugih celinah. Število udeležencev presega po vseh lokacijah 3.500 na leto. Mreža je obdelala že preko 800 območij dediščine kot lokalni partner ali z organizacijo del. Organizacija sodeluje z lokalnimi oblastmi, omenjenimi ministrstvi pri pripravi del in z izobraževalnimi programi, vse za realizacijo prenovitvenih in vzdrževalnih del. Razen pri prenovah skrbi Rempart za trajnostno uporabo, kar je posebej koristno za lokalne družbe. Vrsta tipov projektov prenove in razvoja je široka, vključuje gradove, kapelice, razne industrijske objekte, tudi kot apnenice, predvsem pa seveda bivališča.

Rempart je postal visoko cenjena znamka ne le v okviru njegovih del pri prenovi, pač pa tudi za uspešne razvoje zgodovinskih območij, za medkulturni dialog med prostovoljci in socialnimi zvezami, kar gradijo že leta in leta. Izvedba kampov ne zahteva le strokovnega arhitekturnega dela, pač pa tudi dobro razvite politike in vodenje z ustreznimi in tekočimi elementi in analizami na različnih lokacijah. Materialni stroški projektov prenove so financirani v glavnem z ministrstev in lokalnih oblasti, razen tega pa tudi z različnimi donacijami. Delo je zagotovljeno s strani prostovoljcev, ki delajo brez plačila, a so udeleženi pri strokovnih urjenjih raznih obrti kot so tesarstvo, gradbeništvo, kovaštvo, klesarstvo ali steklopihaštvo. Nekatera urjenja spadajo v povsem druge stroke, kot so na primer arheologija, naloge vodenja ali poučevanja. Tako lahko ti prostovoljci z aktivnim delom pri akcijah dobijo tudi znanja drugih strok. Učijo se sodelovanja, s skupinskim delom krepijo odgovornosti ne le v gradbeništvu, pač pa v medkulturnosti, s tem pa gradijo tudi svoj lastni odnos do spomenikov, s tem pa splošno spoštovanje do varovanja kulturne dediščine. Učinkovita udeležba predstavlja dobro promocijo idej ob dediščini, z izkušnjami ustvarjajo nove generacije navdušencev in strokovnjakov, ki bodo skrbeli za spomenike in spomeniška območja tako lokalno kot na splošno.

Druge aktivnosti

Ob organizaciji prenov in kampov urjenja v Franciji in po svetu je Rempart tudi zelo dejaven pri postavitvah posebnih

dogodkov, vezanih na dediščino, predavanjih in razstavah, njihovi digitalni zapisi pa služijo kot osnova za podatke lokacij, pa tudi za nacionalne in mednarodne mreže. Tu so tudi jasna navodila kako postati član mreže Rempart, kako sodelovati v kampih in katere profile in obrti se lahko nauči pri sodelovanju na področju dediščine.

VIRI

<https://rm.coe.int/european-heritage-strategy-for-the-21st-century-strategy-21-full-text/16808ae270>

<https://ewh.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/EDINBU1.pdf>

https://ewh.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/CEG-Guidance_V1.0_Dec-22.pdf

<https://www.grenoble.archi.fr/>

<http://www.craterre.org/>

POGLAVJE IV PRIMERI ŠTUDIJSKIH PODROČJA DEDIŠČINE

Napisali

Camilla Mileto,
Fernando Vegas
Valentina Cristini,
Lidia-García-Soriano

Universitat Politècnica de València
(Španija)

VI Edition - International Prize for Architectural Restoration
Fassa Bortolo Domus Restoration and Preservation
 Built projects division - 2017 Competition notice

Special recognition - "Fassa Bortolo Domus Restoration and Preservation"
Fassa Bortolo Special Prize
 Use of solutions from the Fassa Bortolo Integrated System or main related Systems

DEADLINES UPDATE - www.premiorestauro.it
 registration and submission of contents
15th December 2017

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA:	ISTOVETNOST	☐ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV:	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI:	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
FINANCIRANJE:	KOMPATIBILNOST	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI:	TRDNOST	☐ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA:	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA:	DOSEGLJIVOST	☐ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☐ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☐ LOKALNI OBRTRNIKI	☐ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

Definiranje dobrih praks v varovanju arhitekturne dediščine in njihovo razvrščanje po vrednosti ni lahko. Vključuje projekte vse od spominske arhitekture do ostalih tipov kot so vernakularna, vojaška ali industrijska, ter posege v urbana, stanovanjska, arheološka ali krajinska območja. Za opis sta bili izbrani dve znani nagradi z dolgo zgodovino na področju snovne in nesovne arhitekture z različnimi posegi varovanja, ki sta mednarodno priznani in dosegljivi javnosti. Nagrada 'Europa Nostra' (<https://www.europanostra.org/organisation/>) in 'Domus, restoration and conservation' (Domus, prenova in varovanje) (<https://www.premiorestauro.it/en/>) sta nagradi, ki pri varovanju z mednarodnimi razsežnostmi ključno vplivata na njeno delovanje. V nadaljevanju sta bili v zadnjih desetletjih odprti dve pomembni debati, ki sta zapolnjevali tudi medije, in sta vključevali javno mnenje evropskih prestolnic: projekti kontroverzne prenove katedrale Notre dame v Parizu in Berlinske palače v Nemčiji.

Kakor je bilo že omenjeno, ni mogoče omeniti vseh projektov varovanja in prenove ter vzdrževalnih del, ki so bila izvedena v Evropi in pokrivajo neskončne možnosti in vire. Ta opis prikazuje le izbor projektov, ki jih je mogoče prikazati kot primere in so odsev posebnih zahtev z ozadji, prilagojenimi tako strokovnjakom kot lastnikom. To so predvsem projekti, ki imajo zelo jasna metodološka izhodišča in rešujejo razne težave, nasprotovanja in izzive. Za to so bile analizirane sledeče kategorije posegov:

- verska arhitektura
- vojaška arhitektura
- vernakularna in bivanjska arhitektura
- industrijska arhitektura
- muzeji in kulturna območja
- posegi v okolje in na arheološka najdišča

V tem tekstu bodo prikazane dobre prakse, prepoznane v dveh nagradah s področja arhitekturne prenove v Evropi, mnenja komisij za uvrstitev teh primerov s poudarkom pogledov, zaradi katerih so bili projekti nagrajani. Končno bosta prikazani dve kratki analizi, ki dovoljujeta izbranim projektom, da so primerjani. Parametri analiziranja so povzeti po mednarodnih in nacionalnih listinah in dokumentih (poglavji 1 in 2) in odgovarjajo načelom posegov, vključene so tudi akcije za doseg ciljev (materiali, tehnike in njihova uporaba). V nadaljevanju so vključeni splošni parametri arhitekturnega značaja, namembnosti zgradb, materiali in konstrukcijske tehnologije, financiranje in prenovitvena dela.

TEMELJI NAGRAD EUROPA NOSTRA IN DOMUS

Program Europa Nostra je vezana vse od samega začetka 29. novembra 1963 na spomin in varovanje kulturne dediščine. S sodelovanjem preko 40 dežel je Europa Nostra najrazširjenejša mreža, ki se ukvarja z dediščino. Več, je tesno povezana z mednarodnimi organizacijami, vključno z Evropsko unijo, Svetom Evrope in UNESCOm.

Skladno s svojim statutom deluje v preko 50 deželah. Preko 250 včlanjenih organizacij (združenja in skladi, vezani na dediščino z okrog petimi milijoni članov), 150 pridruženih organizacij (vladna telesa, lokalna uprava in poslovni svet) podpirajo njeno delovanje. Eden ključnih namenov Europe Nostre je prikaz dediščine in njenih vrednot za dviganje javne zavesti o varovanju in prenovi dediščine, kar pospešuje vključevanje številnih evropskih in španskih delovnih kolektivov. Druga smer teče na področju varovanja dediščine z razširjanjem visokih standardov kvalitete, arhitekture, urbanega in podeželskega načrtovanja kakor tudi promocija in uravnavanje trajnostnega razvoja tako mestnih kot podeželskih okolij. Europa Nostra vpliva tudi na področju postavljanja evropske istovetnosti (identitete), s poudarkom na vnosu in jačanju občutka za evropsko zavest. Po pravilu podpirata European Heritage Award (Evropska nagrada dediščine) in Europa Nostra odličnost v varovanju kulturne dediščine, vključno s prenovo in prilagajanjem novih uporab, saniranje urbanega in podeželskega okolja, raziskovanje arheoloških najdišč in varovanje umetniških zbirk. Opazno je tudi raziskovanje, vključevanje posameznikov in organizacij ter izobraževanje ob dediščini. Sistem nagrajevanja pomaga pri dvigu standardov in za dviganje kvalitete spretnosti v prenovi, spodbuja tudi prekomejno sodelovanje. Nagrade z vsemi možnimi oblikami naporov in projektov spodbujajo evropsko dediščino tudi s sistemom 'Power of Example' (Moč primerov).

Enake lastnosti ima v svojih pravilih tudi program 'Nagrada Domus'. Leta 2020 je bila osnovana 'International Architectural Restoration Prize' (Mednarodna nagrada za arhitekturno prenovi), tudi znana pod imenom Fassa Bortolo Domus. V okviru firme Fassa S.p.A., lastnik Fassa Bortolo znamke in Oddelka za arhitekturo Univerze v Ferrari, ki praznuje dvajseto obletnico, nagraduje in dviga ugled pri javnosti s prenovitvenimi deli na arhitekturi, kar odseva v pravilnem predstavljanju načel prenove, s pomočjo znanstvene srenje v uvrščanju sodobnih oblik izražanja. Letna nagrada je razdeljena v dva dela, ki si sledita dveletno:

- Sekcija gradbenih projektov: zlata in srebrna medalja sta podeljevani oblikovalcem zasebnega in javnega značaja, družbam, ki izvajajo prenove, vse za zaključena dela.
- Dodiplomski, podiplomski, magistrski študij in doktorati: zlata in srebrna medalja avtorjem pomembnejšim in vrednejšim projektom.
-

V letu 2020 je bila dodana obstoječemu sistemu tudi nagrada 'Domus za digitalne projekte BIM tehnologij pri varovanju in prenovi'. Ta sekcija se ukvarja z inovacijami, posebej tistimi v sistemu BIM, ki razvijajo analiziranje in projektiranje, s posebnim ozirom na informatiko in orodja, ki tem pomagajo. Ta nagrada je podeljevana istočasno z nagrado 'Domus varovanje in prenova'.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: cerkev	ISTOVETNOST ☒	VZDRŽEVANJE ☐
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: kamen	ZAMENLJIVOST ☐	POPRAVILO ☒
STOPNJA PRENOVE:	MINIMALEN POSEG ☐	PRENOVA ☒
LASTNOSTI: cerkev	KOMPATIBILNOST ☒	OBNAŠANJE MATERIALA ☒
FINANCIRANJE:	TRDNOST ☒	STRUKTURNO JAČANJE ☐
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	ČITLJIVOST ☐	VAROVANJE ☐
PREJŠNJA UPORABA: verska	DOSEGLJIVOST ☐	SANIRANJE ☐
DEJANSKA UPORABA: verska	SOCIALNA SOUDELEŽBA ☒	REKONSTRUKCIJA ☐
	VZDRŽNOST ☒	RAZLAGANJE ☐
		MUZEALIZACIJA ☐
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK ☒	LOKALNI OBRTRNIKI ☒	obiski javnosti ☐
ZNAČILNA PROIZVODNJA ☐	LOKALNA JAVNOST ☐	AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI ☐
NOVA PROIZVODNJA ☐	IZVAJALSKA DRUŽBA ☐	IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI ☐
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO) ☐	PROSTOVOLJCI ☐	PUBLIKACIJE ☐

POSEGI V RELIGIOZNO ARHITEKTURO

Prenova Hagia Kyriaki, Naxos (Grčija) avtorji J.F. Costopoulos Foundation, Elliniki Etairia, z donacijami A.G. Levants Foundation in Athanasios and Marina Martinos (Europa Nostra Award 2018)

V letu podeljevanja 2018 je žirijo pritegnil predvsem prikaz prenove te verske strukture s slikarijami, ki so bile prenovljene z velikim občutkom. Ta posebni spomenik je prepoznan kot pomemben vir časa evropske misli. Naporom mednarodnega interdisciplinarnega sodelovanja so sledili imenitni rezultati sodelovanja zasebnih in javnih teles. Avtorji so sledili tudi okolju spomenika, ki predstavlja enkratno panoramo in je v projektu pomemben element celovitosti. Rezultat tega je bil prepoznan v Evropi kot nekoč spregledana dediščina, ki zahteva posebno pozornost in priznavanje pomena. Avtorji projekta so poudarili imenitnost primera, ki je vredno posnemanja, posebej v Naxosu, kjer je moč najti na ducate bizantinskih cerkva v ruševinah, ki so prav tako potrebne prenove. Enkratne slikarije, ki so jih našli v bizantinskih cerkvah Hagia Kyriaki izhajajo iz osmega ali devetega stoletja, med dvema časoma ikonoklasja (726 – 787; 813 – 843 našega štetja). Osamljena podeželska lokacija cerkva je bila zanemarjena leta in ta projekt je izstopajoč primer evropskega sodelovanja.

Kratka analiza primera:

Majhen verski objekt podeželskega značaja ima pomembne vrednote tako izvirnega stanja, pa tudi fresk v notranjosti. Prenova, financirana izključno z zasebnimi sredstvi, je bila izvajana s tradicionalnimi materiali in tehnologijami, ki so v zgradbi prikazani. So delo domačih obrtnikov. Dela so bila predvsem čiščenje zunanjšine, popravilo strehe z izvirnim materialom, urejanje odtokov in ostrešja. Načela so bila: minimalni posegi (le tisti, ki so bili nujni za materialno prenovo in obstoj fresk), spoštljivost do izvornosti (vsak posamičen obstoječi del zgradbe in slikarij so bili ohranjeni), sestavljivost materialov (vsi materiali so bili z najdišča zgradbe, zato ni bilo neskladja med njimi), strukturna kompaktilnost (brez tujih elementov v obstoječo strukturo), obstojnost (tradicionalnih in novih materialov).

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: cerkev	ISTOVETNOST	☐ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: kamen	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
STOPNJA PRENOVE:	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
LASTNOSTI: cerkev	KOMPATIBILNOST	☒ OBNAŠANJE MATERIALA
FINANCIRANJE:	TRDNOST	☐ STRUKTURNO JAČANJE
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	ČITLJIVOST	☒ VAROVANJE
PREJŠNJA UPORABA: verska	DOSEGLJIVOST	☒ SANIRANJE
DEJANSKA UPORABA: verska	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☒ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☐ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALS AND TECHNIQUES	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☒ LOKALNI OBRTRNIKI	☒ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

Konservacija armenske cerkve St. Giragos, Diyarbakir (Ciper) avtorji St. Giragos Church Foundation (Europa Nostra Grand Prix 2015)

Armenska cerkev St. Giragos v mestu Diyarbakir je glavni objekt bogočastja armenskih izgnancev v mestu in je prvi primer naporov za zagotovitev sprave. Dolg raziskovalni proces prikazuje zgodovinske dokumente o nadomeščanju izgubljenih elementov kot so streha, zvonik in notranja oprema. Armenska skupnost je veliko vložila v prenovo zgradbe, ki je pomembna za obisk Armencev z vsega sveta in je bila izjemna vrednost za mir in integracijo. Armenska cerkev stoji v jugovzhodni Turčiji s predvsem kurdsko populacijo in izhaja iz 17. stoletja. Nekateri strokovnjaki trdijo, da je bila do popolnosti prenovljena 1880. leta. Konec dvajsetega stoletja, ko je armensko prebivalstvo začelo izumirati, je bila zgradba v zelo slabem stanju, z vrto streho, kar je bilo posledica neuporabe in zapuščenosti. Kasneje so Fundacija cerkve sv. Giragosa, nekatere nevladne organizacije in nekateri zasebniki začeli s prenovitvenimi deli na prenovi, kar je zahtevalo popolno konstrukcijsko zamenjavo. Vse v to akcijo vpletene strani so želele zaščititi to vredno kulturno dediščino z namenom, da jo spremenijo v versko in kulturno središče. Ob tem je bila ponujena velikodušna ponudba lokalnih oblasti za popolno prenovo župnišča, kapele in drugih objektov na mestu.

Kratka analiza primera:

To je verski objekt visoke stopnje istovetnosti, ki je pretrpela občutni razpad zaradi zapuščenosti migracijskega procesa naroda, ki je prostor zapustil. Prenova je bila izvajana z domačimi materiali in tehnikami, ki so jo obrtniki še obvladali. Poseg je vključeval nekatere dele konstrukcij z običajnimi materiali in popolno rekonstrukcijo strehe. Prenova vsebuje tradicionalne materiale, a so bili potrebni tudi novi, vendar taki, ki so za ta dela sprejemljivi. Upoštevana so bila vsa načela kompatibilnosti in trdnosti.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA:	ISTOVETNOST	☐ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV:	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI:	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
FINANCIRANJE:	KOMPATIBILNOST	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI:	TRDNOST	☐ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA:	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA:	DOSEGLJIVOST	☐ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☐ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☐ LOKALNI OBRTNIKI	☐ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

POLEMIKA: konservacija in prenova cerkve Notre dame v Parizu

Poldne 19. aprila 2019 je najpomembnejši gotski spomenik pogorel. Po ognju, ki je prizadel tako snovno kot nesnovno dediščino katedrale v Parizu, še ni bilo jasnih idej o obliki posegov, ki so potrebni. Arhitekti z vsega sveta so predlagali razne možnosti, a nobena se ni približala pravilom stroke 21. stoletja. Razgovori o rekonstrukciji katedrale so tekle po vsem svetu, od intelektualcev in pomembnih ljudi do močne opozicije s konservativnimi predlogi do korenitih sprememb raznih arhitektov.

Ogenj je uničil večino strešne konstrukcije, ki se je v ognju sesedla. Poškodovani so bili tudi spektakularna spirala Violleta-le-Duca in gotski, srednjeveški in kasnejši elementi kot na primer novi prezbiterij z oltarjem, ki je bil z novimi liturgičnimi spremembami postavljen v središče ladje. Na srečo je ohranjen glavni oltar s pieto, zgrajen v gotškem slogu.

Do danes skušajo pognati dela pri obnovi ikonične katedrale čim hitreje, saj stoji ta v središču Pariza in predstavlja eno najpomembnejših katoliških zgradb in predstavlja pravi francoski simbol. Naloga je bila odlagana zaradi stopljenega svinca strešnih površin, pa tudi zaradi pandemije Covida 19.

Trenutno (maja 2023) sodelujejo nagrajeni avtorji: belgijski arhitekt Bas Smets, v Parizu delujoča skupina Grau, strokovnjak za dediščino Neufville Gayet in inženir Franck Boutté pri ureditvi okolja katedrale z ustreznim zelenjem in preureditvijo prejšnjega parkirišča pod esplanado v prostor za obiskovalce.

VAJA: ANALIZA PRIMERA

Napišite besedilo v dolžini 150-250 besed in izpolnite tabelo.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: cerkev	AUTHENTICITY	☒ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: opeka	REVERSIBILITY	☐ POPRAVILO
STOPNJA PRENOVE:	MINIMAL INTERVENTION	☐ PRENOVA
LASTNOSTI: javno	COMPATIBILITY	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
FUNDING:	DURABILITY	☒ STRUKTURNO JAČANJE
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: obiski	LEGIBILITY	☒ VAROVANJE
PREJŠNJA UPORABA: obramba	ACCESSIBILITY	☒ SANIRANJE
DEJANSKA UPORABA: obiski javnosti	SOCIAL PARTICIPATION	☐ REKONSTRUKCIJA
	SUSTAINABILITY	☐ RAZLAGANJE
		☒ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☐ LOKALNI OBRITNIKI	☐ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☒ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☒ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☒ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

POSEGI V VOJAŠKO ARHITEKTURO

Prenova in regeneracija obrambnih sistemov: Cittadella (mestno obzidje), Italija, avtorji biro Patrizia Valle arhitekti (enakovredna prva nagrada Domus 2013).

Cittadella (dobesedno: mestno obzidje) je utrjeno mesto v regiji Veneto (Benečija), ki ga je postavila mestna uprava Padove leta 1220. Avtor projekt je – nasprotno kot Castelfranco – postavil Cittadello kot glavni laboratorij za arhitekturno zaščito, prenovo in oživitev zgodovinskega središča. Leta 1994 je začel Studio Valle s prenovitvenimi deli na obzidju, z načrtovanimi posegi v štirih fazah, ki obsegajo različne prostore obrambnega sistema.

Osnova tega projekta je bilo raziskovanje napredujočega razpadanja spomenika. Poškodbe so slabšale predvsem stabilnost z napredujočim razpadanjem zgornjega dela zidu s parapeti in zaščitami, problematično je bilo tudi ostrešje.

Sledila je začasna faza diagnostičnih študij za prenovo, potem pa posegi za ustavitev propadanja z odstranjevanjem tistih delov, ki niso bili več uporabni.

Prenova s statično konsolidacijo, s pregledom stanja zidakov in ometov je potekala ob skrbi za uporabo kompatibilnih materialov in grajenja v izvorni obliki.

Kratka analiza primera:

Gre za celovito obzidje velike vrednosti na področjih mesta in krajine. Poseg je moral utrditi zid z obstoječimi materiali, predvsem z opeko. Po čiščenju in utrditvi obstoječih konstrukcij je teklo delo v skladu z izvornimi metodami za ohranitev značaja gradenj in njeno istovetnost. Izvorna opeka je bila uporabljena tako, da je bila kompozicija skladna tudi z vsemi odprtini, ključni deli, predvsem zaključni robovi pa so bili utrjeni z industrijsko opeko, a spoštljivo do obstoječih delov. Poseg je z mostovži omogočil dostope obiskovalcu po vsej dolžini zidu.

SPLOŠNI PODATKI	PRENOVA PRINCIPALS	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: grad	ISTOVETNOST ☒	MAINTENANCE ☐
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: kamen	ZAMENLJIVOST ☐	REPAIR ☐
STOPNJA PRENOVE:	MINIMALEN POSEG ☐	CONSERVATION ☐
LASTNOSTI: javno	KOMPATIBILNOST ☐	MATERIAL CONSOLIDATION ☒
FINANCIRANJE: javno	TRDNOST ☒	STRUCTURAL REINFORCEMENT ☒
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	ČITLJIVOST ☒	VAROVANJE ☐
PREJŠNJA UPORABA: obramba	DOSEGLJIVOST ☒	REHABILITATION ☒
DEJANSKA UPORABA: obiski javnosti	SOCIALNA SOUDELEŽBA ☐	RECONSTRUCTION ☐
	VZDRŽNOST ☐	INTERPRETATION ☒
		MUSEALIZATION ☐
MATERIALI IN TEHNIKE	CONSTRUCTIVE PROCESS	DISSEMINATION
TRADICIONALNI PRIROČNIK ☐	LOKALNI OBRTRNIKI ☐	obiski javnosti ☒
ZNAČILNA PROIZVODNJA ☒	LOCAL COMMUNITY ☐	AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI ☐
NOVA PROIZVODNJA ☐	CONSTRUCTION COMPANY ☐	IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI ☒
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO) ☒	VOLUNTEERS ☐	PUBLIKACIJE ☐

Prenova gradu Doria, Dolceacqua (Italija), avtorska skupina LD+SR architetti (nagrada Domus 2015, enakovredna srebrna medalja).

Dela so tekla po zadnji prenovi leta 1990 v letih med 2012 in 2015 in so se osredotočala na prenavo in utrditev nekaterih delov zunanjšega obzidja gradu (North 'vela', savojska utrdba) s pokritjem odprtega prostora kompleksa in ureditvijo sistema poti obiskovalcev tudi v okolici spomenika. Bistvo gradu je enkraten odnos do neposrednega okolja in okolice. Claude Monet je večkrat obiskoval Dolceacqua, da je ujel most in grad na znani sliki v letu 1884, ki je danes razstavljen v Musée Marmottan Monet v Parizu. Grad je postavljen nad vas in zagotavlja imeniten razgled in nadzor nad dolino Nervia. Dela so leta 2015 tekla predvsem s prenavo in utrditvijo nekaterih izjemno razrušenih gradbenih elementov. Vsak strukturni in utrjevalni poseg je predstavljal povsem svoj arhitekturni projekt, predvsem z zamenjavo kovinskih elementov, ki so ponekod postali poti, prehodi ali prenovljene sekcije zidu, kjer so elementi manjkali ali so morali biti odstranjeni. Vsi ti elementi so prikazani kot novi, vedno vidni, a skladni s celoto.

Kratka analiza primera:

To je grad s pomembno postavitvijo in je sestavni del mesta. Posegi so temeljno izboljšali statične lastnosti in dostope do kompleksa. To je doseženo s kovinskimi konstrukcijami in lesenimi odri, ki se vidno povsem razlikujejo od obstoječe gradnje. Po drugi strani pa so bili čiščenje in statično utrjevanje zidov nujni z zapolnitvijo nekaterih odprtih ali dodatkov z materiali, podobnimi izvornim.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: grad	ISTOVETNOST	☒ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: kamen	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
STOPNJA PRENOVE:	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
LASTNOSTI: zasebno	KOMPATIBILNOST	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
FINANCIRANJE: zasebno	TRDNOST	☐ STRUKTURNO JAČANJE
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
PREJŠNJA UPORABA: obramba / palača	DOSEGLJIVOST	☒ SANIRANJE
DEJANSKA UPORABA: bivanje lastnikov / javno	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: obiski	VZDRŽNOST	☒ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☐ LOKALNI OBRTNIKI	☒ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVISUAL, DIGITAL MATERIAL
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☐ javnoATION

Prenova gradu Montreuil-Bonnin (Francija) v izvedbi javne iniciative in Direktorata za kulturne zadeve mesta Poitiers, organizacij Vieilles Maisons Françaises in La Demeure Historique (nagrada Europa Nostra 2019)

Žirija 'Nagrade Europa Nostra' je leta 2019 proglasila ta projekt kot primer zasebne pobude za utrjevanje ruševin, spoštuječ ves značaj tega kompleksa. Z nekaterimi drugimi najdenimi ruševinami po Evropi služi ta pomemben primer skrbnih posegov kot spodbuda drugim z razumevanjem, da je tekoča odgovornost s spremljanjem stanja in njenim varovanjem nujna. Obseg tega projekta so grad s stolpom iz 13. stoletja, vhod v zunanjem obzidju in posamične ruševine pristave iz 13. stoletja ter bivanjske zgradbe iz 15. do 17. stoletja. Arhitekturni kompleks dokazuje versko, gospodarsko in arhitekturno zgodovino vse pokrajine. Grad sam, ki je bil iztrgan propadu in delno prenovljen 1830 in 1850, je last iste družine vse od leta 1862. Lastnina, ki je bila vedno uporabljena kot dom, je redno vzdrževana in odprta za obisk javnosti.

Lastniki so za proces skrbne prenove in revitalizacije dali pobudo sami. Za odprtje javnosti so bila za zagotavljanje varnosti obiskovalcev nujna predvsem utrjevalna dela. Novejši skedenj v velikosti 60 kvadratnih metrov je bil prenovljen in prirejen potrebam obiskovalcev. Prenovitvenim delom vhoda, prvotno načrtovanim za 2019 do 2020 so sledila dela zavarovanja in delno preureditev grajske ječe, kar je bilo izbrano tudi v programu Stéphane Bern's Heritage Mission. Dodana je tudi vse leto odprta posebna pot, ki razkriva obrambne jarke. Association des Amis du Château de Montreuil Bonnin (Zveza prijateljev gradu Montreuil Bonnin) je odgovorna za redno odprtje notranjosti gradu, nekajkrat letno pa organizira tudi redne dogodke. Dobrodošli so tudi šolski otroci, za Dneve evropske kulture pa organizirajo tudi koncerte in druge akcije.

Kratka analiza primera:

Grad v zasebni lasti ima pomembno zgodovinsko in arhitekturno vrednost. Posegi so bili izvajani s pomočjo zasebnih skladov in so obsegali prenovo ter statično utrditev kompleksa, kar zagotavlja življenje v njem, istočasno pa je odprt tudi za javnost. tako so bila izvedena dela zunanjsčine in notranjsčine, utrjeni so bili nekateri gradbeni elementi in splošno vzdrževanje. Vsa dela zagotavljajo istovetnost kompleksa, ne da bi se odpovedala posodobitvam in tekoči uporabi.

© Archivo municipal de Horta de Sant Joan

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: kmetija	ISTOVETNOST ☒	VZDRŽEVANJE ☐
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: kamen, lesena streha	ZAMENLJIVOST ☐	POPRAVILO ☒
LASTNOSTI: javno	MINIMALEN POSEG ☒	PRENOVA ☒
FINANCIRANJE: javno	KOMPATIBILNOST ☒	OBNAŠANJE MATERIALA ☒
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	TRDNOST ☒	STRUKTURNO JAČANJE ☐
PREJŠNJA UPORABA: kmetija	ČITLJIVOST ☐	VAROVANJE ☐
DEJANSKA UPORABA: obiski javnosti	DOSEGLJIVOST ☐	SANIRANJE ☐
	SOCIALNA SOUDELEŽBA ☐	REKONSTRUKCIJA ☐
	VZDRŽNOST ☒	RAZLAGANJE ☒
		MUZEALIZACIJA ☒
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK ☒	LOKALNI OBRTRNIKI ☒	obiski javnosti ☒
ZNAČILNA PROIZVODNJA ☐	LOKALNA JAVNOST ☐	AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI ☐
NOVA PROIZVODNJA ☐	IZVAJALSKA DRUŽBA ☐	IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI ☒
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO) ☐	PROSTOVOLJCI ☐	PUBLIKACIJE ☒

POSEGI V VERNAKULARNO IN BIVANJSKO ARHITEKTURO

Prenova Mas de Burot (Španija): Občina Horta de Sant Joan (nagrada Europa Nostra 2021).

Po mnenju žirije je ta projekt primer občutljivega varovanja skromnega tipa dediščine, ki vključuje prenovo podeželske arhitekture z odgovarjajočimi spretnostmi. Odnos njenih prebivalcev do narave se odraža v prenovi, ki je bila povsem vključena v razvoj in vodstvo nacionalnega parka in vse okolice. Pripravljen priročnik je primer najboljše prakse, ki ga je mogoče uporabiti tudi pri drugih primerih. Prenova Mas de Burot, značilna podeželska arhitektura in naravni park Els Ports, sledijo tradicionalnim bio konstrukcijam in predstavljajo dosežek vrednot značilne arhitekture prostora. Razen tega je bistvo domačije mas de Burot iz 19. stoletja njeno pričevanje socialne kulture Španije dvajsetega stoletja in pomemben vir arhitekturnega, zgodovinskega in etnološkega znanja. Hiša je bila že vrsto let zapuščena in zanemarjana, je plod številnih strukturnih sprememb, je imela vdrto streho, bila je vlažna, zidovi iz prepleta in ometa so propadli. Zaradi povsem podrtega nadstropja in stopnišča je hiša kazala posledice zapuščenosti in pomanjkanja vzdrževanja, podeželskega življenja in arhitekture gorskega sveta. Z obsežnimi deli so za preživetje hiše morali vrniti prvotni izgled s tem, da so porušili in odstranili vse nestabilne elemente, nekatere notranje in zunanje elemente so morali zamenjati. Konstrukcija je grajena izključno z naravnimi materiali, ki so jih dobili v okolici. Hiša še vedno nima elektrike, tekoče vode in drugih udobnosti. Gradbeniki so med posegom svoje delo tudi pokazali javnosti. Podatki, zbrani iz izkušenj, so pričakovani rezultat za uporabo strokovnega dela tudi na drugih projektih v bodoče.

Kratka analiza primera:

To je spoštljiva vernakularna zgradba, grajena v tradicionalnih lokalnih tehnikah. Posegi so bili predvsem popravilo strehe, strukturna utrditev zidanega dela z zunanjo zaščito konstrukcij. Vse to je bilo izvedeno z uporabo domačih materialov in tako, kot je bila hiša zgrajena pred tem. Hiša je pripravljena kot muzejski objekt za javnost in predstavlja istovetnost zgradbe z najmanjšimi možnimi posegi, ki so uporabljali predvsem sestavljive materiale, kar ohranja trdnost in vzdržnost vrednot značilne arhitekture kraja. Tanek priročnik, ki je izšel po tehničnem posegu, prikazuje izkušnje in izvedbe pri delu.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: vas	ISTOVETNOST	☐ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: kamen, lesena streha	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI: zasebno	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
FINANCIRANJE: zasebno	KOMPATIBILNOST	☒ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	TRDNOST	☒ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA: stanovanja	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA: hotelske in turistične zmogljivosti	DOSEGLJIVOST	☒ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☒ RAZLAGANJE
		MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☐ LOKALNI OBRTNIKI	☒ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☒ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

Prenova vasi Santo Stefano di Sessanio, L'Aquila (Italija), (Nagrada Europa Nostra 2006)

Žirija je leta 2006 nagradila bister in human ekološki pristop k varovanju življenja zapuščene srednjeveške vasi, ki lahko služi kot primer prenove podeželske arhitekturne dediščine po vsej Evropi.

Glavni namen iniciative je bila rešitev in prenova arhitekturne dediščine v zapuščeni srednjeveški utrjeni vasi, ki so jo spremenili v velik hotelski kompleks. Objekti bodo služili hotelskim namenom delavnic za značilne obrtnike, kletarstvu, trgovinam, ki bodo prodajale lokalne gastronomske izdelke, gostilni, turističnim zmogljivostim, konferenčnemu centru, wellnesu in središču za izlete. Poseg omogoča občutenje patine let s prikazom revščine kot je primer z dimom počrtnjen omet, ki priča o svoji dediščini.

Kratka analiza primera:

To je poseg na različnih zgradbah utrjenega mesta. Izveden je bil z zasebnimi sredstvi in je naselje spremenil v hotelski kompleks. Poseg s pomembnimi elementi sanacije združuje zahteve po modernizaciji z občutkom za značaj podeželske arhitekture. Razen tega so tekle akcije v smeri opremljanja prostora in njegove posodobitve s popravilom, statičnim utrjevanjem in v nekaterih primerih tudi s prenovo nekaterih delov. Akcije so bile dopolnjene s pomembnimi elementi z izpopolnitvami samih zgradb, a tudi z domačo kulturo, predvsem z gastronomijo, izleti in turističnimi aktivnostmi. Ta primer zagovarja kulturni turizem kot poseg, ki zasleduje vzdržnost na vseh nivojih.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: podzemne klete	ISTOVETNOST	☐ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: izkopavanje in kamen	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI: zasebno	MINIMALEN POSEG	☒ PRENOVA
FINANCIRANJE: zasebno	KOMPATIBILNOST	☒ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	TRDNOST	☒ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA: kleti	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA: kleti / obiski javnosti	DOSEGLJIVOST	☐ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☒ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☒ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☒ LOKALNI OBRTNIKI	☒ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☒ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☒ PUBLIKACIJE

Prenova podzemskih jam in vinarstva El Cotarro, Burgos (Španija), Občina Moradillo de Roa (Nagrada Europa Nostra 2020)

Z nagrado Europa Nostra leta 2020 je bila nagrajena prenova preko 157 podzemskih in 7 jamskih vinskih kleti pri malem mestu Moradillo de Roa v provinci Burgos (regija Castilla-León). Mnogo teh vinskih kleti je vpraskanih v kamen pod hribom San Pedro. Najstarejši zapisi teh vinskih kleti segajo v leto 1550. Kljub nadaljevanju enološke kulture v tradiciji, je mnogo teh jam slabo ohranjenih, predvsem zaradi pronicanja vode. Raziskava o geoloških problemih je nakazala nekaj rešitev pri odpravi teh problemov. Pri brežinah je šlo predvsem za pronicanje deževnice. Domačini so to reševali z zadrževanjem vode, kar je privedlo do zamakanja in sprožanja plazov na površini. Lokalni lastniki kleti so ustanovili 'Komisijo za vzdrževanje in prenavo' za usklajevanje naporov pri ohranitvi kleti. Da so ohranili izvorni značaj te dediščine so bili povsod uporabljeni izvorni materiali in tehnike.

Najpomembnejši del prenove je bila v ruralnem okolju ožvitev družbe, ki s to kulturo še vedno živi. Za to so bile potrebne razne akcije za dvig zavesti, kar je teklo po socialnih omrežjih in s skrbno uporabo audiovizualnih vsebin. Oblikovan je bil tudi navidezen tridimenzionalen obhod kleti. Obiskovalci so lahko na vodenih ogledih spoznavali tradicionalne metode dodelave vina. Žirija je projekt prepoznala kot imeniten primer podeželske kulture, ki jo najdemo po vsej Evropi. Varovanje kulturnega okolja, vključno s snovno in nesnovno dediščino, je teklo s prenavo podzemskih jam, obenem pa so obnovili tudi vse značilne obrtniške tehnologije negovanja vina. Lastniki so s pomočjo financiranja družbe in prostovoljstva obdržali svojo kulturo tako za domačine kot za goste.

Kratka analiza primera:

Večje število kleti vzdržuje pomemben odnos v vasi, tako fizično kot kulturno. Intervencijo je izvajala lokalna družba, ki je v procesu varovanja lastnica, popravila in uskladitev elementov pa sta pripeljali do prenove vsega kompleksa. Uporabljeni so bili domači materiali in tehnike, kar so izvajali domači mojstri, s pomočjo prostovoljcev. Dela so potekala skladno z upoštevanjem istovetnosti kulturne krajine in njenimi materialnimi in nematerialnimi vrednotami, kar je kletem zagotovilo obstoj, predvsem z urejenim zatekanjem vode, kar je propadanje ustavilo. Primer, kjer je lokalna družba aktivno vključena v procese ohranjanja, je primer vzdržnosti v okoljskih, socio-kulturnih in socio-ekonomskih okvirih.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: industrijski	ISTOVETNOST ☒	VZDRŽEVANJE ☐
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: opečni zidaki	ZAMENLJIVOST ☐	POPRAVILO ☒
VAROVANJE LEVEL	MINIMALEN POSEG ☐	PRENOVA ☒
LASTNOSTI: javno, zasebno	KOMPATIBILNOST ☒	OBNAŠANJE MATERIALA ☒
FINANCIRANJE: javno, zasebno	TRDNOST ☒	STRUKTURNO JAČANJE ☒
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	ČITLJIVOST ☐	VAROVANJE ☐
PREJŠNJA UPORABA: destilarna	DOSEGLJIVOST ☒	SANIRANJE ☒
DEJANSKA UPORABA: destilarna,	SOCIALNA SOUDELEŽBA ☒	REKONSTRUKCIJA ☒
srečanje z venero in majhen muzej	VZDRŽNOST ☒	RAZLAGANJE ☒
		MUZEALIZACIJA ☒
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK ☒	LOKALNI OBRTNIKI ☒	obiski javnosti ☒
ZNAČILNA PROIZVODNJA ☐	LOKALNA JAVNOST ☐	AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI ☐
NOVA PROIZVODNJA ☐	IZVAJALSKA DRUŽBA ☐	IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI ☐
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO) ☐	PROSTOVOLJCI ☐	PUBLIKACIJE ☐

POSEGI V INDUSTRIJSKO ARHITEKTURO

Prenova Destilarne Atlungstad, Ottestad (Norveška): Atlungstad Distillery SA, Norveški direktorat za kulturno dediščino, Deželna vlada Hedmark in Deželna vlada ter prijatelji Destilarne Atlungstad NGO (Nagrada Europa Nostra 2022).

Pri nagrajevanju v letu 2022 je žirija z izborom tega projekta poudarila pomen prenove industrijskih zgradb. V prenovi stare Destilarne Atlungstad so bili uporabljeni vsi obstoječi stroji, pri prenovi industrijskih zgradb pa so bile vključene vse kulturne in socialne zahteve. Projekt prenove je še posebej pomemben za prenos spretnosti in obnovitev starih tehnologij ter nesnovnih elementov. Atlungstad Distillery, zgrajena leta 1855, je najstarejša norveška destilarna, ki je še v uporabi in je ena redkih, ki uporabljajo alkohol iz krompirja in ki v Evropi še obstajajo. Vse do zaprtja leta 2008 je bila destilarna ena vodilnih proizvajalcev značilnega norveškega alkohola (punč, aquavit). Med leti 2011 in 2019 je zveza javnih institucij, zasebnega sektorja, prostovoljcev in nevladnih organizacij destilarno spet pognala s tem, da jo je spremenila v prostor dediščine, ki omogoča srečanja, ponudbo in majhen muzej ter ustvarja celo finančne rezultate. Obrat je last delničarjev zasebnega in javnega interesa. To zagotavlja, da lahko destilarna nadaljuje s proizvodnjo, strojna oprema iz leta 1960 pa s popravili spet deluje. Stare kleti, kjer so starali aquavit in hrastovi sodi so bili popravljene in obnovljene. Uporabljeno in prenovljeno je tudi pristanišče, kjer so prelagali in nalagali sode. Pri prenovi so sodelovali domači obrtniki, ki so lesene dele konstrukcij pomolov žagali na domači žagi. Pristanišče so obdržali na istem mestu, uporabljajo pa ga tudi za pristajanje ladje z vodnimi kolesi, imenovano Skibladner, ki je bila zgrajena leta 1856 in zagotavlja dnevno povezavo preko jezera Mjøsa.

Kratka analiza primera:

To je stara destilarna, ki je sčasoma postala predmet propadanja. Prenova je tekla na številnih področjih: najprej s prenovi in delno rekonstrukcijo zgradb z izvornimi materiali in tehnikami, prenova strojnega parka in proizvodnje, spreminjanje obrata v muzej, ustvarjanje javnega prostora za javnost, prilagoditev za obiske, pa tudi za kulturne dogodke. Intervencija je omogočila kombinacijo prenove in sanacije z ohranitvijo snovnih in nesnovnih vrednot kompleksa, z vključevanjem istovetnosti in prikazom vzdržnosti na vseh ravneh.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: industrijske dediščine	ISTOVETNOST	☒ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: izkopavanje	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
VAROVANJE LEVEL	MINIMALEN POSEG	☒ PRENOVA
LASTNOSTI: javno	KOMPATIBILNOST	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
FINANCIRANJE: javno	TRDNOST	☐ STRUKTURNO JAČANJE
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
PREJŠNJA UPORABA: rudarstvo	DOSEGLJIVOST	☒ SANIRANJE
DEJANSKA UPORABA: obiski javnosti	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☒ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☒ LOKALNI OBRTHNIKI	☐ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

Prenova rudniškega kompleksa kraljice Louise Adit (Poljska): Muzej premogovnika Zabrze, Občina Zabrze, provinca Silesia, National Environmental Protection, financiranje: Premogovnik Zabrze (Nagrada Europa Nostra 2019)

Žirija se je leta 2019 odločila, da podeli nagrado Europa Nostra premogovniku kraljice Louise Adit v zapiranju. Jasno je bilo povedano, da je vzdrževanje dediščine zgodovinskih premogovnikov velike zgodovinske vrednosti, tako za Poljsko kakor za Evropo in je ključnega pomena za bodoče generacije. Rezultat prenove je del premogovnika, prikazanega v naravni velikosti z vso strojno opremo. Za avtentično predstavitev so poklicali tudi rudarje. Rudnik kraljice Louise je prvi pruski rudnik v Zgornji Šleziji, ki je bil odprt leta 1791. Njegovo odprtje je pripomoglo, da se je malo naselje Zabrze razvilo v veliko mesto. Zapuščena rudniška infrastruktura velike vrednosti v zgodovini industrijskega razvoja Šlezije in Evrope je bila obnovljena in prilagojena novim funkcijam. Projekt, ki je tekel skoraj 15 let, je vključeval prenovo površinske infrastrukture – z okoli tridesetimi zgradbami iz devetnajstega stoletja – in vzdrževanje okrog pet kilometrov dolgih povezovalnih rofov. Po prenehanju dela in procesu prenove ni bilo več škodljivih izpustov, proizvodnja in infrastruktura pa sta odprti za javnost in za kulturne dejavnosti. Razen tega so bile zgradbe preurejene v tri centre za obiskovalce, ki jih uporabljajo za razstave in za prikaz objektov, ki prikazujejo zgodovino kraja.

Kratka analiza primera:

Poseg tega velikega kompleksa se je osredotočal na obiskovalce in na njihove zahteve. Prenova in sanacija rofov je tekla po ustaljenih tehnikah kot kjerkoli drugje, zagotoviti je bilo treba le varnost obiskovalcev in pa večanje vrednosti kompleksa pri dejavnosti kopanja ob stalni skrbi za istovetnost.

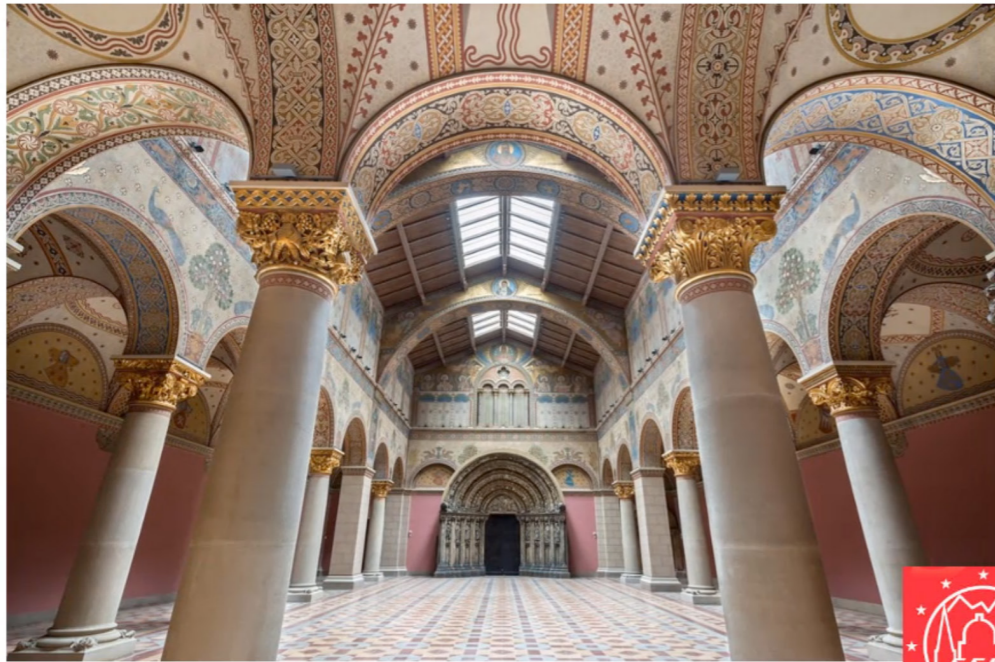
SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: industrijske dediščine	ISTOVETNOST	☐ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: kamen, leseni stroji	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI: javno	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
FINANCIRANJE: javno	KOMPATIBILNOST	☒ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	TRDNOST	☒ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA: vodni mlin	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA: muzej	DOSEGLJIVOST	☐ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☒ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☒ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☒ LOKALNI OBRTRNIKI	☒ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☒ PUBLIKACIJE

Prenova značilnega vodnega mlina Agios Germanos, regija Prespes (Grčija): Prespanski nacionalni park (nagrada Europa Nostra Gran 2016)

Ko so podelili to nagrado, se je žirija leta 2016 poklonila prenovi spomenika zgodnje industrijske dobe, ki je bila značilna za vso Evropo. Z velikimi napori je bil ohranjen vodni sistem za zagotavljanje energije. Za vzdržni ekonomski in okoljski razvoj so bili izrabljeni izobraževalni in socialni elementi najvišje ravni. Projekt ima poseben pomen zaradi mednarodnega sodelovanja, kar je za to lokacijo ključnega pomena, ker je pomagala krepiti kulturo in spravo mirnega sožitja med sosedi. V okolici Prespanskega jezera je moč najti skoraj dvajset vodnih mlinov, edini povsem prenovljen pa je v vasi Agios Germanos. Projekt je osredotočen na čezmejni park med Grčijo, Albanijo in Severno Makedonijo, da bi stkal med temi tremi deželami kulturne vezi. Mlin stoji v gorskem okolju Prespanskega narodnega parka in je bil zgrajen leta 1930. Je povsem delujoč in ima tri različne mehanizme: za mletje moke, za glajenje tkanin in za njihovo končno obdelavo. Proces prenove sestoji iz popravila zgradbe, ki je bila v kritičnem stanju, prenove uničene strojne opreme, prenovitvenih del na vodnem sistemu in na novih konstrukcijah, ki omogočajo obiskovalcem dostop. Namen projekta je bil izgradnja 'živega in delujočega spomenika' industrijske dediščine te regije ter vnovični pogon izdelave moke, kar je spodbudilo tako kmetijstvo kot značilne obrti v vasi in v okolici. Za prikaz konstrukcije, delovanja in zgodovine mlina in mlinarstva je to uspešen rezultat predvsem dela prostovoljcev in vse domače javnosti.

Kratka analiza primera:

To je podeželski mlin posebnega pomena za lokalno okolje, kot sestavni del kulture in industrijske tradicije. Da je ohranil svoje značilnosti, je bil mlin prenovljen, popravljen in delno na novo zgrajen z lokalnimi materiali in konstrukcijskimi tehnikami. Strojna oprema, rake in drugi sestavni deli kompleksa so bili rekonstruirani na izvornih mestih. Projekt, ki je tekel s široko pomočjo lokalne družbe, je omogočil mlinu, da je postal muzej, kjer se lahko obiskovalci spoznajo z njegovimi delovnimi procesi.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: muzej	ISTOVETNOST	☒ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: stenske poslikave, štukature	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI: javno	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
FINANCIRANJE: javno	KOMPATIBILNOST	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	TRDNOST	☐ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA: muzej	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA: muzej	DOSEGLJIVOST	☐ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☐ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☒ LOKALNI OBRTNIKI	☐ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☒ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

POSEGI V MUZEJSKE IN KULTURNE PROSTORE

Prenova Muzeja lepih umetnosti, Budimpešta (Madžarska): arhitekt István Mányi in Družba Magyar Építő Zrt (Nagrada Europa Nostra 2020)

Ta poseg je imeniten primer prenove sijajnega muzeja dvajsetega stoletja. Je višek skrbnega premisleka o obnovi Muzeja lepih umetnosti v Budimpešti, najpomembnejše take ustanove v Evropi. Sodoben poseg je spretno vključen v vse dejavnosti muzeja z vsemi njegovimi potrebami. Lokacija muzeja je na Trgu herojev (Hősök tere), ki je pomemben javni prostor mesta in madžarske zgodovine. Zgrajen je bil med leti 1900 in 1906, načrtovala sta ga arhitekta Albert Schickedanz in Fülöp Herzog. Sredi dvajsetega stoletja je bil muzej često spreminjan, s končnim učinkom spreminjanja odnosov in trendov v dediščini arhitekture. Muzej finih umetnosti je eden najimenitnejših v Evropi s številnimi pomembnimi kolekcijami. Zgradba je redki primer eklektične arhitekture in ni le muzej, pač pa razstava arhitekturne zgodovine raznih slogov. Poslopje, grajeno skladno z drugimi evropskimi muzeji vključuje velikanske vhodne arkade, renesančno dvorano z jonskimi in dorskimi prostori na obeh straneh, romansko in baročno dvorano ter Michelangelovo sobo. Vse je preplet različnih slogov in bogato okrašenih keramik in stekel. Njen namen je bil predvsem didaktični, poučevalni, kar je bilo za Madžarsko redkost. Predstavlja imenitno predstavitev znamenitih muzejskih trendov devetnajstega in dvajsetega stoletja, ko so bile take kolekcije pogosto predstavljane javnosti.

Kratka analiza primera:

Dela pri obnovi muzeja in njegovih prostorov so tekla kot čiščenje, utrditev in prenova notranjih prostorov z dekoracijami v slogu dvajsetega stoletja. Skrbna prenovitvena dela so omogočila verne zamenjave dekoracij, ki so bile v zgodovini spreminjane. Prenova je omogočila, da imajo obiskovalci muzeja dostop tako do arhitekturnih elementov kot dekorativne dediščine in zgodovine evropske arhitekture.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: muzej	ISTOVETNOST	☒ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: keramika	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
VAROVANJE LEVEL	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
LASTNOSTI: zasebno	KOMPATIBILNOST	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
FINANCIRANJE: zasebno, javno	TRDNOST	☐ STRUKTURNO JAČANJE
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
PREJŠNJA UPORABA: nastanitev	DOSEGLJIVOST	☒ SANIRANJE
DEJANSKA UPORABA: zasebno nastanitev / muzej	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☐ RAZLAGANJE
		☒ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☐ LOKALNI OBRITNIKI	☐ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☒ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☒ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

Prenovitevna dela Casa Batlló, Barcelona (Španija, Katalonija), (nagrada Europa Nostra 2004)

Žirija je leta 2004 menila, da projekt zasluži nagrado, ker oživlja veličastna dela Antonia Gaudíja in posebnosti, ki omogočajo primerjave in ogled pri njihovem obisku. Skladno s Fundacijo Casa Batlló in zgodovino arhitekture, je Antonio Gaudí dovolil popolno kreativno svobodo Josepu Batllóju, ki ga je zadolžil za vodstvo projekta. Gaudíju gre zahvala, da je bila že porušena zgradba ohranjena in povsem spremenjena med leti 1904 in 1906. Arhitekt je povsem spremenil fasado, spremenil notranjost, povečal notranje dvorišče in umetniško spremenil vsebino. Razen umetniške vrednosti je zgodovinska zgradba tudi izjemno uporabna, prav moderna. Nekatere elemente lahko beremo kot heraldiko arhitekturnih trendov poznega dvajsetega stoletja. Prenova in vzdrževanje te Gaudíjeve simbolične zasebne hiše jo je spremenilo v največjo atrakcijo Barcelone. Danes je hiša uporabljana za kulturne prireditve. Prenovitevna dela so obsegala utrditev temeljev, strukturne ojačitve, prenovo keramike in steklenih 'trencadís' na sijajni fasadi, svetlobni jašek, obdelavo lesenih delov in prenovo keramičnega tlaka notranjega dvorišča. Posebna vrednost inovacij pa je, da so vsi elementi na pogled povsem jasni.

Kratka analiza primera:

Hišni kompleks, ki je še danes delno naseljen, je bil prenovljen kot razgrnitev mojstrstva arhitekta Antonia Gaudíja. Za ta namen so bili ključni elementi zgradbe očiščeni, prenovljeni in delno zamenjani: gre za keramiko in 'trencadís' obloge ter prostore, ki so na voljo obiskovalcem. Vse to je spremljano s pomembnim delom muzealizacije in predstavljanja vsega kompleksa z akcijami izobraževanja z audiovizualnimi tridimenzionalnimi rekonstrukcijami, s kulturnimi in izobraževalnimi dejavnostmi ter z izdajanjem vodnikov in splošnega tiska. Spoštljiva prenova del katalonskega arhitekta uporablja za utrjevanje tako tradicionalne kot nove materiale, kar omogoča dosegljivost vseh prostorov, ki so namenjeni obiskovalcem.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA:	ISTOVETNOST	☐ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV:	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI:	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
FINANCIRANJE:	KOMPATIBILNOST	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI:	TRDNOST	☐ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA:	ČITLJIVOST	☐ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA:	DOSEGLJIVOST	☐ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☐ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☐ LOKALNI OBRTRNIKI	☐ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☐ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

POLEMIKA: prenova berlinskega Stadtschloss, Berlin (Nemčija)

Berlinski Stadtschloss je morda najpomembnejša administrativna zgradba Prusije. Poslopje je bilo od osemnajstega stoletja do zloma nemškega imperija ob koncu prve svetovne vojne sedež družine Hohenzollern. Leta 1538 so se začela dela na srednjeveškem gradu, ki ga je moral arhitekt Andreas Schlüter, sicer zadolžen za ureditev okolice, zamenjati s palačo. Po kronanju Ferdinanda iz Prusije leta 1701 je zgradba postala kraljevska rezidenca. Leta 1845 je dobila palača nove elemente, vključno z veliko kupolo. V drugi svetovni vojni je bila porušena skoraj do tal, ostale so le ruševine. Leta 1950 se je Walter Ulbricht, predsednik Nemške demokratske republike odločil, da jo povsem podre, ker je predstavljala prusko značilnost. Leta 1976, ob vzpostavitvi hladne vojne, je Erich Honecker na mestu kraljeve palače odkril novo Palačo republike, sodobno zgradbo. Ta zgradba z bronastimi okni je postala sedež parlamenta Nemške demokratične republike. Po združitvi Nemčije leta 1990 in po padcu berlinskega zidu je zagnal Humboldtov forum za obnovo palače nov projekt. Podiranje in rekonstrukcija začasno zgrajene zgradbe sta sledili v letu 2006, z namenom zgraditi kulturno središče. Projekt je tekel v okviru fundacije 'Humboldt Forum' kot poklon Alexandru von Humboldtju. Zgradba s fasadami, ki so replike originalnih, je bila namenjena za razkošen hotel, začasne razstavne prostore berlinskih muzejev ter za postajo podzemne železnice. Po letu 2013 so popolnoma spremenili koncept in sledili izvornemu namenu kraljeve palače z vzpostavitvijo originalne postavitve v prostor in baročno silhueto. Tri fasade sledijo rešitvam arhitekta Franca Stelli. Fasada pa, ki gleda na reko Spree, vsebuje sodobne oblike, ki so vzbudile pomisleke o odnosu programa s spominom zgodovine monumentalne zgradbe z razburljivo preteklostjo.

VAJA: ANALIZA PRIMERA

Napišite besedilo v dolžini 150-250 besed in izpolnite tabelo.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: kulturne krajine	ISTOVETNOST ☒	☒ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: zidarstvo, lesena konstrukcija	ZAMENLJIVOST ☐	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI: javno	MINIMALEN POSEG ☒	☒ PRENOVA
FINANCIRANJE: javno	KOMPATIBILNOST ☒	☐ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	TRDNOST ☒	☐ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA: soline	ČITLJIVOST ☐	☐ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA: soline	DOSEGLJIVOST ☒	☐ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA ☒	☒ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST ☒	☒ RAZLAGANJE
		☐ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK ☒	☒ LOKALNI OBRTRNIKI	☒ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA ☐	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA ☐	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☐ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO) ☐	☐ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

POSEGI V OKOLJE IN ARHEOLOŠKA OBMOČJA

Krajinski park Sečovlje, Piran (Slovenija): Ministrstvo za kulturo (Medalja Europa Nostra 2003)

Leta 2003 je podelila žirija to nagrado za vzorno in občutljivo revitalizacijo kulturne krajine. Vključuje vračanje nekdanje tradicionalne tehnologije pridobivanja soli, arhitekturno prenovo in izobraževalne dejavnosti, skladno s harmonijo naravnega okolja.

Obsega večji del mokrišča ob obali. V Leri, severnem delu zaščitene območja uporabljajo še danes 700 let staro metodo pridobivanja soli z lesenimi orodji, da ne ranijo 'petole', glinastega sloja tal, ki deluje kot biofilter. To zagotavlja pridobivanje čiste soli in solnega cveta.

Solni cvet, zgornja plast solne mase, je priljubljena in znana po vsem svetu.

To je ena zadnjih lokacij v Sredozemlju, kjer še vedno sledijo tej tehnologiji, ki izrablja sonce, veter in seveda delo solinarjev. V bodočnosti je namen Krajinskega parka Sečoveljske soline še naprej ohranjati obstoječo etnološko dediščino v obliki starinskega solinarstva. Prenovi solinarske hiše je sledila še prenova drugih objektov, črpalk na veter, mostičkov, dokov in kanalov.

Kratka analiza primera:

Prenova te kulturne krajine vsebuje obnovo in rekonstrukcijo zgradb in infrastrukture za pridelavo soli s tradicionalnimi materiali in tehnikami. Obnova vsega kompleksa omogoča nadaljevanje kulture pridobivanja soli in odprtje območja obiskovalcem, da lahko s spoštovanjem ogledujejo to sobivanje človeka z naravo. Poseg zagotavlja usklajena popravila in delne preнове struktur snovne in nesnovne dediščine, kar omogoča trdnost in vzdržnost celote. Vse prednosti tega posega so predstavljene tudi pri vodenih obiskih izobraževalne narave.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: arheologija	ISTOVETNOST	☒ VZDRŽEVANJE
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: mozaiki in zidarstvo	ZAMENLJIVOST	☐ POPRAVILO
LASTNOSTI: javno	MINIMALEN POSEG	☐ PRENOVA
FINANCIRANJE: javno	KOMPATIBILNOST	☒ OBNAŠANJE MATERIALA
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	TRDNOST	☒ STRUKTURNO JAČANJE
PREJŠNJA UPORABA: -	ČITLJIVOST	☒ VAROVANJE
DEJANSKA UPORABA: muzej	DOSEGLJIVOST	☒ SANIRANJE
	SOCIALNA SOUDELEŽBA	☐ REKONSTRUKCIJA
	VZDRŽNOST	☐ RAZLAGANJE
		☒ MUZEALIZACIJA
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK	☐ LOKALNI OBRTRNIKI	☐ obiski javnosti
ZNAČILNA PROIZVODNJA	☐ LOKALNA JAVNOST	☐ AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI
NOVA PROIZVODNJA	☐ IZVAJALSKA DRUŽBA	☒ IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO)	☒ PROSTOVOLJCI	☐ PUBLIKACIJE

Predstavitel arheološkega najdišča, Celje (Slovenija): Občina Celje in Ministrstvo za kulturo RS (Nagrada Europa Nostra 2019)

Vzdrževalna dela in prenova javnih območij mesta Celje v letih 2013 in 2014 so vodila v začasna arheološka izkopavanja srednjeveške kleti in dela zgradbe iz rimskih časov. Regionalni Zavod za varstvo kulturne dediščine Celje je razvil študijo za arheološka raziskovanja ostalin, za ohranitev spomenikov na mestu samem. Izkopavanja Celjskega muzeja so pripeljala do odkritja nekaterih antičnih mozaikov: enega v črno-beli tehniki in drugega povsem črnega. Prav tako so bile na zidovih ob talnem ogrevanju odkrite še ohranjene freske. Prenovo in konservacijo arheoloških ostankov je vodil Restavracijski center RS s sodelovanjem Pokrajinskega muzeja Celje. Za javnost je bil postavljen dobro oblikovan paviljon, v katerem je muzej pripravil razstavo.

Po mnenju žirije je to dober primer prenove in ohranjanja arheoloških ostankov na mestu samem, skladno z mestom, kar je v navadi povsod po Evropi. Oblikovanje paviljona je nevsiljivo in se vključuje v idejo cestnega niza.

Kratka analiza primera:

Poseg tega arheološkega najdišča je vključeval na eni strani dejavnosti pri ohranitvi arheoloških elementov z izvornimi materiali, ki so skladni z obstoječimi, na drugi strani pa vrsto dejavnosti varovanja, muzejskih aktivnosti in predstavljanja javnosti. Varovanje ostalin je vključeno v mestno okolje, kar spoštuje sosednje zgradbe in vabi obiskovalca k arheološkim ostankom. Muzejske aktivnosti so izvajane z različnimi običajnimi in digitalnimi orodji, ki omogočajo obiskovalcu predstavitev arheoloških ostankov.

SPLOŠNI PODATKI	TEMELJI PRENOVE	AKTIVNOSTI
KATEGORIJA: arheologija	ISTOVETNOST ☒	VZDRŽEVANJE ☐
TEHNOLOGIJA MATERIALOV: opečni zidaki, apnena kreta	ZAMENLJIVOST ☐	POPRAVILO ☐
LASTNOSTI: javno	MINIMALEN POSEG ☐	PRENOVA ☒
FINANCIRANJE: javno	KOMPATIBILNOST ☒	OBNAŠANJE MATERIALA ☒
DOSEGLJIVOST JAVNOSTI: da	TRDNOST ☒	STRUKTURNO JAČANJE ☒
PREJŠNJA UPORABA: arheološko najdišče	ČITLJIVOST ☒	VAROVANJE ☐
DEJANSKA UPORABA: arheološko najdišče	DOSEGLJIVOST ☒	SANIRANJE ☐
	SOCIALNA SOUDELEŽBA ☐	REKONSTRUKCIJA ☐
	VZDRŽNOST ☐	RAZLAGANJE ☒
		MUZEALIZACIJA ☒
MATERIALI IN TEHNIKE	KONSTRUKCIJSKI PROCES	RAZŠIRJANJE, DISEMINACIJA
TRADICIONALNI PRIROČNIK ☐	LOKALNI OBRTNIKI ☐	obiski javnosti ☒
ZNAČILNA PROIZVODNJA ☒	LOKALNA JAVNOST ☐	AUDIOVIZUALNI, DIGITALNI MATERIALI ☐
NOVA PROIZVODNJA ☐	IZVAJALSKA DRUŽBA ☐	IZOBRAŽEVALNE AKTIVNOSTI ☒
MEŠANO (TRADICIONALNO IN INDUSTRIJSKO) ☐	PROSTOVOLJCI ☐	PUBLIKACIJE ☐

Prenova templja Venere in Rome in kompleksa Curiae Veteres arheološkega parka Colosseum v Rimu: Daniela Borgese, R.O.M.A Consorzio in ATI con Officina Restauro (Zlata medalja Domus 2021)

Projekt je bil nagrajen za dela na prenovi templja Venere Felix in Rome Aeternae v kompleksu Curiae Vetere v okviru arheološkega parka Kolosej v Rimu. Največja vrednost akcij se dotika večplastni klasični arhitekturi, ki je bila v času mnogokrat prenavljana in temelji na eksaktnih analizah spomenikov, njihovih konstrukcij, raziskavah materialov, s posebnim ozirom na predhodno dokumentacijo, ki sega v devetnajsto stoletje, pa tudi študije glavnih prenovitvenih del iz leta 1930. V tem primeru smo priča vestnemu delu preнове, ki je s premišljeno in kritično interpretacijo vodila do zanimivih sprememb barv v ometih, ki so jih nekdanj uporabili pri prenavljanju teles stebrov med 1932 in 1935 in pri talni opremi objekta, imenovanega 'cella'.

Tla templja Venere, ki ga imenujejo 'opus signinum', predstavlja zasnovo objekta, ki je tudi dobro dokumentiran. Alternative, ki temelje na kritikah, so navadno prilagajane in omogočajo predloge, ki ne zmanjšujejo vrednosti elementov spomenika, ki je bil prenovljen.

Kratka analiza primera:

Izvedeni poseg pomembnega arheološkega območja obsega utrditev obstoječih struktur in vključevanje odprtih v obstoječo gradnjo z materiali, ki so podobni tistim v originalni zgradbi. Obenem je poseg izveden tako, da je uredil prostorske pogoje in tlake za omogočanje dostopa javnosti in obiskovalcem.

VIRI:

(<https://www.europanostra.org/organisation/>)
(<https://www.premiorestauro.it/en/>)
<https://www.archdaily.com/934655/restoration-of-castello-dei-doria-a-dolceacqua-ld-plus-sr-architetti>
<https://www.vallearchitettura.it/projects/city-walls/2/The-walled-City-of-Cittadella-Pd-/>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/castle-montreuil-bonnin-france/>
www.chateaumontreuilbonnin.fr
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/mas-de-burot/>
<https://www.masdeburot.cat/>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/atlungstad-distillery/>
www.atlungstadbrenneri.no
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/museum-fine-arts/>
<https://www.manyistudio.hu/>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/queen-louise-adit-complex-poland/>
<https://www.sztolnialuiza.pl/index.php/pl/>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/byzantine-church-hagia-kyriaki/>
<https://www.hagia-kyriaki.org/>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/traditional-watermil-agios-germanos-prespes/>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/armenian-church-st-giragos/>
<https://www.ngenespanol.com/el-mundo/un-especialista-para-cada-material-asi-ha-sido-el-proceso-de-reconstruccion-de-notre-dame-de-paris/>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/santo-stefano-di-sessanio-laquila/>
<http://www.gransassolagapark.it/pdf/Carta.Stefano.pdf>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/subterranean-caves-wineries-el-cotarro/>
<https://bodegasdemoradillo.com/>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/casa-batllo-barcelona/>
<https://www.casabatllo.es/en/antoni-gaudi/casa-batllo/history/>
<https://www.visitberlin.de/es/foro-humboldt>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/landscape-park-secovlije-salt-pans-piran/>
<https://www.portoroz.si/en/experience/natural-sights-and-attractions/4457-object-secovlje-salina-nature-park>
<https://www.europeanheritageawards.eu/winners/pavilion-presentation-archaeological-remains-celje-slovenia/>
<https://www.zvkds.si/en>
https://www.a61s.it/en/news/news/international-award-for-architectural-restoration-the-temple-of-venus-and-rome-wins-the-golden-medal/sym_591

POGLAVJE V TRADICIONALNE GRADBENE TEHNIKE

Napisal

Borut Juvanec

Institut vernakularne arhitekture
(Slovenija)

5.0.1 Arhitektura ruše in šote je najpreprostejša in ena najstarejših tehnik gradnje.

5.0.2 V skalo izklesane jame so najstarejša vrsta bivalnega prostora (primer: Matera, Italija).

5.0.3 Les: preplet je navadno vstavljen v nosilno konstrukcijo, celotne kompozicije so redke

Tradicija je v naši kulturi izjemno pomemben sestavni del, še posebej v arhitekturi. Časi se spreminjajo, kot tudi materiali, orodja in okoliščine, prav tako potrebe in uporaba. Temeljni elementi arhitekture so zavarovanje pred zunanjimi vplivi, udobje in seveda kultura – vse to s pomembnim vplivom na gospodarstvo. Danes to razumemo kot trajnostni razvoj.

Teorija: arhitektura se je razvila iz najpreprostejših rešitev v zgodovini do najzahtevnejših v današnjem času. Začelo se je z najpreprostejšimi materiali kot so zemljine in glina, ruša in šota, nadaljevalo se je z lesom, končno s kombinacijo materialov, ki jih uporabljamo danes.

Naravni viri: ruša, šota, glina

Ruša je sestav zemlje in trav, šota nastaja v močvirnih tleh. Rušo in šoto režemo s posebnimi lopatami, ki določajo obliko in velikost tega gradbenega elementa. Vgrajeni so vedno izmenično, drug proti drugemu. To ni le praktično in trdno, pač pa tudi izjemno lepo.

Surova glina je kot posebna vrsta zemljine uporabljena najprej kot pisé, butanje in kot čerpič. Pri tem je najpomembneje, da so ti materiali uporabni še po svojem razpadu, medtem ko žgane glinice, opeke, kasneje ne moremo več uporabljati.

Naravni material: kamen

Najstarejše zatočišče je dajala človeku naravna podzemna jama, kasneje jo je izkopal tudi sam. Druga stopnja razvoja pa je zatočišče, sestavljeno iz najdenega kamna, ki ga je moral seveda zgraditi.

Te strukture so bile grajene brez veziva, lepila ali malte, kot suhozid. V tej tehniki so grajene tudi velike arhitekture: Atrejeva zakladnica v Grčiji sega skoraj do petnajstih metrov (notranje višine), zgrajena pa je bila v drugem tisočletju pred štejetjem.

Kamnite konstrukcije so lahko grajene brez veziva ali pa z glino, končno tudi z malto.

Les

Najenostavnejša esena struktura je palisada, sestav navpičnih tramov ali hlodov, ki so zapičeni v zemljo. Tako so grajeni na primer okrogla bivališča, imenovana 'crannog' na Irskem.

Preplet je že uporabnejši, je kombinacija nosilnih vej, ki so prepletene s tankimi vejicami. te konstrukcije so ponekod prekrite tudi z glinastim obojem.

Trdne konstrukcije so sestavljene iz tramov, ki jih sestavljamo izmenično drugega preko drugega. Ti sestavi so lahko

prekriti in zatesnjeni tudi z glino ali pa z ometom.

Kombinacije

Poznamo različne konstrukcije raznih materialov, eni nosijo, drugi prekrivajo ali tesnijo.

Najbolj razširjene so kompozicije kamna ali opek, prekrite z ometom, tako da osnovnega materiala sploh ni videti.

A razvoj ni vedno tudi najboljši: najbolj znan je primer azbestnih materialov, ki so bili imenitni učvrščevalni elementi v betonih, a so bili kasneje prepoznani kot rakotvorni in človeku prav neprijazni.

Praksa tradicionalnih materialov v arhitekturi potrjuje njeno široko uporabo po vseh deželah.

Arhitektura je sestav možnosti: najbolj so uporabljani seveda najdosegljivejši materiali ali pa tisti, ki jih je najpreprosteje obdelovati. Kamen lahko uporabimo kjerkoli, je odporen na vlago in je trden, a je težak in težko obvladljiv. Prav zato ga uporabljamo predvsem za nosilne elemente in za temelje.

Les omogoča najraznovrstnejše strukture, najzanimivejše so zagotovo 'stave churches' v Skandinaviji, tudi v vzhodni Evropi. Glina je temeljni material za gradnje v Panonski nižini, gips v Španiji, belo prebeljen kamen pa je doma po vsem Sredozemlju.

Vsa značilna arhitektura je plod vplivov narave, časa in ljudi. Najgospodarnejša arhitektura je doma v krajih s pomanjkanjem lesa: 'crack constructions' je moč najti le v Angliji (Oliver 1997), kozolec pa je izjemna arhitektura lesa v Sloveniji, kjer je les pač na voljo (Juvanec 2007). Značilnost vernakularne arhitekture ni le v podobnosti, pač pa v različnosti.

Pomembna je vsa arhitektura in ni ne najboljšega materiala in ne konstrukcije. Arhitektura je plod potreb, možnosti narave in zmožnosti graditelja.

RAZVOJ BIVALNEGA KONCEPTA HUMANE ARHITEKTURE

NAČELA

Najstarejše človekovo bivališče je bila nedvomno podzemna jama. V začetku je bila to naravna jama, kjer je človeka varovala s petih strani. Šesto stran, vhod, je moral varovati vodja družine in to je bila aktivna naloga s preprostim orožjem in rokami. Jama je naravno zatočišče, koč pa je moral pračlovek zgraditi sam (Oliver 2006). Uporaba pameti, ob fizični moči, je prišla kasneje, z ognjem.

Ogenj seveda ni človekov izum. Narava ga je poslala na Zemljo z nevihtami in s strelo, a je moral za njegovo izrabo človek prilagoditi predvsem svojo misel. Šele ko je odpravil strah, je lahko ogenj pričel uporabljati v vsakdanjem življenju. Strah pa je ostal pri živalih, medtem ko je človek uporabil ogenj za kuhanje, pečenje, svetlobo in za varovanje (Egenter 1992).

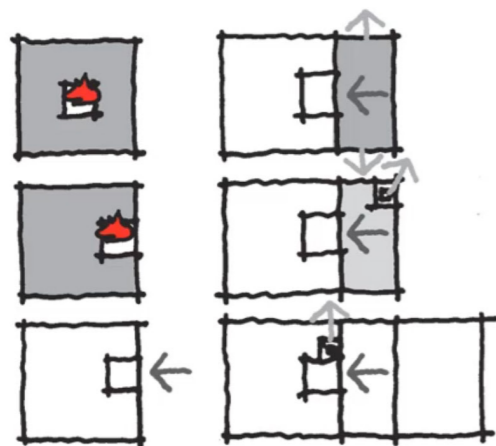
Teoretično kaže prav ogenj socialni razvoj družbe. Gre za kroženje – prav kakor prvotna družba –, ko se učinek ognja širi v krogih: s toploto, svetlobo, vidnostjo in z varnostjo. V resnici gre za niz problemov: v središču je ogenj prevroč za uporabo, je nevaren za požar, uporaben je le s prednje strani (zadaj je senca in hlad). Večji ogenj predstavlja večji učinek, a tudi večjo nevarnost. To je vzrok za skrbno načrtovano ognjišče, ki v prvih poskusih zgraditi hišo predstavlja tudi njen razvoj.

Odnos med temi problemi so v arhitekturi neodvisni od velikosti ali zahtevnosti projekta: a so enako pomembni tako za najmanjše kot za kompleksne zgradbe. (Lehner 2016).

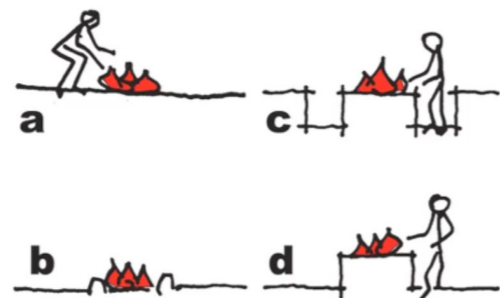
Načela gradnje bivalne hiše z se začnejo z ognjem in z vsemi njegovimi značilnostmi – centrom in radiacijo, kar vodi do uporabe in oblikovanja preproste geometrijske oblike: kroga. Krog razumemo kot geometrijsko mesto točk, ki so enako oddaljene od središča. To je enako kot pri prvotni družbi, kjer smo imeli vodjo in ostale umeščene v krog, ki je predstavljal enakost vseh (Egenter 1992). Zasnova klasične grške družbe sledi konstrukciji enocelične hiše z ognjiščem na sredini in s krožno zunanjo obliko. To je tudi princip Platonove zasnove države.

Teoretično ima hiša tri temeljne elemente: temelje kot povezavo telesa z nosilnimi tlemi, telo s stenami, ki organizirajo uporabnikovo delo, in seveda streho, ki varuje pred zunanjimi vplivi v navpični smeri.

5.1.4 Razvoj hiše: enocelična hiša z ognjiščem na sredini, potem se ognjišče preseli k steni, nato se peč odpira od zunaj, iz kuhinje – ta se pojavi kot dimnata 'črna kuhinja'. Dimnik je najprej nameščen najdlje od peči, da se dim hladi, v končni fazi pa se približa in zapre: tudi kuhinja postane čista in brez dima.

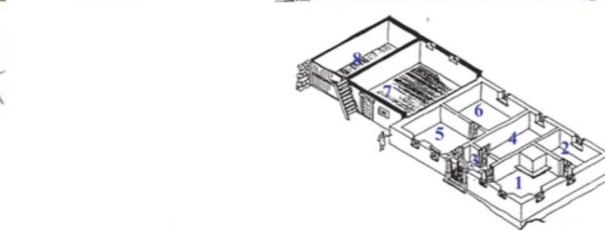
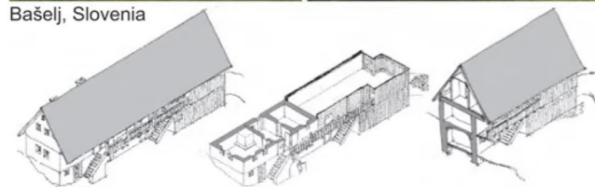
5.1.5 Ognjišče na tleh je povsem nepraktično: treba ga je bilo dvigniti do človeku prijazne višine.

5.1.6 Domačija v strmini ima bivalni del v prvem nadstropju, medtem ko so hlevi in shrambe, kleti v pritličju, krma pa je na podstrešju, a je tudi to dosegljivo z vozom (Bašelj, Slovenija).

Bašelj, Slovenia

IZVEDBE

Prvotna hiša je nedvomno rezultat pračlovekovih mentalnih in fizičnih sposobnosti, ki zajemajo potrebe, možnosti, naravne danosti in njegove sposobnosti, da te zahteve združi v uporabno celoto. Ogenj kot pojavna oblika torej kaže oboje: shemo družbene ureditve in konstrukcijo, ki določa obliko hiše. To predstavlja osnovo tako za oblikovanje tlorisa kot prereza.

Kamen ima nedvomno daljšo življenjsko dobo od lesa, zato je nemogoče govoriti o arhitekturni zgodovini v njegovem dejanskem kronološkem razvoju (Lehner 2016)

Zgradba hiše se začne z varovanjem njene vsebine – v prvi vrsti ognja, ljudi in živine. Kjer je bil na voljo les, je uporabil tega, v kamnu se je moral naučiti konstrukcije premoščanja razpetin, to je korbeling (2013).

Najstarejših zemljank ne poznamo prav dobro, več je znanega o okroglih konstrukcijah palisade, kot je na primer crannog na Irskem (na Škotskem mu pravijo 'crannag'). Okrogel tloris je prekrit z leseno konstrukcijo tramov, prekrit s slamo. To sega v četrto tisočletje pred štejetem.

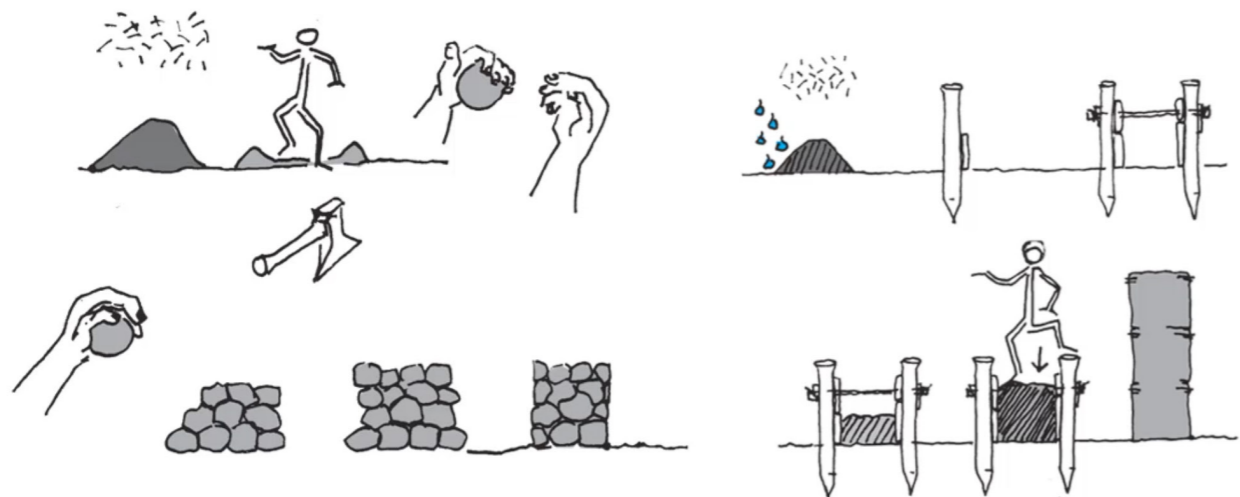
Manjše okrogle konstrukcije kot so grobnice, je moč najti v Jemnu, ob meji s Savdsko Arabijo: arheologi jih umeščajo v 5. tisočletje (Steimer 2001). Nawamis v Arabiji je star okrog pet tisoč let: danes ga najdemo v imenitnem stanju in v prvotni obliki. Nuraghi, kot okrogla vojaška in informacijska arhitektura, grajena tudi v tri nadstropja, se pojavijo v drugi polovici drugega tisočletja pred štejetem.

Sredi 16. stoletja se pojavijo pastirska zatočišča, predvsem v kamnu, 'tipi' kot prenosni šotor iz platna in tramov, so uporabljali Indijanci dve stoletji kasneje. Uporaba daljših elementov je omogočila tudi daljše in uporabnejše tlorise, s tem pa je osnovno obliko kroga spremenila v pravokotnik, ki omogoča večjo uporabo.

Klasična hiša se začne kot ognjiščnica, kje je bil ogenj na sredini in odprt. naslednja stopnja razvoja je dvig ognjišča do uporabne višine človeka, a je bil ogenj še vedno odprt, neprijeten in nevaren – tako za konstrukcijo kot za zdravje človeka. Premik k steni je bil nujen, da je omogočil več aktivnosti v sredini prostora. Največji korak pa je gradnja peči, ki je ogenj sicer zaprla, a je dim še vedno izpuščala v prostor. Dejanski začetek moderne hiše pa je obrat peči, ki je odprl žrelo v predprostor, 'hiša' kot osrednji bivalni, delovni in spalni prostor pa je postal čist – brez dima, a topel. Predprostor se je spremenil v črno kuhinjo. Ta ostane črna vse do namestitve dimnika ob peč samo.

Zdrava in udobnejša hiša se je torej razvila z ognjem in z njegovim zaprtjem ter premikom v kuhinjo, ki postane nekaj prehodni prostor med glavnim vhodom v hišo in zadnjim vhodom na delovno dvorišče. Dodane sobe lahko sledijo 'hiši' ali pa se odpirajo iz kuhinje. Shrambe, kašče, kleti in kasneje hlevi so dodajani predvsem v drugih etažah.

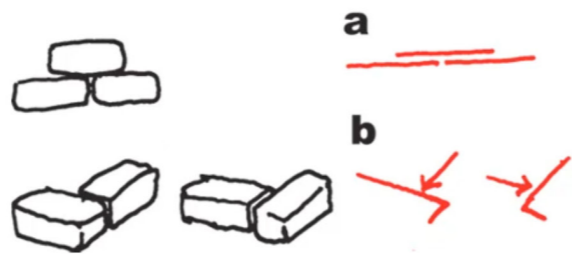
5.2.1 Sistem blatnjače je gnetena glina, učvrščena z vejicami brina ali s slamo. Na pol posušeno obtešejo s sekiro, po nekaj dnevih je tako trda, da je tesani ni več mogoče.

5.2.2 Butana gradnja: material je glina, agregat in voda, učvrščena s slamnatimi vlakni (v Franciji tudi s kamni). Butana gradnja uporablja lesene obode, ki so vezani z letvami. Maso vnesejo v obod in jo stiskajo s tolkali ali z nogami: butajo. Ostani veznih letev so tako na zidu vidni in služijo kasneje za njegovo popravilo.

5.2.3 Čerpič (angleško: adobe) rabi konstrukcijski okvir, ki ga napolnijo z maso, stisnejo in poravnajo ter posušijo na soncu in na zraku.

5.2.4 Načelo konstrukcije zidu iz zidakov je nasprotnost:
a/ vsi vmesni prostori morajo biti prekriti, b/ vogal je tudi v višini grajen po načelu izmeničnosti.

Glina je naravni material. Možno jo je vgrajevati kot enotni gradbeni material ali pa kot zidak.

Čerpič so na zraku sušeni oblikovani glinasti zidaki, opeka pa je že pečena v pečeh. Seveda je opeka mnogo obstojnejša in trdnjša (Vegas Mileto 2007).

Princip 'blatnjače' je sestav gnetene gline, vode in slame, ki na zraku v času otrdi in postane trden, a krhek material. Učvrstitev z vlakni je nujna, v panonskem svetu za to uporabljajo slamo, v Franciji tudi kamen (2010).

Glina mora biti pregnetena, bodisi z nogami ali z rokami. Konstrukcije so tako brez kakega posebnega reda, razen seveda s čerpičem, kjer določajo debeline zidov odnosi njegovih dimenzij. Razsežnosti določa uporaba, tako za človeka kot za živali, hrano in krmo.

Blatnjača je sestav zidovja, kjer je glina gnetena. Osnovna tehnologija je grobo gnetenje z nogami, potem pa ročno gnetenje, oblikovanje kep in njihovo sestavljanje v zid. Za boljši oprijem v zidu je treba kepo zalučati vanj z veliko močjo. Neoblikovana stena se suši kak dan, a jo je treba najkasneje po treh dneh obsekati s sekiro in ustvariti želeno debelino stene in njeno ravnino.

Glinasta stena mora biti učvrščena. V Sloveniji uporabljajo za to brinove veje, redkeje slamo, ki pa je značilna za utrjevanje butane gradnje. Glinasta stena se trdi s časom, z leti postane tako trdna, da je ni več mogoče rezati ali vrtati vanjo. V Sloveniji lahko najdemo take konstrukcije, stare tudi nekaj sto let, v imenitni obliki in trdni konstrukciji.

Butanje je bolj znana tehnologija in je boljša ter predvsem hitrejša od tiste pri blatnjači. Načelo butanja je vnos zgnetene gline (glina, voda in pesek, tudi slamnata vlakna) med dva lesena oboda, potem pa to maso zbijajo ali butajo bodisi z nogami ali z lesenimi tolkali, da iztisnejo iz nje ves zrak in zračna gnezda (2010). Glinasta stena seveda ni posebno trda in nima dolge življenjske dobe kot na primer kamen. To pa uravnava predvsem redno vzdrževanje. Manjše razpoke je moč popraviti z mešanico gline in vode.

Izbrano glino, pesek in vodo mešamo z nogami ali z rokami – odvisno od količine. Leseni okvirji so visoki kakih 50 cm, da omogočajo enodnevno delo: po utrditvi mase ga dvignejo in tako zid raste. Pri tem so zanimive povezave lesenega oboja: lesene palice, ki oboj vežejo, kasneje izvedejo ostanejo pa luknje. Te so kasneje imenitna priložnost za vstavljanje konstrukcije pri popravilih in vzdrževanju zidu. Dokler ne služijo temu namenu, luknje omogočajo prezračevanje.

Butana stena mora biti učvrščena z dodatnim materialom, s slamo ali s kamni. Slamnata vlakna morajo biti dolga kakih sedem centimetrov – daljša delujejo in se krčijo ter v glini ne delujejo več.

Medtem ko je gradnja moško delo, je vzdrževanje žensko, za to skrbi gospodinja sama, vsaj enkrat letno. To je navadno

vezano na kake praznike: hiša mora biti popravljena in prepleskana vsako leto, navadno za veliko noč, spomladi. Apneni oplesk zakrije tudi vse manjše razpoke, z belo barvo pa to delo tudi manifestira navzven, ne nazadnje je to ponos gospodinje.

Hiše ali stolpnice, vse do enajstih nadstropij v Jemnu, so grajene v sistemu butanja (Oliver 2003, Vellinga 2007). Imajo nekak samovzdrževalni sistem, kjer so stene nagnjene navznoter, da jih dež namaka in vlaži možne razpoke (Juvanec, 2010). Barvanje na roko predstavlja tako le še vidnost, sistem deluje sam.

Čerpič ali adobe je sistem, kjer je glina sušena na soncu v obliki zidakov. Glino, agregat in vodo mešajo z nogami, dodajajo slamnata vlakna in maso potem polnijo v lesene okvirje. Po nekaj dneh vzamejo zidake iz njih in jih obračajo na soncu, da jih zrak osuši. Zidaki so dokaj trdni, a so krhki in ih je treba vzdavati z veliko previdnostjo.

Sistem manjših elementov je vedno odvisen od njihovih razsežnosti oziroma od odnosa med njimi. Sestavljanje zidu namreč zahteva nekatera pravila, ki so za njegovo trdnost nujna. Gre za prekrivanje tako v tlorisu kot v prerezu, za izmeničnost v vogalu in za odnose dolžine, širine in višine. Ta odnos določa možne debeline zidu, ki so lahko predelne ali nosilne in se ločijo predvsem po debelini (2010).

Okvir za čerpič – enako kot za kasneje pečeno opeko – je prvotno lesen, kasneje zaradi daljše življenjske dobe in večje eksaktnosti tudi jeklen. Mešanica gline, peska in vode z učvrščevalcem (slamo) vnesejo v kalupe, jih stisnejo in poravnajo. Po nekaj dneh, ko se masa strdi, so okvirji odstranjeni, čerpič pa do kraja posušijo na soncu.

Zid iz čerpiča je – kakor tisti iz opeke – sestavljan s preklapljanjem in prekrivanjem v vseh smereh, tudi v višini.

Verjetno je ta sistem prišel v Evropo iz severne Afrike in se razširil v dežele, kjer je doma glina.

Preplet je enak sistem glinasti steni, le da je obrnjen: medtem ko je glinasta stena utrjevana s slamo, je preplet trdna konstrukcija lesenih vej, ki je kasneje tesnjena z glino. Ta zapre odprtine med vejicami in poravnava zunanjo in notranjo površino. Preplet sam je namreč konstruktibilen, ločuje, a prepušča tako veter, hlad, vročino in poglede. Je imenitna priložnost za hrano in krmo, ki zahtevata za hrambo sušenje.

Preplet z glinastim polnilom je konstrukcija trdne lesene osnove, ki je navzven obdana z glinastim ovojem. Pri tem se postavlja vprašanje: ali je to lesena konstrukcija, obdana z glino ali je glinasta konstrukcija z lesenim jedrom.

Ta sistem se uporablja kot polnilo med lesenimi konstrukcijami, predvsem zatrepov, v panonskem svetu pa tudi za stene gospodarskih poslopij.

Proporcijski sistem je izjemno pomemben element sestava iz manjših delov in določa tako debelino sten kot njihove razsežnosti, širine in višine. To je manj pomembno pri butanju, bolj pa pri zidakih (pri čerpiču in opeki) in pri lesenih konstrukcijah.

Zidak s svojimi razsežnostmi določa vse dimenzije zidu, s tem pa objekta kot celote. Zato je proporcijski sistem tako pomemben. Njegova osnova je mreža, v katere so vpete vse razsežnosti.

Modularne razsežnosti so pomembne tako za čerpič kot za opeko, so odraz proporcijske teorije, ki določa prakso.

Najosnovnejši sistem modularne skladnje uporablja dvojenje:

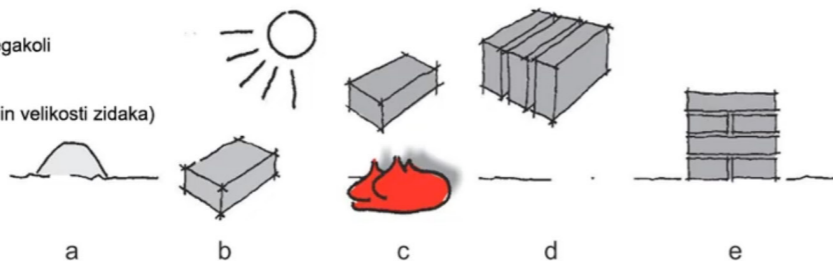
1, 2, 4

kot višino, širino in dolžino. Modul 4 (dolžina) je postavljen kot dvojna vrednost širine 2 in 1 je njena polovica (višina). To dopušča debelino zidu kot 2 ali 4 – ožji zid je le predelni, debelejši pa nosilni.

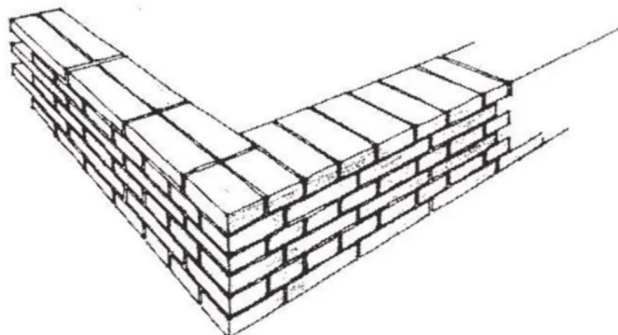
Proporcijska teorija deluje ne glede na velikosti. Notranje stene so predelne, zunanje nosijo, predvsem pa tudi osamijo, seveda je tukaj govora o toplotni osamitvi, ki je za bivanje še kako pomembna.

5.3.1 Opečni zidak

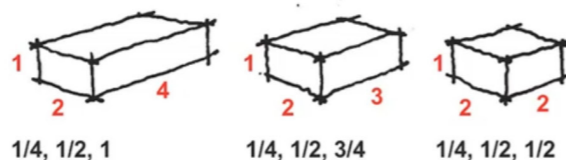
- a) mešanica gline, peska in vode (brez kakršnegakoli utrjevalnega materiala)
- b) mešanje, oblikovanje v modelu, sušenje
- c) Žganje (temperatura zavisi od kvalitete gline in velikosti zidaka)
- d) žgana opeka je pripravljena za uporabo
- e) zidanje zidu

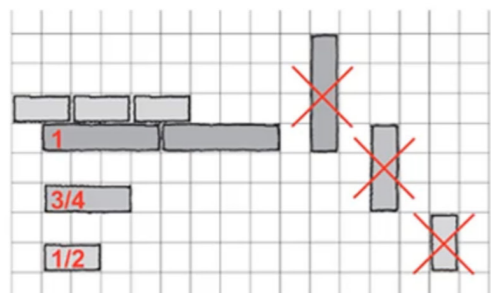
5.3.2 Debelina zidu z dolžino opeke kaže temeljno značilnost: izmenljivost vsega – smeri, položaja, vloge, a tako, da obdrži temeljno značilnost, preklap.

5.3.4 Mreža in pogled od strani kaže možnosti preklopa.
Element meri 1x1/4 (debelina), 1x1/2 (širina), 1x3/4 (tričetrtina), 1x1 (celotna dolžina).

5.3.3 Osnovne modularne razsežnosti opeke so 1, 2 in 4. Le celotno dolžino je moč deliti na polovico in na tričetrt.

5.3.5 Proporcijski ključ omogoča niz rastrov, tudi odprtine, celo pod kotom, da omogočajo zračenje in uravnavajo sončne žarke.

Najučinkovitejša tehnika gline je zagotovo opeka, glina, ki je žgana na visoki temperaturi. Glina je tako tehnološko spremenjena, je trša, obstojnejša, nosilnejša, a krhka in je ne moremo več vrniti v prvotni material. Gnetena glina ali s tujko 'pisé' in pa na zraku sušeni glinasti zidaki, v strokovnem jeziku označeni kot 'adobe', je pravzaprav glina v osnovnem stanju. Naravna glina, zmešana z vodo in peskom, nastane dober gradbeni material.

Žgana glina je lahko uporabljena kjerkoli, celo kot temelj (severovzhodna Slovenija, 2010), upoštevati moramo le temeljna pravila: previsevanje naslednjega zidaka mora biti vsaj za četrtno dolžine. Uporabljamo cele zidake, polovico ali tričetrt – četrtnina ne obstaja. Zidaki morajo biti sestavljeni izmenično: kar ej na eni strani vzdolžno, je na drugi prečno. V zidu dobimo tako vzdolžnike in prečnike.

Žgani zidaki imajo eksaktne razsežnosti in ostre robove, kar zagotavlja nadzorovano kompozicijo.

Tako postane teorija v delu tudi praksa: najpomembnejši je torej nadzorovan preklap.

Rezultat teorije proporcij so skladne mere tako opeke kot čerpiča. Najuporabnejše in hkrati najpreprostejše mere so

1, 2, 4

matematični izraz tega sestavljanja je:

$$1 \times 1 = 1$$

$$2 \times 1 = 2$$

$$4 \times 1 = 4$$

in

$$2 + 2 = 4$$

Le dolžina '4' je lahko deljena na polovico in na tričetrt (2010). Če poenostavimo: dolžina '1' je razdeljena le na '1/2' in na '3/4'.

Preklap mora biti vsaj 1/4 vse dolžine.

Modularna mreža teh sestavnih elementov je razdeljena na enoto '1'.

To pravilo je bilo uporabljano tudi v starih časih, le da se je spremenila dolžina, označena z '1': značilna opeka 1 : 2 : 4 je enaka avstroogrski opeki, ki pa je uporabljala dolžino 30 centimetrov ali 1 čevelj (danes uporabljamo opeko z dolžino 24 cm, polovico z 12 in tričetrtino z 18 centimetri). Debelina je vselej enaka, 6 centimetrov, opeke pa pokonci ne postavljamo.

Ta sistem pa ni omejitvev, pač pa poenostavljanje. Omogoča različne debeline zidov, od predelnega do nosilnih, med 18 in 48 cm. Tanki zidovi le ločujejo, debelejši nosijo in osamijo, tako toploto kot zvoke.

KONSTRUKCIJE V KAMNU

Kamen je naravni material, v naravi se pojavlja kot skala ali kot zdrobljen v manjše kose, tudi v prah. Kot material je trd in ga je težko obdelovati. Dobro prevaja toploto in mraz, je torej slab izolator.

Lahko ga uporabljamo na razne načine: kot zbran, surov in neobdelan kamen, klesan v enake oblike, sestavljan je lahko kot suhozid ali z vezivnim materialom.

Najpreprostejša konstrukcija kamna je zid, potem preklada. Dolgi, tanki in nosilni kamni za ta namen se težko najdejo, zato je moral človek za premoščanje razpetin iznajti druge oblike: korbelling in obok.

Korbelling je način previsevanja horizontalnih slojev. Korbelling v prostoru tvori nepravo kupolo, ki prenaša le navpične sile.

Obok pa je sestav klesanih kamnov, ki za gradnjo potrebujejo oporo in je nosilen šele, ko se konča s temenskim kamnom, ki konstrukcijo zaključuje. Vodoravne sile, ki pri tem nastopajo, prenaša v stranske opore ali v stranske zidove.

Prostorski kompoziciji sta le neprava kupola v korbellingu in pa prava kupola (Rovero 2014).

Suhozid: zbran in izbrani kamen

Najpreprostejši objekti so lahko grajeni v surovem kamnu, zbranim po pašniku. Čiščenje pašnika je nujno, za zdravje živali in za rast trave. Taki kamni so brez oblike in raznih velikosti, zato pa je nujno znanje in izkušnje graditelja. Vsak kamen mora sestiti na izbrano mesto in tam delovati: prekrivati in spajati.

Za korbelling kot prostorsko konstrukcijo horizontalnih plasti kamna je potrebno vrhunsko znanje in ga najdemo že v prazgodovini. Na meji med Savdsko Arabijo in Jemnom so grobnice, ki jih datirajo v peto tisočletje pred štetjem (Steimer 2001).

Suhozid iz lomljenca

Kamnite plošče enakih debelin so plod lomljenja v kamnolomu in omogočajo eksaktne konstrukcije, ki v neoblikovanem kamnu niso mogoče. Tako so lahko ravni zidovi res ravni, strehe pravilno oblikovane.

Kakorkoli, kamen mora biti prirejen na manjše kose, klesanje pa omogoča še posebne elemente kot so preklade, odprtine, zanke, ognjišča, ravne preklade in eksaktne strešine, okrasne kamne kot poudarek prostora, line in klopi.

Konstrukcije klesanega kamna

Le klesan kamen omogoča res ravne zidove in nadzorovane elemente kot so zaključek strehe, odkap ali prag. Konstrukcije iz klesanca so tudi grajene hitreje.

Kamen z vezivnim materialom

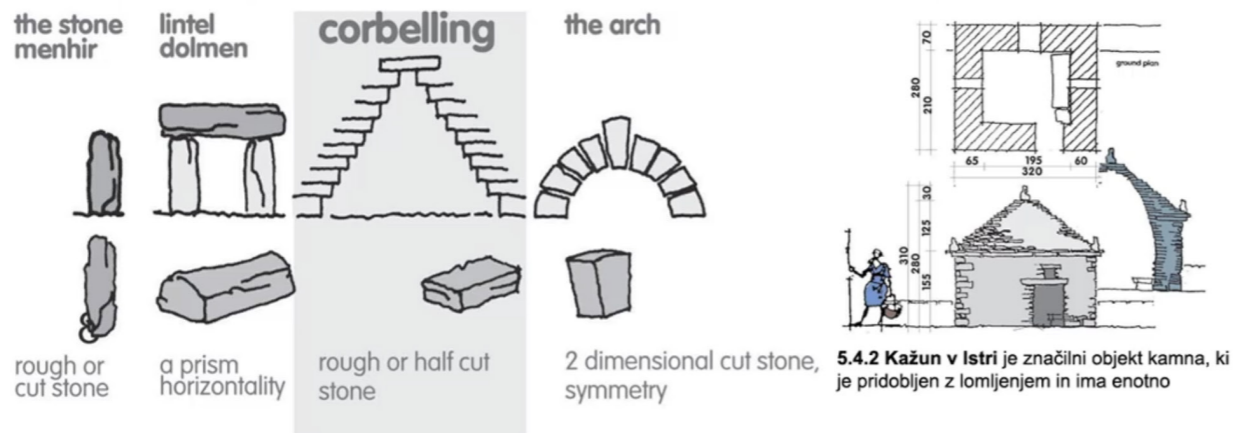
Pri nekontrolirani obliki kamna so potrebni popravki: to je mogoče z drobnimi kamnitimi zagozdami (Gallarusov oratorij na Irskem) ali pa s peskom in glino. tekoč material zapolni vrzeli in uredi ležišče.

Poseben postopek pa je izravnava površine, ko židek material prekrije vse neravnine, da zapre pot vodi in onemogoči gnezdenje nezaželenim insektom.

5.4.1 Arhitekturni elementi v prerezu od menhira do oboka:

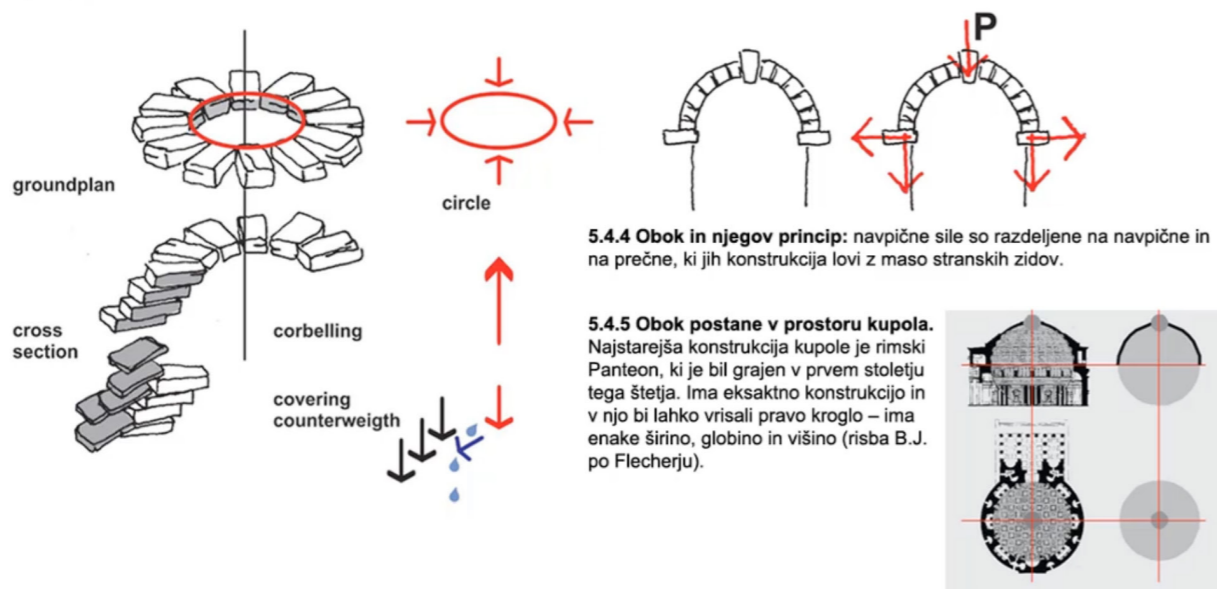
- a) menhir je le navpično postavljen kamen, stoji sam ali v vrstah
- b) dolmen je sestav preklade na dveh stebrih ali zidovih
- c) korbelling je sestav vodoravnih slojev kamna, ki si sledijo s preklopom
- d) obok je ploskovna kompozicija klesanih kamnov in za gradnjo potrebuje opore

Medtem ko menhir še ni konstrukcija, je dolmen že preprosto, pokrito zatočišče, neprava kupola in kupola pa sta uporabnejši prostorski arhitekturi

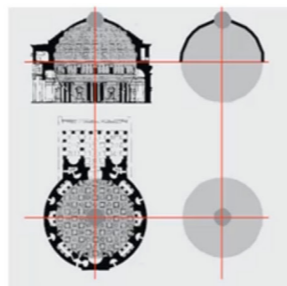
5.4.2 Kažun v Istri je značilni objekt kamna, ki je pridobljen z lomljenjem in ima enotno

5.4.3 Korbelling kaže v prerezu svojo značilnost: previs. Končni rezultat korbellinga je neprava kupola, ki pozna le navpične sile. Vodoravnih napetosti ni.

5.4.4 Obok in njegov princip: navpične sile so razdeljene na navpične in na prečne, ki jih konstrukcija lovi z maso stranskih zidov.

5.4.5 Obok postane v prostoru kupola. Najstarejša konstrukcija kupole je rimski Panteon, ki je bil grajen v prvem stoletju tega štetja. Ima eksaktno konstrukcijo in v njo bi lahko vrisali pravo kroglo – ima enake širino, globino in višino (risba B.J. po Flecherju).

Obok in kupola

Najpreprostejše konstrukcije se začno z menhirjem, a to še ni arhitektura. Samostojen kamen je lahko le označba, spomin, lahko pokaže tudi pot.

Dva menhirja, ki sta prekrita s ploščo, pa že predstavljata zametek prostora. Arhitekturno je to prvi zametek zatočišča, zavarovan s treh strani. Več dolmenov, ki so postavljeni v vrsto, pa že tvorijo uporabnejši prostor: koridor ali hodnik. V predzgodovini so jih uporabljali za grobnice (Sardinija, 2004, Bretanija, Francija, Juvanec 1998).

Naslednji korak je korbelling s previsevanjem vodoravnih plasti kamna. Najpreprostejši korbelling v prostoru je vzdolžni, najdemo ga že v grobnih celicah egipčanskih piramid.

Korbelling v prostoru, tridimenzionalno, predstavlja nepravo kupolo. Ta je vedno okrogla, vsaj v temenu, čeprav ima lahko tudi kvadraten ali ovalen tloris. To lahko gradimo brez vseh podpornih sistemov, le z rokami in s pametjo.

V prvem tisočletju pred štetjem so Etruščani izumili obok, ki predstavlja pot v najnaprednejše gradbene sisteme.

Obok prenaša vertikalne sile, a jih preusmerja tudi v vodoravne, za kar rabi podporne zidove ali stranske zidove. Vsak element oboka mora biti skrbno klesan, da se stranice dotikajo druga druge, posebej sklepnik, ki konstrukcijo zaključuje. Pomembni so tudi kamni na stiku med obokom samim in vertikalnimi elementi, zato so tako sklepnik kot ti kamni pogosto ornamentirani, da kažejo svoj pomen.

Treba je povedati nekaj dejstev: obok so izumili Etruščani. Rimljani so jih pokorili in obok razvili v treh dimenzijah in ustvarili kupolo. Tako obok kot kupola pa rabijo stranske opore, ki so lahko grajene v suhozidu, z vezivom, tudi v betonu, ki so ga poznali že Rimljani.

Teorija in praksa sta v lesenih konstrukcijah prav povezani. Tesanje debela je praktično delo, ki teoretično uporablja krog in kvadrat. Vodilo so vodoravne, navpične in diagonalne vodilne linije. Ta sistem riše teoretično shemo, v bistvu pa poenostavlja delo obdelave tramov in njih sestavo.

Prvi problem je profil: naravno deblo je vedno okroglo. Kroga pa ne moremo sestavljati ne navpično, ne vodoravno in ne v prostoru brez ostanka. Le pravokoten profil to omogoča, zaradi ene same dimenzije pa je za to najbolj primeren kvadrat. Ravne ploskve med seboj še tesnijo – krog do kroga pa se stika v neskončno majhni širini. Pravokotni elementi torej sestavljajo konstruktivno in zatesnjeno steno (Juvanec 2012).

Praksa sledi temu: deblo je okroglo, obtesano pa je kvadratno, žagano tudi pravokotno. Medtem ko ima stena iz okroglic problem s tesnjenjem, jih pri kvadratnih tramovih ni. To je uporabljeno predvsem pri tesarskih zvezah (Zwerger 2012).

Teorija je mnogo bližja praksi kot si predstavljamo: osnova je krog z včrtanim kvadratom, vodilne linije pa so vodoravnica, navpičnica in diagonalna po sredini – vse simetrično (Werner 1988).

Uporaba teorije je v praksi enostavna. Imamo tri osnovne oblike: krog, kvadrat, pravokotnik in le tri kote: 0, 45 in 90 stopinj. To ni ne omejitev in ne zakon, a z njihovo uporabo dobimo končno rešitev: usklajeno lepoto.

Krog ima le eno razsežnost okrog centra: polmer ali radij. Simetrija kroga je popolna, v vseh smereh.

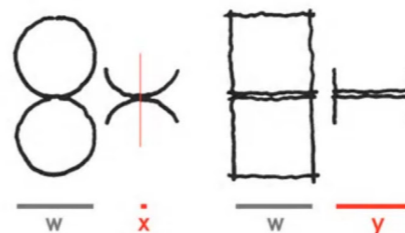
Kvadrat ima v osnovnici le eno razsežnost, en kot in eno diagonalno (pravzaprav dve, a sta enaki). Simetrija kvadrata nastopa v navpični in v vodoravni smeri ter po sredini med tema dvema smerema, pod kotom 45 stopinj (Juvanec 2012).

Kompozicija kroga s kvadratom ima le eno razsežnost: osnovnico. Kolikor je osnovnica kvadrata dolga 'ena', je kvadratova diagonalna – po Pitagori – 'kvadratni koren iz dve' ali točneje 'ena krat kvadratni koren iz dve'. Ena na kvadrat plus ena na kvadrat je tako dva na kvadrat.

Pravokotnik ima svoj izvor v kvadratu, njegova skrajnost pa je profil deske. Najuporabnejši profil trama je kvadrat, najnosilnejši pa je tisti v zlatem rezu.

Zlati rez je razmerje dolžin, ki ga najdemo tako v naravi in tudi na človekovem telesu.

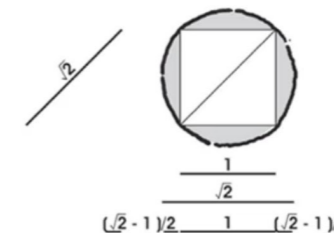
5.5.1 Konstrukcija okroglih tramov je problematična: stična površina med tramovi ni eksaktna, zato ne tesni. Trdna in uporabna konstrukcija zahteva tramove pravokotnih profilov.

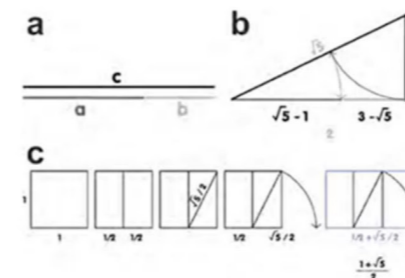
5.5.2 Teorija v praksi: največji pravokotni profil, iztesan iz okroglega debela, je kvadrat.

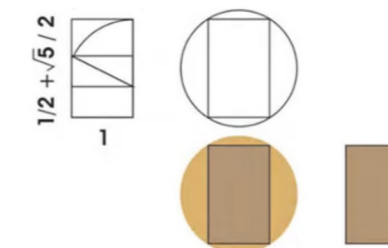
5.5.3 Teorija kvadrata je vezana na njegovo diagonalno. Kolikor je osnovnica kvadrata enaka 1, je njegova diagonalna $\sqrt{2}$. To je tudi premer kroga, tako je odnos kroga z včrtanim kvadratom v razmerju 1 : $\sqrt{2}$.

5.5.4 a) Zlati rez v dolžini: razdalja c je izražena z odnosom med a in b. Praktično je b lahko izražena tudi kot 1.61..., če je dolžina osnovnice 1.
b) Zlati rez je lahko narisani tudi z diagonalno dveh kvadratov. Pri osnovnici 1 je to $\sqrt{5}$.
c) V geometriji je zlati rez možno narisati tudi s polovico diagonale kvadrata.

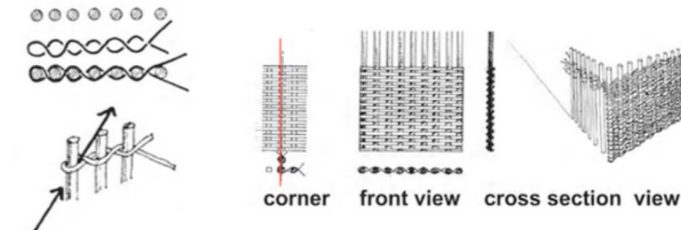
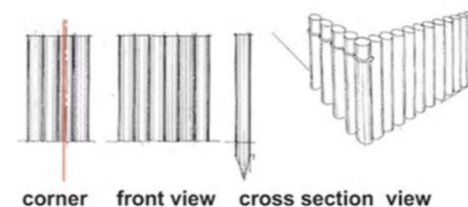

5.5.5 Profil v zlatem rezu je tudi najnosilnejši, se ne upogiba. Taka konstrukcija je močnejša in lahko nosi večje obremenitve.

5.5.7 Preplet je razmeroma trdna konstrukcija s trdimi vertikalami in mehкими horizontalami. Problem: prepletanje odpira odprtine (pod kotom), ki so lahko neprijetne, lahko pa so koristne za sušenje, za uravnavanje svetlobe ali pogledov.

5.5.6 Palisada lahko stoji povsem sama, če je teren zadosti trden. Pri mehkem terenu pa je treba konstrukcijo tudi vezati.

Izrazimo ga takole:

$$a : b = b : c$$

če je

$$c = a + b$$

Dolžina 'c' v zlatem rezu je opisana kot odnos razsežnosti 'a' in 'b', če je 'c' sestav dolžin 'a' + 'b'.

Razmerje zlatega reza lahko v geometriji sestavimo s pomočjo kvadrata in polovice njegove diagonale:

$$1 : (1 + \sqrt{5}) / 2$$

Profil trama v zlatem rezu, postavljenega pokonci, je najučinkovitejši, najnosilnejši profil z najmanj materiala (Kusar 1999). Tako je tak prerez najbolj trajnosten, uporablja najmanj drves in tako pušča našim zanamcem še največ tega naravnega bogastva.

V arhitekturi najdemo zlati rez pogosto, najbolj znana je palača Združenih narodov v New Yorku, ki ga je zgradil francoski arhitekt Le Corbusier.

Les pa ni material, ki bi ga uporabljali le pri nizkih zgradbah, sodobne konstrukcije imajo po šest ali celo več nadstropij (Zuerich, Dunaj, Koper...).

Palisada in preplet

Palisada je sistem navpičnih tramov, ki so vgrajeni, zarinjani v teren.

Če teren to dopušča, je konstrukcija stabilna, sicer pa jo je treba še povezati. To je preprost sistem in omogoča tudi zaobljene oblike. najstarejši znani primeri so 'crannogi' na Irskem, kjer so bili kriti s slamnato kritino.

Preplet pa ima vertikalno nosilno konstrukcijo in horizontalno povezavo, kjer se tanjše vejice ali na pol izrezane veje prepletajo med nosilci. Konstrukcija je le delno zaprta: še vedno prepušča svetlobo, veter in poglede. Zato je preplet mnogokrat zatesnjen z blatom.

KLADNE ZVEZE

Zveze klad so najpreprostejši sklopi arhitekture, kjer so okrogli ali kvadratni tramovi postavljeni drug na drugega. Izmenični sestav omogoča tudi trden vogal, a je ploskev prekrita le na pol – tram zapira le polovico ploskve, druga polovica je odprta. Ta način gradnje je uporaben le za objekte sušenja: za sušilnice in senike.

Kladne zveze z zarezami so uporabne za stene, ki so že zaprte, tesnijo pred pogledi, vetrom, hladom in vročino, tudi pred dežjem. Gre za preprosto matematiko. Vsak tram je zarezan za polovico: dve polovici tvorita celoto.

A tudi tukaj imamo dve možnosti. Prva je zarezovanje na polovico:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$$

Polovico zarezze lahko žagamo v dveh delih, simetrično po osrednji osi. In spet matematika:

$$\frac{1}{4} + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} = 1$$

Seštevek zarez je vedno enak: je 'ena', v zadnje omenjeni izvedbi pa je stena zaprta in zatesnjena (Juvanec 2009a).

Problem pa je tudi naravna oblika debla. Drevo je spodaj debelejše kot zgoraj in je le redko res povsem ravno. Tako uporabljajo v Rusiji debela izmenično, včasih jih delno obtešejo, včasih pa je za tesnjenje potreben še drug material: mah, glina.

Kladne zveze so uporabne predvsem za preproste objekte gospodarske arhitekture.

Delno tesani tramovi so lahko vdelani v konstrukcijo kot prej omenjene izvedbe, a imajo zunanjo površino neobdelano, da s tem večajo toplotno zaščito. Stikovanje je enako kot pri drugih izvedbah, debelina stene pa zunaj ni poravnana, znotraj je poravnava zaradi higienskih razlogov – ravna stena se lažje čisti.

Problem delno tesane stene pa je z okni, ki zahtevajo ravne obodne površine. Polkrožni tram je treba torej obtesati in prilagoditi ravnemu oknu. Prilagojena oblika pa je izjemno dekorativna, kaže polovico elipse, ki se pod kotom približuje oknu.

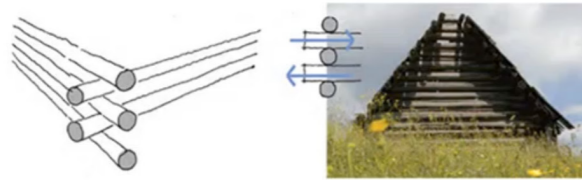
Ta tip stene je učinkovitejši od povsem tesanega, za enak izkupiček uporablja manj lesa, je torej trajnejši.

Kladne zveze z mozniki uporabljajo za povezavo vogala bodisi moznik ali njegovo vzdolžno izvedbo kot 'pero in utor'.

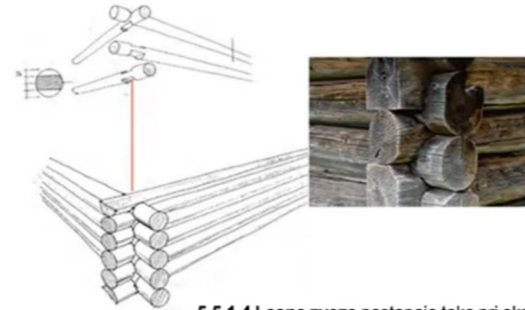
Moznik je vzdolžen vezni element, izdelan iz tršega lesa, vstavljen je v oba elementa, ki ju veže, simetrično. Kolikor je moznik daljši, lahko teče po vsej višini vogala in veže več tramov hkrati. Na zunaj ga ni videti.

Kolikor pa veže moznik ali klin le dva elementa, ima te sestavne dele: večjo glavo, da ne izpade iz odprtine, telo, ki

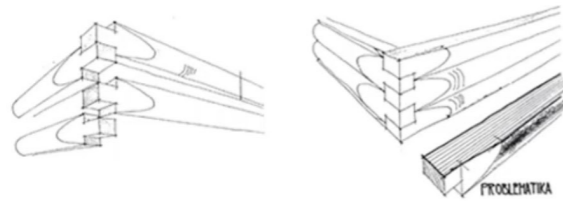
5.5.1.1 Preklop pozna dve izvedbi: odprtega in zaprtega. Tramovi segajo drug preko drugega izmenično, a je vmes odprti prostor, kar je idealno za sušilnice, senike (primer Pokljuka).

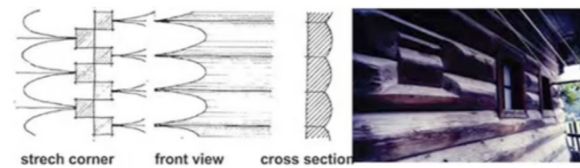
5.5.1.2 Preklop z zarezi ima tramove, ki so zažagani na polovico. To je trdna in lepa lesna zveza (primer Pokljuka).

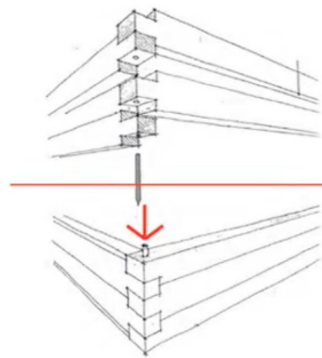
5.5.1.3 Izjemno zanimiv sistem so na pol tesani tramovi, kjer predstavlja netesani del imenitno toplotno izolacijo. Zanimive so predvsem krivulje, ki nastanejo na spoju okroglega debla in pravokotnega, tesanega trama.

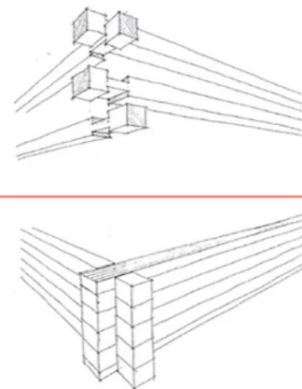
5.5.1.4 Lesne zveze nastopajo tako pri okroglih in pri tesanih tramovih.

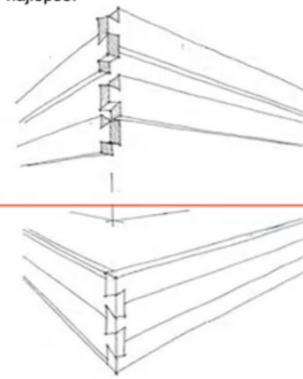
5.5.1.5 Kadar leži tram na tramu brez povezave, ga je treba utrditi z moznikom.

5.5.1.6 Zarezovanje po četrtnah dokazuje sestav štirih četrtn v celoto, preklop je navadno v dolžini stranice trama.

5.5.1.7 Lastovičji rep pozna razne izvedbe: vidne in skrite, ravne in zaobljene. Slednje so tudi najlepše.

veže oba dela ter konico, ki pomaga, da lahko klin zdrsnе v obe odprtini, ki druga pod druga nista vedno na istem mestu. Tako gledata ven le glava in konica, a je to izjemnega pomena: les klina namreč iz zraka vleče vlago, da je napet, nabrekel, kajti samo tak lahko tudi deluje.

Drugi elementi vezi so še železni žebliji, jekleni žičniki in zunanje sponе. Pomembno pa je dejstvo, da drži lesen klin s svojo nabreklino, železne in jeklene sponе pa šele, ko se deformirajo.

Kladna zveza s preklopom je najtrdnejša konstrukcija, kjer ne potrebujemo veznih elementov. Tramovi so vezani izmenično. $\frac{1}{4}$ in $\frac{1}{4}$ z osrednjim delom, ki je $\frac{1}{2}$.

Previsni del je dolg praviloma kot debelina trama, v prerezu se to kaže kot kvadrat. Preklopi so sicer lahko tudi daljši, a brez razloga.

Na zunaj kaže ta zveza prerez tramov, pomembna pa je tudi njihova senca, ki ima več funkcij (Zwenger 2012). Na prvi pogled je ta konstrukcijska zveza zelo dekorativna, a ne gre za dekoracija, saj je predvsem konstruktivna.

Lastovičji rep (vidni, odprt, zaprt) je na pogled najimenoitnejši sistem spajanja tramov. Osnovna značilnost je pero, ki je zunaj širše kot v notranjosti in zato preprečuje izpadanje. Načelo samo pa ima niz izvedb, ki so lahko izjemno zanimive, dekorativne, a vedno delujejo.

Obstajata dve temeljni izvedbi: odprta in zaprta. Odprta je seveda vidna in je ponekod bogato krašena (Nemčija, Werner 1988), v oblikah živali, ljudi, celo kot abeceda (Zwenger 2020). Lastovičji rep je lahko raven ali pa zaokrožen. Posebno zanimive so izvedbe pri lesenih kaščah v Sloveniji, kjer je sklop prostorsko oblikovan kot tričetrt krogle, a je to seveda izjemno zahtevno profesionalno delo tesarje (Juvanec 2012).

OKVIRNE KONSTRUKCIJE

Okvirne konstrukcije omogočajo razne vrste zapiranja sten, a so vendarle le okvir, ki zahteva zapiranje s polnili ali z obojem.

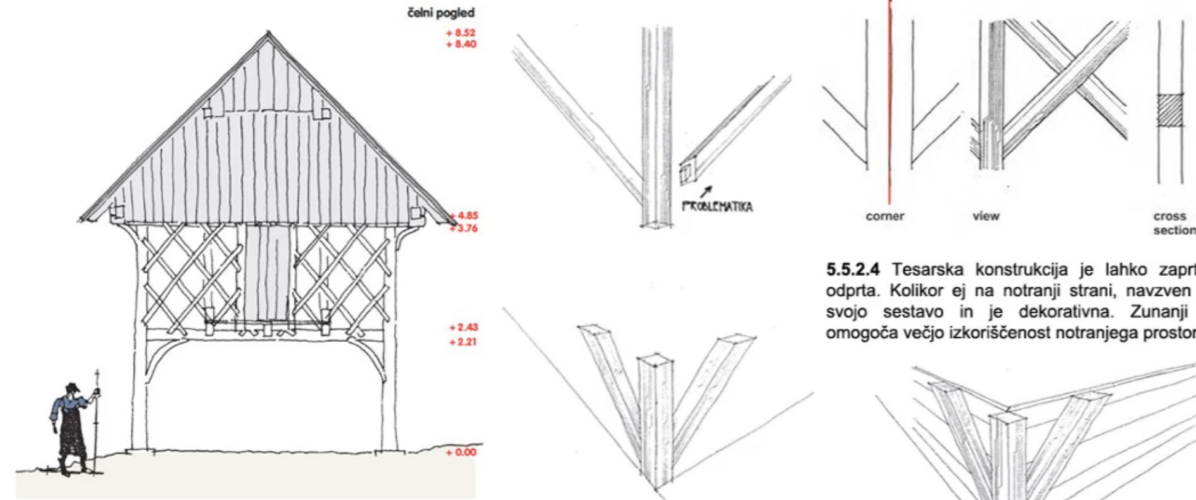
Okvir že po definiciji besede pomeni obod, zunanje meje. Največji problem je zavetrovanje: okvir sam je trden kakor njegov vogalni spoj: brez zavetrovanja je mogoče kvadrat ali pravokotnik preprosto zložiti – to je lahko posledica vetra, obtežbe, zunanje fizične sile ali slabo izvedenega vogala. Element zavetrovanja je diagonala, ki pa je lahko skrajšana tudi v obliki ročice. Ta je lahko masiven trikotnik, letev, tramič ali popolna diagonala. Najboljše zavetrovanje je seveda sistem diagonal, ki so vezane med sabo in tvorijo z obodom izjemno trdno konstrukcijo.

Šolski primer razvoja so strešne konstrukcije verskih objektov, ki se začnejo s kratkimi razponi in blagimi nakloni pri bazilikalnih strehah, se razvijejo v zahtevne konstrukcije v gotiki in končajo s tridimenzionalnimi strešnimi konstrukcijami v baroku. Ostrejšje bazilike je tram kot poveznik, ki ga jača trikotna ojačitev po sredini. Gotske cerkve zahtevajo večje razpone in zahtevnejše konstrukcije, ki so pogosto dvojne z množico podpor. Gotska konstrukcija

5.5.2.1 Kozolec je imenitna lesena konstrukcija. Po Sloveniji jih najdemo nekaj tisoč, razen na panonski ravnini in na Krasu (primer: Ločica).

5.5.2.2 Okvirna konstrukcija je sestav stebrov, vodoravnih tramov in ročic.

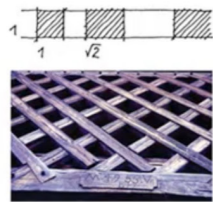
5.5.2.3 Rezi lesa so vedno topi ali pod kotom 45 stopinj, zato kažejo usklajeno kompozicijo, ki je preprosta tudi za izvedbo samo.

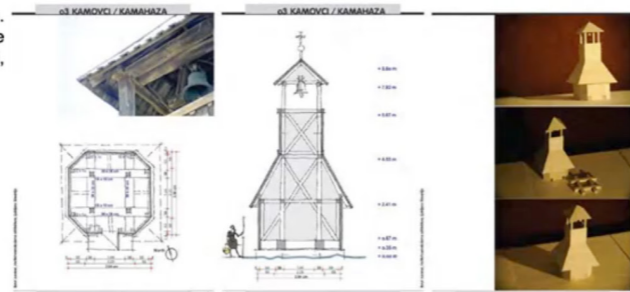
5.5.2.4 Tesarska konstrukcija je lahko zaprta ali odprta. Kolikor ej na notranji strani, navzven kaže svojo sestavo in je dekorativna. Zunanji oboj omogoča večjo izkoriščenost notranjega prostora.

5.5.2.5 Temeljni prerez trama je kvadrat z diagonalo pod 45 stopinjami in kaže osnovno razmerje 1 proti $\sqrt{2}$.

5.5.2.6 Teorijo tega sistema udejanja konstrukcija hleva na Dolenjskem.

5.5.2.7 Zvonik z osmerokotno osnovo temelji na štirih osnovnih stebrih. Konstrukcija zagotavlja vodoravno stabilizacijo in je pokrita z deskami. Slike z razstave Zvonik, Haranglab, Glockenturm: dokumentacija in leseni modeli, Kamovci/Kamahaza (Juvanec, Benko).

nosi najprej navzgor streho, spodaj pa kasetirani strop. Barok zahteva z vsemi svojimi okraski tudi zahtevnejše lesene konstrukcije, ki omogočajo polkrožne oblike, ki nosijo težke obloge vidnih elementov kot so na primer štukature in podobno.

Kozolec je najzanimivejša in najimnitnejša lesena konstrukcija slovenske kulture. To je prostostoječ, trden, stalen, pretežno lesen, odprt, a vedno pokrit objekt za sušenje in spravilo na letvah. Nekdaj je sušil žito, danes le še seno.

Kozolec ima vsaj dve zunanji konstrukciji, ki ju veže toga sredica. Po potrebi je lahko tudi daljši, a se polje ne veča, pač pa množi. Domačini pravijo, da je grajen kozolec v 'okna' (Juvanec 2007). Obstajajo najpreprostejše, stegnjene oblike, vse do dvojnega vezanega.

Konstrukcija sprednje in zadnje strani ter toge sredice je trdna: osrednja vzdolžna ploskev je brana, okvir, prepleten s prečkami in celotno kompozicijo zavetruje, čelni ploskvi pa sta trdni v prečni smeri in ju sestavljata stebra, poveznika, špirovci in ročice. Spodnji del predstavlja kvadrat - njegova širina je enaka višini od babe (temelja) do poveznika, zgoraj pa je enak kvadrat zavrtjen za 45 stopinj in z diagonalo sedi na zgornjem povezniku. Tako ima kozolec le dve razsežnosti: 'ena' in 'koren iz dve', kar predstavlja osnovnico kvadrata in njegovo diagonalo. Celotna višina tesarske konstrukcije je od babe navzgor 'ena' plus 'koren iz dve' polovic, kar pa se le za dober odstotek razlikuje od razsežnosti $\sqrt{3}$. kozolec je torej grajen le s tremi merami:

$$1, \sqrt{2} \text{ in } \sqrt{3}$$

Red, ki ga uporablja, ni zakon in ne recept, a je striktno upoštevan, saj predstavlja poenostavitev in izogibanje napakam pri delu. Zato so kozolci načelno narejeni enotno, a dva nista enaka, vsak nosi pečat svojega mojstra.

Redko najdemo kozolec v eno okno, najčešče jih ima dve ali tri, a dosega tudi do osem oken, najdaljši sežejo do 24 metrov. Tod stoji že stoletja, tudi na nestabilnih tleh, na barju. Tam je vezan v pare, da je stabilnejši.

Večji kozolec stoji južno od Save in Ljubljane, kjer so njive in polja večje kot na Gorenjskem in so zato tudi potrebe večje. Tudi konstrukcija tega temelji na kvadratu, a sega ta od babe do temena konstrukcije in od napušča do napušča: znotraj pa je vrisan drugi kvadrat, zavrtjen za 45 stopinj. Teoretično je tako notranji kvadrat vrisan v zunanjega.

Kozolci stojijo na vsem slovenskem etničnem ozemlju, razen v panonskem svetu in na Krasu, kjer imajo glino in premočan veter. John May navaja: 'Juvanec je napisal o kozolcu, da je to edina etnična arhitektura (May 2012). Kozolec je zagotovo največji dosežek slovenske kulture in ponos slovenskega naroda.

Okvirna konstrukcija s prekritjem je najboljša zaščita vsebine. Stene, prepustne za zrak lahko delujejo le pri sušilnicah in skladiščih, kjer je potrebno nenehno prezračevanje, drugi objekti zahtevajo popolno zapiranje površin. Okvir je lahko prekrit zunaj ali znotraj, za toplotno osamitev je lahko med tema dvema opnoma tudi izolacija (žaganje, ostružki). Kadar je okvirna konstrukcija zaprta z notranje strani, je na zunaj vidna. Vsak oboj na zunanji strani je problematičen in ga je treba obnavljati.

Dimenzije tramov vernakularne arhitekture so okrog 15 x 15 cm (v starem sistemu čevlja tudi 12.5 x 12.5, po pol čevlja). Zunanji okvir deluje tudi kot osamitev: globoke sence tramov vztrajajo pri enakomernih temperaturah, tudi ko je sonce prav visoko (Juvanec 2012).

Zunanji oboj pa je imenitna zaščita tramov, s tem je življenjska doba konstrukcije občutno podaljšana. Pomemben podatek pa je, da so deske kot oboj cenejše od nosilnih tramov.

Oba primera sta uporabljana v tradicionalni arhitekturi, tudi tam, kjer je les dosegljivejši in cenejši. Tako uporablja vernakularna arhitektura vse naravne danosti (sonce, toplota, hlad, dosegljivost materialov in sposobnosti mojstrov), kar ni pomembno le za uporabnika in graditelja, pač pa enakovredno za izkoristek naravnih virov.

Vidna okvirna konstrukcija pa ima le polnilo. Okvir je kot pri prejšnjih konstrukcijah, za polnilo pa je uporabljen preplet, bodisi gol ali zatesnjen z blatom, čerpič ali opeka, v mestnih okoljih je to polnilo prebeljeno z apnenim beležem. Slednji primer je doma predvsem v krajih severne Evrope, zaradi kontrasta v barvah pa je izjemno dekorativen.

Les je idealen gradbeni material: je dosegljiv, lahko ga je obdelovati, na dotik je topel, je skoraj 'human' material, blizu svojemu uporabniku. Njegova kvaliteta zavisi od izbora vrst (nadmorska višina, gostota rasti, vremenske značilnosti, plodnost zemlje), a mora biti sekan v ustreznih časovnih obdobjih (predvsem pozimi, ko drevo 'spi' in ima manj življenjskih tekočin, pozimi je tudi transport iz gozda lažji, Juvanec 2012). Pomembno je sušenje (hrast zahteva kar sedem let sušenja in redno prelaganje), vpliva na njegovo zvijanje, ki je večje pri svežem lesu. Zaradi vsega tega je les primeren in priljubljen material tako za mojstre kot za uporabnika.

STREHE IN PREKRIVANJE

Ostreže je ključni del zgradbe. Streha je zgornji del hiše, ki varuje predvsem pred vplivi z navpične strani, od zgoraj. ti vplivi so: voda (dež, sneg), veter in vročina ter seveda fizični posegi.

Streha je sestav nosilnega dela in prekrivnega materiala. Konstrukcija nosi oboje – nekatere nosilne konstrukcije so zaradi velikih razponov izjemno zahtevne in težke.

Ostreže je lahko enojno ali dvojno. Večji razponi in večje obremenitve (kamen za krovni material) zahtevajo večje profile in zahtevnejše konstrukcijske rešitve. Zahtevnejša streha vernakularne arhitektura nastopa ponekod tudi na prav majhnih razponih, a je zato nosilnejša in dopušča večjo neeksaktnost. Primarna špirovca nosita slemensko lego, nanjo pa so položeni sekundarni špirovci, ki nosijo strešno oblogo. Trikotnik je izjemno trdna in nosilna oblika konstrukcije.

Najzanimivejši primer je slamnata streha v krajih z močnimi vetrovi (v Sloveniji burja na Krasu). Ima zidane zatrepe, ki previsevajo streho samo, notranja konstrukcija pa je gibka in se v vetru podaja: ko veter poneha, se vrne v prvotni

položaj.

Ostajajo tudi enokapne strehe, a so to le na najpreprostejših objektih, naslonjenih na večjo zgradbo, najobičajnejša je dvokapna streha, ki ima lahko čope ali pa je zatrep odprt.

Naklon streh sledi zahtevam pokrivnega materiala. Strmejši naklon (nad 45 stopinj) je primeren le za kraje z mnogo padavin, običajni naklon je ena proti ena ali 45 stopinj, zaradi odtekanja vode. ta naklon je najboljši za slamo in za les (skodle, deske). Blažji nakloni zahtevajo pritrditve: korci so navadno obteženi s kamni, kovinske strehe z zakroji.

Kamen ni le dober material za temelje in konstrukcijo, prav primeren je tudi za streho, a to zahteva visoko znanje gradbenika. Najpreprostejši sistem premoščanja razpetin z odvodom vode je korbelling, a je omejen na krajše razpone, zato ga najdemo predvsem pri grobnicah in pastirskih zatočiščih. Ko gre za leseno ohišje, prekrito s kamnitimi ploščami, so lahko te debele in sedijo na naklonini same (zaradi velike mase) ali pa je treba tanjše plošče pritrjevati s klini ali z žebli. Tako je kamnita streha danes draga in manj dosegljiva, nekdanj pa je bila za kraje z mnogo kamna edina rešitev.

Slamnata kritina: slama in trs sta najstarejša materiala za prekrivanje streh. Slamnata kritina sestoji iz stebel žit in je mehkejši in drobnejši material od trsa, ki raste v močvirnati zemlji in je močnejši, trši. Slama je obstojnejša, saj raste počasneje in se tudi počasneje suši. Otepi so položeni na vodoravne letve in jih vežejo z naravnimi vezivi kot so rafija ali pa s tanjšimi, gibkimi vejicami vrbja. Otepi so zunaj poravnani z leseno desko. Običajno je klasje na zgornji strani otepa in visi v prostor – tako se slama počasneje suši, saj iz zrnja dobiva hrano še kar nekaj časa. Pšenična slama je primerna za vso streho, razen za sleme, kjer uporabljajo redkejšo, dražjo in daljšo slamo rži.

Skodle in deske uporabljajo povsod, kjer je les doma. Les ni le imeniten material za konstrukcijo, uporaben je tudi za strehe in za polnila.

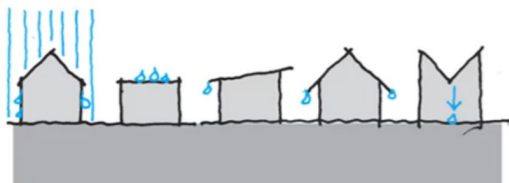
Problem pri lesu je predvsem vlažnost in s tem povezano zvijanje, tako pri sušenju kot pri končni uporabi. To se kaže predvsem pri strehah.

Tramovi so spajani s tesarskimi zvezami. Zahtevnejše so trdnejše, preprostejše pa zahtevajo spojne elemente, predvsem mozničke in kline. Z njimi je konstrukcija predvsem bolj povezana in trdnejša.

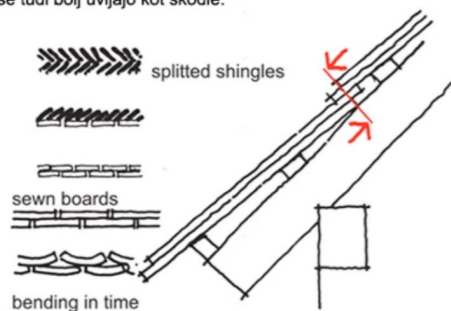
Skodle so kalane iz posebej izbranega lesa. V Sloveniji poznamo dva tipa: gorenjski in koroški način. Gorenjska skodla je kalana počasi in s pomočjo kladiva v 1.2 do 1.5 metra dolge elemente. Na streho jih postavljajo vzporedno, druga plast je zamaknjena in prekriva špranje med njimi (Juvanec, Zupančič 2014). Koroška skodla pa je manjša, dolga kakih 90 in široka do 10 centimetrov ter je postavljena na streho pod kotom, v dveh vrstah, vedno v nasprotnih smereh. Kalana je s sekuro z enim samim zamahom. V slovaških gorah (Tatre) imajo skodle pero in utor, vsakega na svoji strani, v preprosti obliki črke 'L'.

Skodlam s kalanjem ne ranimo žil, medtem ko jih pri žaganju v deske preprosto prerežemo. To je kasneje vir gnitja in

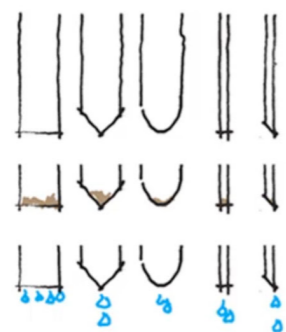
5.6.1 Izbor in načini izvedbe strehe sledijo vremenskim značilnostim: dež, sneg, veter in sonce. Najpreprostejša streha je plošča, a je problematična zaradi vodotesnosti, čeprav je lahko vsaj nekoliko nagnjena. Tako je naobčajnejša dvokapna streha, njeno nasprotje: 'metuljček' mora imeti nadzorovan odtok. Idealne rešitve ni.

5.6.3 Lesne deske in skodle ležijo na vodoravno nameščenih letvah. Problem je preklap: dvojno kritje ima pri navpičnem preklapu štirikratno debelino. Deske se tudi bolj uvijajo kot skodle.

5.6.5 Deske so strojno žagane, skodle na roko kalane. Največji problem je vlaga: vodo je treba čim prej odstraniti. Najproblematičnejši je spodnji rob, kjer voda odteka. To lahko rešujemo z manjšanjem spodnje površine, za to je najboljša najmanjša možna površina.

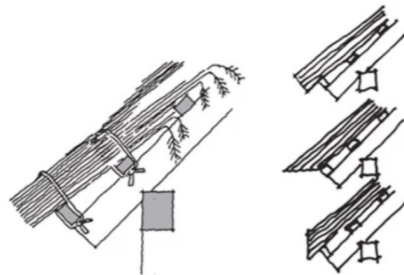
rotting, decay

dropping off

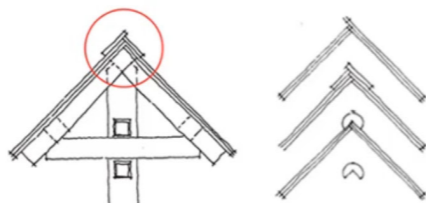
5.6.7 Kovinska streha je krita s tankimi ploščami. Te plošče so lahko finalizirane s površinsko obdelavo, na primer z emajlom.

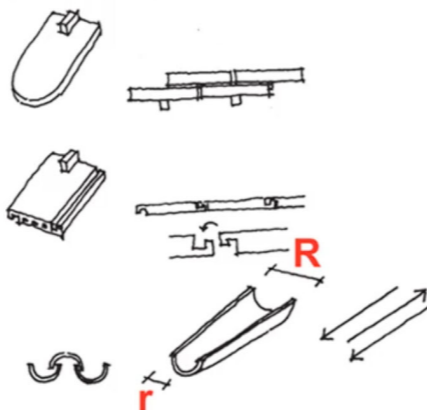
5.6.2 Slamnata streha (slama, trstičje): žitni klasi upočasnjujejo sušenje in s tem daljšajo življenjsko dobo. Spodnji rob je lahko raven, navpično porezan ali vodoraven. Najslabša rešitev je vodoravno rezanje, saj tako voda odteka po vsej spodnji površini.

5.6.4 Največji problem lesene kritine je sleme. Najpreprostejši način je preklap (ki ščiti pred vetrom); deske uporabljajo enak sistem, a v vodoravni smeri; pogosto je na slemenu tudi iztesana okroglica.

5.6.6 Ravne plošče so z 'nosom' obešene na letve, dvojni preklap pa ima ob navpičnem spoju kar štiri debeline. Zarezniki se sestavljajo le v eni sami debelini in imajo le dvojni navpični spoj, kar predstavlja predvsem manjšo težo. Zaviti korci ali 'latinska kritina' ležijo izmenično in so na konceh različno široki: 'R' je širši kot 'r', kar omogoča izmeničnost.

s tem propada. Deske se zaradi prečnega žaganja bolj krivijo in imajo krajšo življenjsko dobo.

Skodle in deske so povsem različen tip, a jih uporabljamo za isti namen: prekrivanje strehe. Skodle so

starejši in preprostejši material, kalane so na roko s sekiro, deske pa so žagane na obrtniški način, vzdolžno.

Drugi sistemi lesene strehe zavisijo od dosegljivosti materiala, klimatskih pogojev in vrste lesa, tudi od spretnosti lesarjev. Predvsem verske zgradbe z raznovrstnimi tlorisi (apside, zvoniki, napušči, izzidki) imajo zahtevnejše strehe z več detajli (sleme, žlota, zaokrožitve, različni nakloni). Za to so primernejši manjši elementi, ki se bolj prilagajajo konstrukciji, razen tega so kake gotske kostnice tudi prav majhne.

Največji problem strehe je sleme, saj ne deske in ne skodle ne moremo upogibati. Edina možnost je sestavljanje iz dveh elementov, kjer zgornji prekriva spodnjega in je postavljen tako, da spoj varuje pred vetrom. Posebni detajli so tudi spodaj, kjer voda odteka: rob je lahko prirezan po vsej širini ali pa je zašiljen, da je odtok zožen na čim manjši prerez. Ti detajli so dekorativni, a predstavljajo čisto uporabo.

Ravne in zapognjene opeke so možne le v žgani glini: ploščati elementi so lahko povsem ravnih profilov s prekrivanjem, lahko pa imajo po vzdolžnih robovih pero in utor (na eni strani ženski in na drugi moški princip). Načelno so to pravokotni elementi, le spodnji rob je lahko zaokrožen ali zašiljen.

Bistvena razlika med ploskimi elementi z utori in brez njih je debelina kritja: medtem ko so 'bobrovci' postavljeni dvojno, imajo v vzdolžnem preklapu štirikratno debelino, kar seveda bistveno poveča težo. Elementi z utori, zarezami (od tod tudi ime 'zareznik') so postavljeni v eni sami ravnini in imajo v vzdolžni smeri le dvojno debelino. Taka streha je lažja, a je zareznike moč izdelovati v zahtevnejših obrtnih ali industrijskih delavnicah.

Ploščate krovne plošče imajo vedno tudi nos: za utrditev na letve.

Korci so tretji način, ki izhaja iz klasičnega Rima, kjer so imeli dva različna elementa: spodnjega in prekrivnega, ki je tudi spajal spodnja dva. Kasneje so sistem poenostavili v eno samo zapognjeno ploskev, ki pa mora biti na enem koncu večja kot na drugem, korci pa so postavljeni vedno izmenično, lahko tudi na vzdolžnih letvah. Korci omogočajo blažje naklone, saj imajo večjo višino, ki je sposobna odvajati večje količine vode. Enaki elementi so uporabljeni tudi za sleme.

Ta kritina je najbolj razširjena v Sredozemlju in je znana pod imenom 'latinska kritina'.

Kovine so lahko uporabljene tudi za kritino, saj držijo vodo, a v vlagi tudi različno propadajo. Izbor zavisijo od materiala, njegovih značilnosti, debeline in dosegljivosti (obrnitiška ali industrijska proizvodnja).

Svinec je pogost material za streho, saj je mehak in ga je preprosto obdelovati, a je predvsem težak. Možno ga je oblikovati povsem poljubno, tudi za najzahtevnejše steh kot so orientalska kopališča, grobnice, cerkve, samostani.

Svinec ne rjavi, na zunaj se prevleče s posebno oblogo, ki ga varuje.

Baker je prav tako mehak material in ga je mogoče zgibati na roko. Ne rjavi, na površini se prevleče s patino, ki ga varuje, razen tega pa tako spremeni barvo. Zaradi njenih značilnosti ji pravimo tudi 'zlahtna patina'. Za razliko od svinca je baker mnogo dražji.

Kovinske plošče so zaradi trdote v uporabi le ve zadnjem času. Gre predvsem za jeklo, ki na zraku in vlagi rjavi ter propada, nerjavno jeklo je zato mnogo primernejše. Jeklene plošče pa so lahko pred vlago zaščitene tudi s prevlekami, najboljša je galvanizacija s cinkom, plošče lahko barvamo z barvami ali plastičnimi premazi. Kovinske plošče spajamo z zakroji, zavihki.

Valovite plošče ne potrebujejo spojev, saj jih spajamo z valovi, so pa tudi samonosilne. Vzdolžni spoji so izvedeni kar s prekritjem.

Zlato je tudi razmeroma mehka kovina in je za prekrivanje zelo primerna – a predvsem tudi draga. Zato je uporabljeno le kot dekoracija, ki z bleskom kaže predvsem bogastvo. Pozlata je le vrhnja plast krovnega materiala, zaradi cene in pa zaradi možnosti, da ga nanašamo v izjemo tankih plasteh. Dome des invalides v Parizu ima pozlačeno streho iz 550.000 plošč, kar pa predstavlja dvanajst kilogramov zlata (<https://frenchmoments.eu/dome-church-les-invalides/> 25.05.2021).

Drugi materiali nastopajo vedno v kombinaciji: na primer lesena, litoželezna, jeklena konstrukcija strehe s ploščatimi elementi kot kritje.

Steklo je zelo uporaben material, je lahko prozoren ali le prosojen, raznih barv, a je krhek in težak.

Prozornost je zaželena predvsem pri večjih strehah športnih in javnih objektih, kjer je zaželena naravna svetloba. Lahko pa nastopa tudi v manjših površinah za posebne učinke, na primer pri orientalskih kopališčih, kjer prikazujejo manjše steklene površine zvezdnato nebo. Enako je tudi pri nekaterih verskih objektih.

Armirani beton nastopa predvsem kot ravne plošče ali rebraste plošče. Te omogočajo montažno postavitve, kar je hitra in razmeroma cenena konstrukcija. Švicarski Eternit je bil po drugi svetovni vojni izjemno uspešen, ko je zaščitil na tisoče ljudi – dokler niso odkriti strupenosti materiala, ki so ga uporabljali za učvrščevanje (armiranje): azbesta. Kasneje so ga zamenjali z mineralnimi vlakni.

KOVAŠTVO

Kovaštvo je obrt kovanega železa. Kemična sestava je Fe (ferrum) in ga je možno taliti pri temperaturi

preko 1500 stopinj. Surovo železo dobimo s taljenjem v plavžih, kjer uporabljamo predvsem oglje in koks, naprednejše peči so tudi električne.

Železo se v zgodovini pojavi v drugem in prvem tisočletju pred štetjem, takoj po bakreni in bronasti dobi. Uporabljali so ga predvsem za hladno orožje, za strelice, meče in nože. Danes je železo v uporabi predvsem kot jeklo (to je železo s kontroliranim odstotkom ogljika), ki pa na površini rjavi in s tem propada. Zato danes proizvajajo tudi druge vrste jekla, predvsem nerjavno. Jeklo je uporabno tudi za največje konstrukcije, a je nevarno zaradi nizke stopnje ognjevarnosti.

Surovo železo je težak material in ga je moč kovati s kladivom, ko je segret in takrat mehak. Ko se shladi, je spet trdo in ga je mogoče uporabljati predvsem v palicah ravnih, pa tudi v spiralnih oblikah.

Najpreprostejši element kovanega železa je žebelj, ki veže dva konstrukcijska elementa, predvsem v lesu. Žebelj ima veliko glavo in vzdolžno, konično telo s konico na koncu. V konstrukciji deluje potem, ko se deformira. Enako je z lesenimi klini, ki morajo imeti na zunanjih straneh dostop do zraka in vlage. Žebelje vidimo na zunaj, notranji, delujoči del, je neviden. Danes uporabljamo predvsem industrijsko izdelane žičnike, ki pa imajo po vsej dolžini enako debelino.

Kovani okenski križi so pomemben del vernakularne arhitekture za zaščito pred vdorom. Preprosta hiša je navadno enonadstropna in tako so okna razmeroma hitro dosegljiva. Okenski križi varujejo vsebino, tudi dekleta pred fanti, dokler se ne omožijo. Nekdaj je bilo to mnogo pomembneje kot danes.

Kovane rešetke so lahko preprosti križi, ki le delno zakrivajo odprtino, a prepuščajo tako zrak kot sončne žarke. Povezave križev so lahko kovane ali pa uporabljajo železne kovice. SO zelo pomemben element kmečke hiše. Vernakularna arhitektura ne pozna dekoracije, a je dekorativna (Juvanec 2009): okenski križi so predvsem uporabni, a so pomembne tudi njihove izvedbe. Nastopajo kot preprosti križi, kot zahtevne mreže ali celo kot ornament.

Tehnično so te mreže zaradi varnosti vgrajene v konstrukcijo zidu. Nekatero so pritrjene tudi od zunaj in le redko nastopajo z možnostjo odpiranja. To seveda manjša stopnjo varnosti.

V kovanem železu pa nastopajo tudi naoknice, ki niso namenjene le varovanju, pač pa tudi preprečujejo vdor svetlobe in vlage,, celo kot zvočna zaščita. V krajih s kovaško obrtjo je mir še kako pomembnem. Naoknice so izdelane iz železnih plošč, ki jih nosijo trakovi ali prečke z nasadili na eno strani in s preprostim zapiralom na drugi. Železo rjavi in ga je treba redno vzdrževati, predvsem je pomembno pleskanje, ki preprečuje rjavenje.

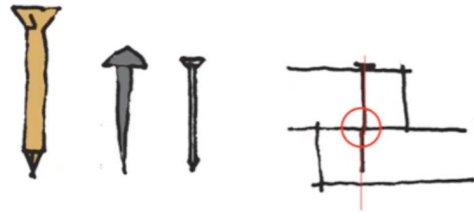
5.7.1 Materiali, ki jih spajamo, sta lahko les ali železo.

Lesen klin ima ostro konico in razširjeno glavo in mora biti za delo nabrekel, zato mora gledati vsaj četrtina dolžine na vsaki strani iz konstrukcije, da črpa vlago iz zraka.

Žebelj je na roke kovan in se proti konici oža.

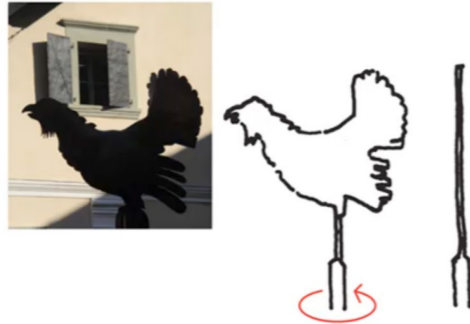
Žičnik je narejen iz žice in je enako debel po vsej dolžini.

Vsi ti spojni elementi delujejo šele, ko so deformirani.

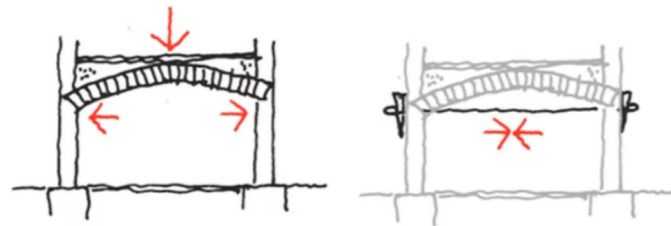

5.7.4 Ponekod verjamejo, da prinaša ptič na strehi srečo. Zgradbe v glini poznajo na koncu slemena glinaste kokoši ali peteline, kovani petelini so značilnost predvsem religioznih zgradb. Taka figura je lahko povsem ploščata, tridimenzionalna ali pa ploščata z izbočenimi elementi. Slednje najdemo predvsem na bogatejših arhitekturah, kjer kažejo na sever ali pa smer vetra.

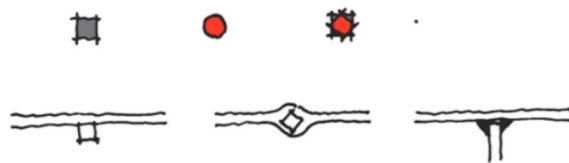
Fotografija kaže divjega petelina v Kropi.

5.7.2 Armiranje in celo prednapetost konstrukcij nista nov izum. V bistvu je prednapet že ukrivljen poveznik slovenskega kozolca.

Previsevanje in obok sta ključni konstrukciji zidanja z elementi: korbelling ne rabi podpornih odrov, za gradnjo oboka pa so nujni. Zidovi iz zidakov so zidani v višino, a imajo tudi preklade – najpreprostejša izvedba je obok, ki pa se ob bokih opira na masivne zidove, ki morajo prenesti prečne sile (ki jih korbelling ne pozna). Obok je lahko učvrščen tudi z železnimi spojkami: v tem primeru so lahko zidovi tanjši. Te spojke tečejo skozi zidove in so na zunanji strani učvrščeni z velikimi zagozdami, tudi iz železa.

5.7.3 Kovano železo nastopa kot preprosti profili (krog, kvadrat, trak), kvadratne prečke pa so pogosto vzdolžno zavite. Največji problem je spajanje: spoji so lahko kovani ali pa montažni, s pomočjo spojnih elementov, pri sodobnih konstrukcijah tudi varjeni. Vsi spoji so zanimivih oblik, so dekorativni, a je njihova vloga predvsem praktična.

Najpomembnejša naloga vrat je odpiranje in zapiranje. Za to je okvir, tudi kot kovani trakovi, na eni strani zavrt, da sede v nasadilo okvira odprtine, na drugi strani pa je zapah ali ključavnica. Prvi element omogoča odpiranje in drugi zapiranje.

Kovani deli utrjujejo tudi lesene dele odprtín: veliki žebli na lesenih površinah večajo varnost, najdemo jih predvsem pri zgornjih srednjeveških gradovih. Poseben element pa je tudi tolkalo, ki omogoča glasovno delovanje, a je to moč najti predvsem v mestnih okoljih.

Najpreprostejša 'ključavnica', bolje rečeno zapiralo, je lesen tram preko vse širine vrat, ki onemogoča njihovo odpiranje navznoter. Ta tram se umika v odprtini zidu na obeh straneh. V Jemnu imajo še danes lesene ključavnice z luknjami, prav kakor jih v jeklu uporabljamo tudi danes. Ključi preprostih ključavnic so bili veliki in nerodni, zato so bili nekateri celo sestavljivi. Nekateri kašče pri nas uporabljajo gibljive ključe, za katere je ključen način odpiranja – tako je varnost bistveno povečana. velikost takih ključev je lahko tudi preko četrta metra. Kasnejše ključavnice so jeklene, saj uporabljajo vzmeti, ki morajo biti v jeklu – kovano železo je namreč trdo in krhko.

Kamnit obok je pomemben element konstrukcije kmečke hiše, ki odpira in večja uporabni prostor. Obok pozna predvsem prečne sile, ki konstrukcijo razpirajo, zato te sile prevzame kovana vez, kar omogoča gradnjo manj masivnih zidov. A kovinske vezi vežejo tudi lesene konstrukcije v notranjosti, saj so leseni stropni tramovi v zid le položeni. Te vezi so na zunanji strani vidne predvsem kot metrske zagozde.

Kovinske prevleke so v arhitekturi v uporabi predvsem v zadnjih desetletjih kot začasno kritje, predvsem v večjih industrijskih in vojaških zgradbah. Pomembnejša arhitektura je lahko krita z dražjo bakreno kritino, ki pa je zaradi cene redkejša. Svinec pa je cenejši, lahko obdelovan, a težak material, ki ga najdemo predvsem na Orientu pri kopalščih in pri religioznih gradnjah z zahtevnimi, predvsem zaokroženimi prostorskimi strehami.

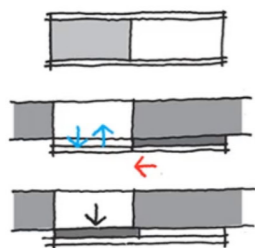
Kovane mreže so v osnovi oblikovane kot dejanski križi ali mreže, ki onemogočajo vstop. Zanimivi so predvsem spoji, ki so lahko izvedeni s kovanjem prečke skozi prečko ali pa so spajani s kovicami, ki so lahko prav ornamentalni. Ponekod so konice zašiljene, da onemogočajo vstop, gostejše mreže pa so tudi dobra zaščita pred soncem.

Krašeni so tudi uporabni predmeti kot so svečniki, pa figure na strehi. Medtem ko so glinaste kokoši stalni okrask, ki ščitijo tudi pred zlimi duhovi, so kovani petelini uporabnejši: kažejo smer vetra ali pa preprosto proti severu.

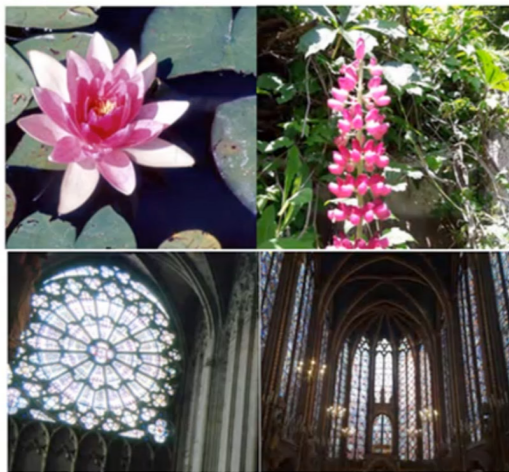
Kovani izdelki na hišah so seveda značilnost krajev z razvito kovaško obrtjo, v Sloveniji predvsem na Gorenjskem: kraji z razvitim kovaštvom imajo celo kozolce vezane z žebli – tega drugje kozolec ne pozna.

Orodje: peči, predvsem plavži, na Gorenjskem je znana povsem naša 'slovenska peč'; kladiva (tudi taka s pogonom preko mlinskega kamna); mehovi za dvig temperature ognja. Rezultati kovaštva pa so: žebli, kovane mreže in priročni izdelki, ključavnice, svečniki in kajfeži, figure na strehah.

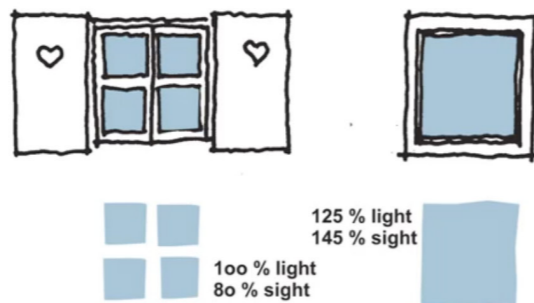
5.8.1 Lesena drsna okna so predhodniki sodobnih oken s stekli. V vernakularni arhitekturi naših dedov so bile te odprtine v ognjiščnici pravokotne, postavljene vodoravno. Bilo jih je mnogo, na raznih višinah, da so lahko urejali odtok dima. Ta je bil topel in se je zadrževal predvsem v najvišjih delih, pod stropom. Leseno drsno plošč je bilo moč premikati in s tem odpirati okno, pri zaprti je bil onemogočen dostop tudi svetlobi.

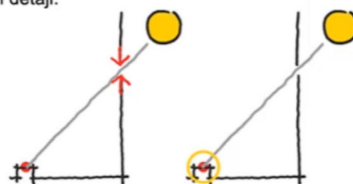
5.8.3 Arhitektura prikazuje naravne oblike. Okrogel cvet je vzor za okna, ki so jih imenovali 'rozete' (rozeta katedrale v Chartrou, Francija), vzdolžno socvetje pa se kaže zelo pogosto v gotških cerkvah (primer: La Chapelle, Pariz).

5.8.2 Nekoč so vstavljali manjše kose stekla v okvir kar z mizarskimi detajli – brez kota ali letev. tako je bilo treba ob zamenjavi stekla razdreti ves okvir.

5.8.4 Načrtovalci pomembnih arhitektur so včasih uporabljali naravne danosti, na primer sončne žarke za prikaz posebnih dogodkov, ko žarek na posebni dan posije na prav posebno mesto. To najdemo pogosto pri gotških katedralah (najbolj znan je Chartres), francoski arhitekt Le Corbusier pa je ta vzorec uporabil v cerkvi Notre Dame du Haut v Ronchampu, kjer posije na rojstni dan avtorja žarek na posebej za to oblikovan detajl.

5.8.5 Sodobna arhitektura ima predvsem uporabne tlorise, uporabniku prijazne, kar je bil osnovni namen filozofije Bauhauusa v prvi polovici dvajsetega stoletja. Ludwig Mies van der Rohe in Lilly Reich sta načrtovala nemški paviljon na svetovni razstavi EXPO v Barceloni že leta 1929 kot odprt, svetel in razumljiv, predvsem pa kot uporaben prostor z velikimi steklenimi površinami, ki so prostore paviljona smiselno in vidno združevale.

Steklo je brezoblična, nekristalinska masa, ki je navadno prozorna ali vsaj prosojna. V naravi se pojavlja le kot vulkansko steklo, industrijska proizvodnja pa teče s taljenjem, hitrim ohlajevanjem in vlivanjem. najobičajnejše steklo je silikatno kot sestav silikata in kvarca. najstarejše steklo najdemo v četrtem tisočletju pred štetjem v Mezopotamiji, Egiptu in v Siriji kot vaze, skleda, steklenice in žare. Lahko je pihano za izdelke ali ravno, kot ga poznamo danes pri oknih.

Lahko je prozorno ali prosojno ali pa barvano z naravnimi barvami, Posebna stekla so ognjevarna, ojačana z jeklenimi mrežami, utrjena (kot ograje ali kot zaščita pred eksplozijo), lahko je krašeno z ornamentmi.

V arhitekturi nastopa največ pri oknih, kjer ustavlja veter, delno varuje pred vročino in hladom, nadzoruje poglede. S prepustnostjo svetlobe in pogledov ter barvo ustvarja posebne učinke. V gotških cerkvah so okna barvana v slike ali oblikovana kot rozete. Iz malih koščkov stekla je mogoče ustvariti tudi prav zahtevne slike.

Najstarejše odprtine najdemo v arhitekturi pri ognjiščnicah, kjer nadzorujejo in izpuščajo dim, pa tudi zrak za prezračevanje. Bile so zapirane z drsnimi polutami in so bile majhne – le 30 x 15 cm, postavljene tik nad višino človeka, da je bilo pod to mejo še znosno dihati. Zaradi majhnosti jih je bilo mnogo, dim so nadzorovali z njihovo postavitvijo na različne višine.

Steklo je v oknih le kot polnilo in potrebuje nosilni okvir, ki je lahko stalen ali pa ima detajle za odpiranje. Kasnejša okna s stekli so bolj humana in praktična, ko nadzorujejo svetlobo, poglede in zrak v prostoru.

Okna s steklom se začnejo z majhnimi velikostmi zaradi izdelave in zahtevne dostave – steklo se lahko med prevozom kaj hitro stre.

Ena prvih zgradb z res velikimi okni je bil nemški paviljon na Svetovni razstavi EXPO leta 1929 v Barceloni, kjer steklene stene vežejo prostore in s tem ustvarjajo novo socialno življenje.

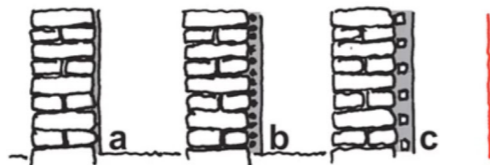
Barvasta stekla so material za ustvarjanje vzdušja, s pomembnim elementom dekoracije. Zelo pomembna je postavitve okna v prostor: ko padejo žarki sončne svetlobe na določeno mesto, s tem poudarijo kak posebni dan ali praznik – kot na primer v cerkvi v Chartrou ali v Le Corbusierjevi kapeli Notre dame.

Steklo je zelo razširjen material in ga je moč uporabiti tudi za prav posebne namene, na primer kot leče in lečje (daljnogled, fotoaparati). Dve konveksni leči, ki si stojita nasproti, povečata ali pomanjšata sliko. Lečja so ključni in nezamenljivi elementi za vse kamere. Zelo razširjeno je steklo tudi kot ogledalo, kjer je ravno steklo prekrito s srebrom ali kromom kar odbija obrnjeno sliko nazaj v prostor.

5.9.1 a/ Problem surove stene je njena neravnost in odprtine med posamičnimi elementi, kamor se lahko zalezejo insekti.
 b/ V zapoljenih spojih insekti ne najdejo zatočišča, a površina ni povsem ravna.
 c/ Vmesne prostore med konstrukcijskimi elementi lahko zapolni omet, a ta ni tako trden kot konstrukcija sama.
 d/ Tudi omet potrebuje prevleko, s tem ga poravnamo, tako je tudi odpornejši proti zunanjim vplivom.

5.9.2 a/ Omet mora biti zadosti debel: pretanek ne more ščititi površine, predebel lahko tudi odpade.
 b/ Materiali, ki utrjujejo omet, so nujni, to sta predvsem slama in trstičje.
 c/ Omet potrebuje za oprijetje grbančasto površino: to je lahko nasekana površina lesene stene, ki je obdelana s sekuro, ali pa so to nabite letvice. To omogoča ometu, da se stene povsem oprime.

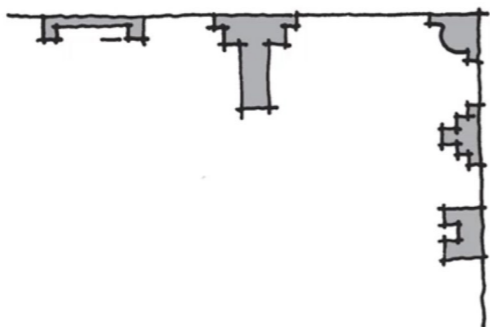

5.9.3 Barve, nanešene na suh omet, ne morejo biti obstojne na svetlobi, soncu, v dežju ali na vetru. Barve, ki temelje na osnovi zemljin in so vmešane v vlažen omet, uskladijo oba elementa v zmes, ki je obstojna tudi na zunanjih stenah zgradb.

5.9.5 Oblikovanje okrasnih elementov na arhitekturi je bilo vgrajeno v samo konstrukcijo, na primer v klasiki (Grčija, Rim). Tanjši in manjši elementi kot so robovi, vogali in obrobe, so lahko izdelani iz drugih materialov in so nameščeni na omet.

Štuko je sistem raznih profilov, izdelanih predvsem iz gipsa. Najbolj je bil razširjen v baroku, kjer so v okrasni sistem vgrajeni tudi lažni oboki in nosilci. Gotika je sklop konstrukcije, predvsem nosilcev in podpornikov, ki jih barok posnema, a le kot okrasje. To ne nosi, le otežuje konstrukcijo. Gips preprosto vlivamo v modele in ga potem nameščamo na omet v obliki okvirjev, obrob ali okraskov, ki so lahko končno barvani, da poudarijo svojo nalogo, krašenje.

5.9.4 Noben omet nima take trdnosti kot bi jo želeli, predvsem prepušča paro, kar je dobro za človeka, ne pa za konstrukcijo.

Omet je lahko zunaj obložen s keramiko, ki je odporna na vodo in lažje fizične stike. Tako ostane zid zavarovan pred zunanjimi vplivi.

Nekateri materiali zahtevajo za zunanjo zaščito površinsko obdelavo, drugi kot likovni dodatek le oplesk. Zaščita je potrebna zaradi vremenskih razmer, predvsem so to vlaga, sonce in vročina. Vlaga nekatere materiale razžira, sonce uničuje z ultravijoličnimi žarki, izmenjujoča se razlika med vročino in mrazom uničuje materiale.

Oplesk je tanek nanos materiala, ki ščiti pred zunanjimi vplivi. Ta zaščita ima omejen rok trajanja in jo je treba v času obnavljati. Daljšo življenjsko dobo in večjo prosojnost lahko imajo sodobnejši kemični premazi. Ščitijo predvsem pigmenti, ti so bili nekdanj predvsem zemljine. To so predvsem rjavkaste barve, za rdeče tone so nekdanj uporabljali živalsko kri.

V Panonski nižini je videti ozek trak temnejše barve pri tleh prebeljenih zidov: siva barva odvrta kokoši, ki zbirajo apnenec, ki je nujen za jajca. Hiše imajo tam zidove bele, zadnja stran pa je rjava ali rdečkasta. Modra barva sten je posledica ostankov bakrenega škropiva za vinsko trto, ki jo tam uporabljajo za zatiranje nekaterih bolezni.

Delno barvani zidovi in stene imajo le dekorativen pomen: bel oplesk okrog odprtin arabskega sveta pa ima predvsem higienski učinek – ščiti pred vstopom žuželk in insektov. Križci na okenskih vogalih (največ tega je na Slovaškem) kažejo pomen odprtin, ki so pri arhitekturi nujne.

Omet je gradbeni material, ki ščiti površino tako zunanjih kot notranjih zidov. Omet je razmeroma tanek nanos gline, apna, gipsa ali cementa, pomešanega s peskom in vodo. Ta zaščita je učinkovitejša kot barvanje, ker tesni, barvanje pa se lahko tudi lušči. A tudi omet je problematičen, nanašati ga je treba trdno na površino, saj lahko različni raztezki ob sušenju povzročijo, da omet tudi odpade. Najpreprostejši način obdelave površine za ometanje je nasekovanje lesa. Nasekana stena nudi zadosti oprijemljivosti tudi za omet.

Najstarejši omet je glinast, a je spet pogost material v sodobnih gradnjah, saj ima malo vgrajene energije. Glinast omet je lahko tudi utrjen, najčešče s kratkimi slamnatimi vlakni in ga ni treba barvati.

Omet iz gipsa ali sadre se prav hitro suši: to je dobro in tudi slabo – hitro sušenje zahteva predvsem hitro delo. Sicer pa je gipsast omet zelo trd, gips v Španiji uporabljajo tudi kot nosilni material.

Apneni omet je najbolj uporabljeni omet, je sestav kalcijevega hidroksida in peska, ki ju mešamo z vodo. Končni učinek dobimo, ko se kalcijev hidroksid spremeni v kalcijev karbonat (apnenec). Je fizično bolj obvladljiv kot gips, bolj diha od cementnega ometa, a je omet iz sadre bolj trajnosten.

Obstajata dva nanosa: grobi in fini, preko katerega nanašajo še apneni belež, ki ga je treba obnavljati vsako leto.

Notranji ometi so finejši od zunanjih in predstavljajo dobro osnovo za barvanje. Apneni ometi so navadno prekriti z apnenimi barvami: pomembna je predvsem skladnost materialov.

Pri zahtevnejših arhitekturah so ometi dobra osnova za slikanje kot so na primer fresko, sgrafito ali štuko.

Fresko je metoda slikanja z vodnimi barvami na svež, še nestrjen omet. Barve so pripravljene z mešanjem mletega pigmenta z vodo, ki se z ometom posušijo v enoten material. Ta sistem je predvsem trajen in odporen na zunanje vplive, zato ga najdemo tudi na zunanjih stenah cerkva ali grobnic.

Sgrafito je način slikarstva, ko mojstri praskajo posamezne plasti barv, ki so nameščene poprej. Omet je barvan s klasičnimi tehnikami, bolj globoke praske kažejo barvo tudi spodnjih plasti. Ta tehnika je omejena predvsem na ravne črte, ki jih je v omet laže vpraskati in poudarja gradbene elemente konstrukcije ali zidakov.

Štuko je predvsem značilnost baroka, predstavlja dodane elemente na zidu. Material je pesek in voda, ki ju veže vezivni material. Najprimernejši je seveda gips ali sadra, ki se hitro strjuje. Ob strjevanju se gips ogreje vse do 150 stopinj, je samonosen po desetih minutah, a povsem otrdi po treh dneh. najčešče je uporabljan za vogalne detajle, robove in napušče, tudi na stropovih. To je tridimenzionalna dekoracija, saj so lahko letve oblikovane povsem poljubno.

Štuko je najpogosteje uporabljena tehnika baroka, kjer ne nastopa le na ravnih površinah, pač pa tudi na prostorskih, predvsem na kupolah.

VIRI:

- Benko, A, Juvanec, B 2020 Uporaba lesa kot gradbenega materiala, Zbornik Soboškega muzeja 25, Murska Sobota
Benko, A, Juvanec, B 2021 Led, ledenice, zdravje in hrana, Zbornik Soboškega muzeja 27, Murska Sobota
Corbusier, Le 1984 Le modulator L'architecture d'aujourd'hui, Boulogne
Egenter, N 1992 ARCHITECTURAL ANTHROPOLOGY, Structura Mundi, Lausanne
Juvanec, B 1996 Kraška kutja, izgubljeni kamen kamnitih zatočišč, Etnolog 6 (LVii), Ljubljana
Juvanec, B 2001 Reinventer les abris en pierre UNESCO/ICOMOS Canada, Montreal
Juvanec, B 2007, KOZOLEC/HAYRACK i2 and Ljubljana University, Ljubljana
Juvanec, B 2009 ARCHITECTURE OF SLOVENIA 1, Alpine part, i2 and Ljubljana University, Ljubljana
Juvanec, B 2009a Basics of Proportion Systems in Architecture, Prostor 17, Sveučilište, FA Zagreb
Juvanec, B 2010 ARCHITECTURE OF SLOVENIA 2, Cla, i2 and Ljubljana University, Ljubljana
Juvanec, B 2012 ARCHITECTURE OF SLOVENIA 4, i2 and Ljubljana University, Ljubljana
Juvanec, B 2013, ARCHITECTURE OF SLOVENIA 5, Karst i2 and Ljubljana University, Ljubljana
Juvanec, B 2016 HISKA (Slovene Stone Shelter), i2, Academy of Sciences, Ljubljana
Juvanec, B 2017 LEDENICA (Icehouse), i2, Academy of Sciences, Ljubljana
Juvanec, B, Zupančič, D 2014 BESEDNJAK VERN. ARH. (Dictionary), UL, i2, Academy of Sciences, Ljubljana
Kranjc, A 1999, Reforestation of Kras – Improvement or Degrad. ISLD Aveiro
Larsen, KE, Marstein, N 2000 Conservation of Historic Timber Structures, Conservation and Methodology, Butterworth
Mileto, C et al 2021a Preliminary Analysis of Material Degradation, Sustainability 13(2)
Oliver, P ed 1997 ENCYCLOPEDIA OF VERNACULAR ARCHIT Cambridge University Press, Cambridge
Vegas, F, Mileto, C 2007 RENOVAR CONSERVANDO, Municipio Rincon A., Ademuz
Winkler, G 2000 NEPI EPITESZET A MAGYAR MEGYEK, Vas Megyei Onkormányzati H, Szombathely
Zwerger, K 2012, WOOD AND WOOD JOINTS

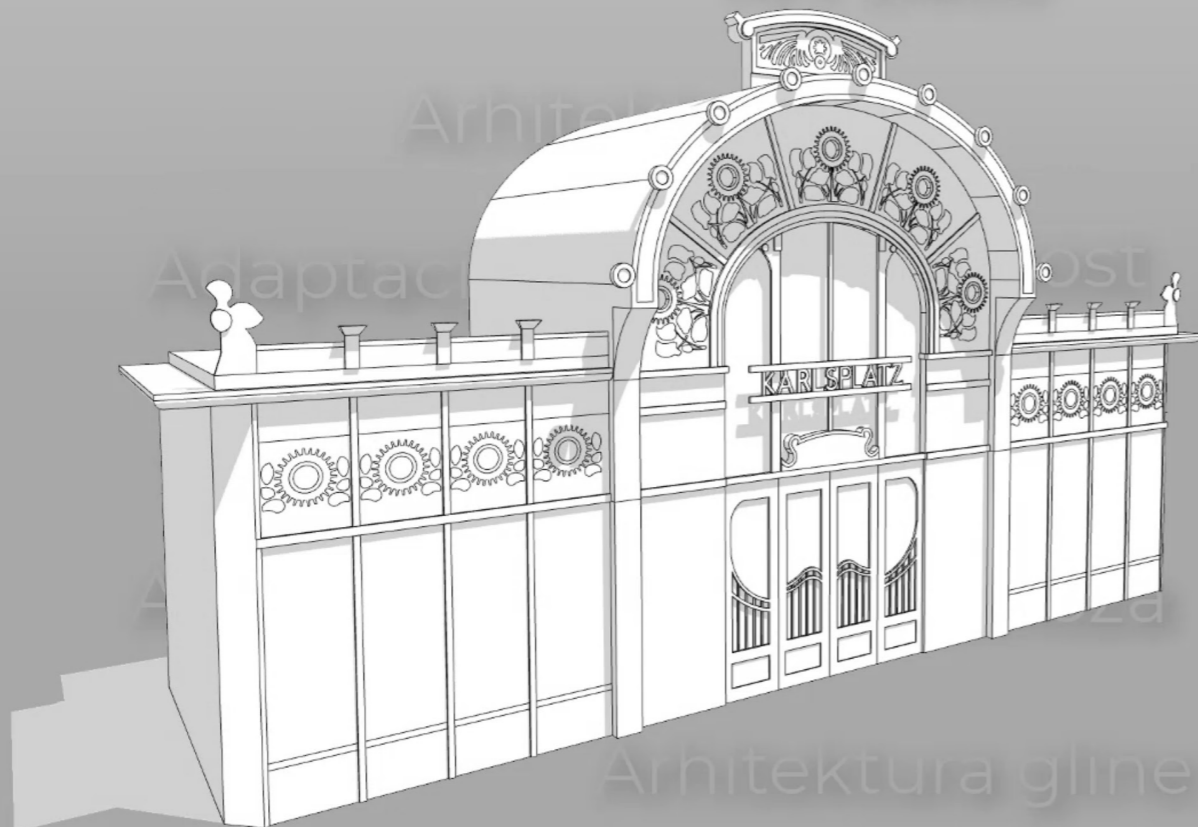
POGLAVJE VI
GLOSAR UPRAVLJANJA Z DEDIŠČINO

Zbrala in uredila

Andreja Benko

Institute of Vernacular Architecture
(Slovenija)

Art Nouveau

ČRKA A

Adaptacija

Sprememba oz. prilagoditev objekta, da ustreza obstoječi ali predlagani uporabi. Vsebuje vrsto različnih strategij in ukrepov, ki so primerni za obravnavanje potreb po prilagajanju stavbe. Ukrepe je mogoče kategorizirati kot strukturne, institucionalne ali socialne. Gre za preureditev prvotne uporabe stavbe s tehničnimi in družbenimi izboljšavami za boljše uporabo, za podaljšanje življenjske dobe ali za spremembo uporabnosti.

Analiza

Razgradnja katere koli materialne ali abstraktne stvari na njene osnovne sestavne dele (v nasprotju s sintezo). Je metodično preučevanje narave nečesa ali določanja njegovih bistvenih značilnosti in njihovih odnosov. Je postopek razdelitve kompleksne teme ali snovi na manjše dele, da bi jo bolje razumeli. Na ta način je analiza postopek preučevanja predmeta po njegovih primarnih elementih v tehničnem, družbenem in pomenskem smislu ter odnosih med njimi.

Anastiloza

Arheološki izraz za tehniko rekonstrukcije, pri kateri se porušeno zgradbo ali spomenik obnovi z uporabo originalnih arhitekturnih elementov v največji možni meri, po potrebi v kombinaciji s sodobnimi materiali, pri čemer se zagotovi, da so slednji nemoteči, hkrati pa jasno prepoznavni kot nadomestni materiali.

Antropometrija

Primerjalna študija mer in zmogljivosti človeškega telesa. Izhaja iz grških besed "anthropos"/človek in "metron"/mera. Vsako orodje, ki se uporablja v antropometričnih študijah, služi kot identifikacijsko orodje. Uporablja se za razumevanje človeških telesnih variacij in v različnih poskusih povezovanja telesnih z rasnimi in psihološkimi lastnostmi. Poleg tega antropometrija vključuje tudi sistematično merjenje fizičnih lastnosti človeškega telesa, predvsem dimenzij velikosti in oblike človeškega telesa. Temeljno načelo antropometrije je, da mora biti zasnova stavbe prilagojena dimenzijam človeškega telesa in človekovemu gibanju, namesto da bi se morali ljudje prilagajati zasnovi zgradbe. Ergonomske principi, ki so v skladu s človeškimi potrebami kažejo pomen stavb.

Arhitektura gline

Arhitektura ruše, šote in gline/naravnih materialov. S svojo bogato raznolikostjo oblik po vsem svetu, je skrbnica materialne kulture in identitete ljudstev, ki so ju gradila. Poleg tega je splošno priznana kot prastari primer trajnosti v vseh svojih variantah in interpretacijah. Arhitektura sedanjosti bi se morala pri načrtovanju trajnostne arhitekture prihodnosti učiti iz teh primerov.

Arhitektura

Projektiranje in gradnja zgradb. Dobesedni prevod iz grščine: trdno stati. Arhitektura se je v zgodovini človeštva razvijala kot odgovor na naše spreminjajoče se potrebe, inovacije v načrtovanju gradbene tehnologije in spremembe v načinu, kako gledamo na svet okoli nas. Delno je odziv na funkcionalne potrebe družbe, ustvarjalno izražanje pa ponuja tudi prostor za oblikovanje našega okolja na bolje. Arhitekturna praksa nam zagotavlja usklajeno grajeno okolje, kjer stavbe delujejo kot delovna mesta, kot domovi in kot javni prostori.

Arhitektura Rimljanov (300 pr. n. št. - 700 n. št.)

Je prevzela nekaj zunanjega vpliva klasične grške arhitekture s podobnim poudarkom na meščanskih stavbah, vendar se je razlikovala od grških stavb in postala nov arhitekturni slog. Znana je po svoji široki paleti ikoničnih tipov stavb, kot so; templji, kopeli, vile, amfiteatre, palače in cirkuse. Rimska arhitektura je razvila pomembne strukturne elemente, kot so loki, obokani stropi in kupole, ki so bili običajno močni in dobro zasnovani z uporabo betona. To je pripeljalo do razvoja gradbenih projektov brez primere, kot so mostovi, akvadukti in ceste.

Arhitekturna krajina

Omejeno območje s podobnimi arhitekturnimi značilnostmi. Zajema prostorsko enoto, ki ima zaradi posebnih geografskih, vremenskih, kulturnih, gospodarskih in drugih okoliščin podobne arhitekturne značilnosti in prepoznavno identiteto, po elementih s svojimi razmerji med njimi in vpliva na celoto, tako v uporabnem kot vizualnem smislu.

Arhitekturno konserviranje

Z arhitekturnega vidika konserviranje pomeni vse postopke skrbi za stavbo ali kraj, da ohranijo svoj arhitekturni in kulturni pomen. V to so vključeni postopki (uporabe, konstrukcije in vidnosti) za ohranjanje prvotnega bistva objekta z uporabo originalnih ali drugih materialov, vendar s pozornostjo, da se ne pokvari vizualni pomen.

Art Deco (okoli leta 1925)

Slog se je razvil v Franciji v dvajsetih letih prejšnjega stoletja in se hitro razširil po vsem svetu. Velja za glamurozno, a eklektično gibanje, ki je sprejelo tako modernizem kot tradicionalizem. Za Art Deco so bili značilni novi materiali, drzna geometrijska oblika in moderna estetika 'strojne dobe', hkrati pa je vključeval obsežno in razkošno okrasje.

Art nouveau (1890-1910)

Slog se je izrazil kot simptom boja med starim in novim. Med tem, ko je zavrnil nekatere obujajoče sloge 19. stoletja, je prevzel nekaj elementov rokokoja z organskimi oblikami in uporabno umetnostjo, ki so značilni za vhode v pariško podzemno železnico Hectorja Guimarda. Pomembna predstavnika art nouveauja v arhitekturi sta Mackintosh in Gaudi. Art nouveau je v različnih jezikih znan pod različnimi imeni: Jugendstil v nemščini, Stile Liberty v italijanščini,

Modernisme català v katalonščini itd. V angleščini je znan tudi kot Modern Style.

Avtentičnost

To so elementi istega izvora, identitete. Vse kulturne dobrine morajo izpolnjevati temeljni pogoj avtentičnosti/pristnosti, da lahko izkažejo svojo izjemno univerzalno vrednost. Pristna lastnina izraža svoje kulturne vrednote na resničen in verodostojen način z lastnostmi, kot so oblika, materiali, funkcija, sistem upravljanja, lokacija, ambient itd.

ČRKA B

Baročna arhitektura (1600 – 1755)

Arhitekturni slog oblikovanja prostora in stavb z dramatično osvetlitvijo in barvami, iluzornimi učinki, kot je »trompe l'oeil«/optična iluzija, in oblikovanji, ki so se igrali z arhitekturnimi značilnostmi, včasih pa so jih pustili tudi nepopolne. Stavbe baročne arhitekture običajno vključujejo osrednje stolpe, kupole, portike ali druge osrednje projekcije na glavni fasadi, zelo pogosto močno dekorirane. Ker je baročna arhitektura sovpadala s kolonializmom, je to slog, ki ga lahko vidimo povsod po svetu.

Bauhaus (1919 – 1933)

Predstavlja arhitekturno gibanje iskrenosti kot arhitekturno šolo z naprednimi političnimi cilji. Šola, ki jo je ustanovil Walter Gropius, se je sčasoma preoblikovala v moderno umetniško gibanje, za katerega je značilen edinstven pristop k arhitekturi in oblikovanju. Danes je Bauhaus znan tako po svoji edinstveni estetiki, ki na inventiven način združuje likovno umetnost z umetnostjo in obrtjo, kot po trajnem vplivu na moderno in sodobno umetnost.

Bizantinska arhitektura (33 pr. n. št. - 1453 n. št.)

Nadaljevanje rimske arhitekture, vendar z vplivi Bližnjega vzhoda. Stavbe postanejo geometrijsko kompleksnejše, klasični vrstni redi se uporabljala svobodneje. V cerkveni arhitekturi je bil sprejet načrt grškega križa, ki je vključeval zapletene kupolaste strukture, podprte z masivnimi stebri.

Brutalizem (brutalistična/surova, groba, nasilna arhitektura) (1951-1975)

Izvira iz modernističnega arhitekturnega gibanja zgodnjega 20. st. Utilitarne (praktično uporabne) oblike, ki veljajo za etiko in estetiko, narekuje funkcija nad obliko, ko so izpostavljeni surovi gradbeni materiali in vsakdanje funkcije. Armirani beton je najpogosteje priznan gradbeni material brutalistične arhitekture, vendar se uporabljajo tudi drugi materiali, kot so opeka, steklo, jeklo in grobo obdelan kamen.

ČRKA C

CIAV (ICOMOS)

Znanstveni odbor za vernakularno arhitekturo pri ICOMOS-u. CIAV je mednarodna platforma za dialog in sodelovanje med strokovnjaki, akademiki in študenti ljudske/narodne dediščine preko letnih srečanj in znanstvenih konferenc CIAV. CIAV spodbuja razprave in dejavnosti na regionalni, nacionalni in mednarodni ravni.

ČRKA D

De Stijl (Slog/Stil) (1917 do 1931)

Umetniško in oblikovalsko gibanje, ki se je razvilo na Nizozemskem, tudi kot posledica njene izolacije med prvo svetovno vojno. Prepoznaven je bil po uporabi močnih geometrijskih linij, drznih osnovnih barvah in artikulaciji izrazitih funkcionalnih elementov. Sprejeli so ga v umetnosti (zlasti Mondrian), pohištvu in arhitekturi. Med tem, ko je bilo dejansko ustvarjene razmeroma malo arhitekture, je vpliv stavb, kot je hiša Rietvelda Schroderja (1924), viden v delu arhitektov, kot je Mies van der Rohe.

Dediščina (Patrimoine)

Katera koli dobrina ali skupina dobrin, naravnih ali kulturnih, snovnih in nesnovnih, ki jih skupnost priznava zaradi njihove vrednosti kot priče zgodovine in spomina, pri čemer poudarja potrebo po varovanju, ohranjanju, sprejemanju, spodbujanju in razširjanju tovrstne dediščine.

Degradacija

Proces, pri katerem objekt (tudi okolje ali prostor) sčasoma postane zapuščen, neuporaben ali manj uporaben, včasih ga lahko vidimo tudi kot degradirano območje, na primer stare tovarniške površine itd. Degradacijo lahko povzroči veliko različnih vplivov oz. razlogov, skoraj vedno pa velja za nezaželen proces. Preprečevanje in boj proti degradaciji dela mesta, izdelka ali strukture je velik izziv, s katerim se soočajo številni arhitekti in inženirji.

Deklaracija

Še en način določanja norm, ki niso predmet ratifikacije. Kot priporočila postavljajo univerzalna načela, ki jim je skupnost držav želela pripisati čim večjo avtoriteto in čim širšo podporo. Izraz je namerno izbran, da nakaže, da pogodbeni stranki ne nameravata ustvariti zavezujočih obveznosti, ampak želita le izraziti določene težnje, ki pa niso vedno pravno zavezujoče. Na področju kulturne dediščine so pomembne deklaracije, kot sta recimo Firenška

deklaracija (2014) in Unescova deklaracija o namernem uničevanju kulturne dediščine (2003) ...

Dekonstruktivizem (okoli 1980)

Gibanje postmoderne arhitekture, ki daje vtis razdrobljenosti zgrajenega objekta. Zanj je značilna odsotnost harmonije, kontinuitete ali simetrije. Njegovo ime izhaja iz ideje o »dekonstrukciji«, obliki semiotične analize, ki jo je razvil francoski filozof Jacques Derrida. Arhitekti, katerih delo je pogosto opisano kot dekonstrukcionizem (čeprav v mnogih primerih arhitekti sami zavračajo oznako), so Peter Eisenman, Frank Gehry, Zaha Hadid, Rem Koolhaas, Daniel Libeskind, Bernard Tschumi in Coop Himmelb(l)au.

Dokazilo o izvoru/poreklu

Dokument porekla, na primer sklep o razdelitvi, ki dokazuje dedovanje, izvozno dovoljenje; oporoška pogodba, sodna odločba ali odločba upravnega organa, izpisek iz prodajne evidence ali drug verodostojni dokument, ki dokazuje, da je zadevna oseba pridobila lastništvo ali skrbništvo nad arheološko najdbo ali zbirko takih najdb. Dokazilo o poreklu je lahko tudi izvedensko mnenje, izjava prejšnjega lastnika ali druge priče ali katera koli druga dokumentacija, kot je fotografija, videoposnetek ali objava v tiskanih medijih. Za dokaz izvora se šteje tudi prijava odkritja arheološke najdbe ali prijava njene hrambe po različnih aktih kulturne dediščine.

Dokumentacija kulturnih dobrin

Vsi zapisi, pisni in slikovni, nabrani med pregledovanjem in ravnanjem s kulturno dobrino. Kjer je to primerno, dokumentacija vključuje zapise in poročilo o pregledu, predlog sanacije, soglasje lastnika, zapise o sanaciji in poročilo, priporočila za nadaljnjo oskrbo, vzorce, vzete iz kulturne dobrine, in ustrezno korespondenco. Namen dokumentacije je:

- beleženje informacij, razkritih med preiskavo ali drugimi ohranitvenimi dejavnostmi, ki pomagajo pri razumevanju kulturne dobrine;
- evidentirati dogovore ali dogovore med strokovnjakom za ohranjanje in lastnikom; in
- evidentirati spremembe nepremičnine zaradi konservatorskih dejavnosti in utemeljitev teh sprememb;
- evidentirati stanje kulturne dobrine;
- zagotoviti dokumente, ki so lahko na voljo, če in ko to zahtevajo pravni razlogi;
- zagotoviti informirane ukrepe, ki bodo v pomoč pri prihodnji oskrbi in ravnanju s kulturno dobrino.

Ekspresionizem (ekspresionistična arhitektura) – 1910 do 1924

Arhitekturno gibanje v Evropi vzporedno z ekspresionistično vizualno in uprizoritveno umetnostjo, ki se je še posebej razvila in prevladovala v Nemčiji. Ekspresionistična arhitektura je eden od treh prevladujočih stilov moderne arhitekture (mednarodni slog, ekspresionistična in konstruktivistična arhitektura). Ekspresionistični arhitekti so uporabljali materiale, kot sta beton in steklo, da bi ustvarili nove kiparske oblike in mase, včasih popačene in razdrobljene, da bi izrazili čustveno perspektivo. Pomembnejši predstavniki so Bruno Taut, Erich Mendelsohn, Walter Gropius, Mies van der Rohe ...

Estetika

Doživljanje, zaznavanje in občutenje vidnega skozi paleto čustev – odziv telesa na čustveni ravni pri zaznavi vidnega. Upošteva, kakšni so miselni procesi v naših glavah, ko se ukvarjamo z estetskimi predmeti ali okolji, kot je gledanje vizualne umetnosti, poslušanje glasbe, branje poezije, doživljanje igre ali raziskovanje narave. Filozofija arhitekture in umetnosti posebej proučuje, kako si umetniki predstavljajo, ustvarjajo in izvajajo dela, pa tudi kako jih ljudje uporabljajo, čutijo, uživajo in kritizirajo. Estetika razmišlja, zakaj so ljudem nekatera umetniška dela všeč, druga pa ne, pa tudi, kako lahko umetnost vpliva na razpoloženje ali celo na prepričanja.

Folklor (ali tradicionalna kultura)

Celota na tradiciji temelječih stvaritev kulturne skupnosti, ki jih izraža skupina ali posamezniki. Odražajo pričakovanja skupnosti, kakor tudi njeno kulturno in družbeno identiteto; njeni standardi in vrednote se prenašajo ustno, s posnemanjem ali na druge načine. Oblike prenosa so med drugim jezik, literatura, glasba, ples, igre, mitologija, obredi, običaji, rokodelstvo, arhitektura in druge umetnosti.

Fotogrametrija

Tehnika pri kateri se lahko dvodimenzionalni ali tridimenzionalni predmet izmeri iz fotografij posnetih z vsaj dveh ali več različnih kotov. Imenujejo se stereografi in gledalcu nudijo dve različni perspektivi istega predmeta, ki posnemata perspektivo človeškega binokularnega vida. Meritve so izvlečene iz stereografov, 3-D informacije pa so rekonstruirane z računalniško programsko in strojno opremo.

Ekspresionizem

Fotogrametrija Estetika

Futurizem

Folklor

Futurizem (futuristična arhitektura) (okoli 1912)

Pojavil se je v začetku 20. stoletja v Italiji. Motiviral ga je antihistorizem, zaznamovale pa so ga dolge vodoravne črte in pretočne oblike, ki nakazujejo hitrost, dinamiko, gibanje in naglost. Futurizem se je po drugi svetovni vojni zaključil, vendar se je znova pojavil v reinterpetirani obliki s priljubljenostjo futurističnih stripov in prihodom vesoljske dobe.

ČRKA G

Gentrifikacija

Ponovno naselitev obstoječih propadajočih stanovanj v mestnih območjih po sanaciji ali prenovi, kjer imajo novi stanovalci boljše možnosti od prvotnih uporabnikov istega stanovanja.

Georgijanski slog (1714 do 1830)

Spremenljiv slog, ki ga zaznamujeta simetrija in razmerja, ki temeljijo na klasični arhitekturi Grčije in Rima, kot je bila oživiljena v renesančni arhitekturi. V Združenih državah se izraz "georgijanski" na splošno uporablja za opis vseh stavb iz tega obdobja, ne glede na slog; v Veliki Britaniji je na splošno omejen na zgradbe, ki so "arhitekturne po namenu" in imajo slogovne značilnosti, značilne za to obdobje, čeprav to zajema širok razpon.

Gotska arhitektura (1180 - 1540)

V Evropi se je slog pojavil v 11. in 12. stoletja kot neposredno nadaljevanje romanskega sloga. Zanj je bil značilen poudarek na vertikali, z vse višjimi stavbami, s skoraj nemogoče tankimi kamnitimi strukturami, šilastimi loki in rebrastimi kamnitimi oboki, prepredenimi s steklenimi prostranstvi, podprtimi z zunanji letnimi oporniki. Za arhitekturo so značilni šilasti loki in pretenciozne konstrukcije.

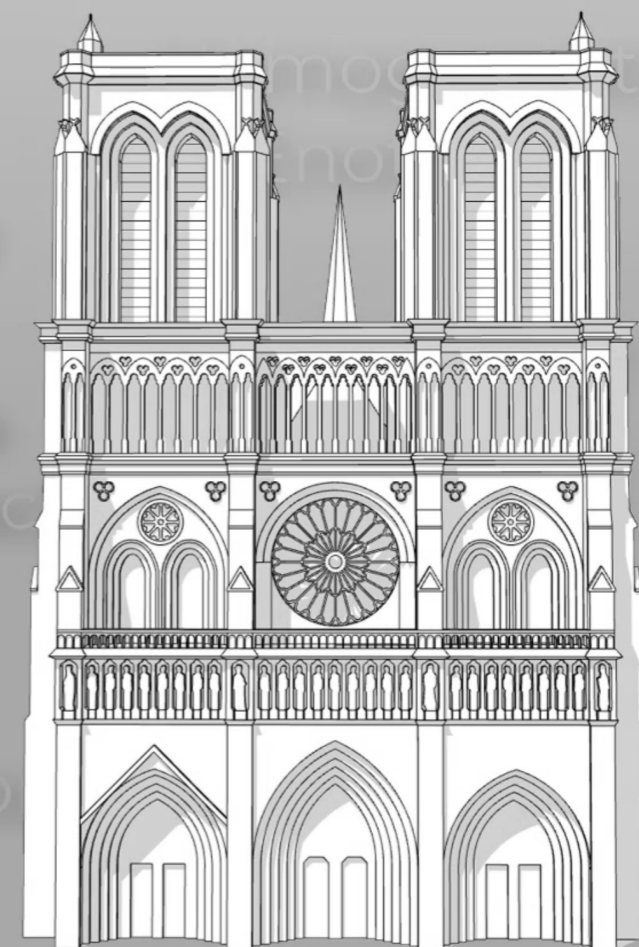
Grafična dokumentacija

Splošni izraz, ki se uporablja za načrte, risbe, popravljene fotografije, orto-fotomozaike ali 3D modele, ki grafično ali fotografsko opisujejo fizično obliko kraja dediščine z njegovimi dimenzijskimi in arhitekturnimi značilnostmi.

Grajeno okolje

Arhitekturni objekti v okolju kot sestav gradenj in urejenih površin. Izraz grajeno okolje se nanaša na okolje, ki ga je ustvaril človek in zagotavlja prostor za človeško dejavnost, v razponu od stavb in parkov ali zelenih površin do sosek in mest, ki lahko pogosto vključujejo svojo podporno infrastrukturo, kot so vodovodna ali energetska omrežja. Grajeno okolje je materialni, prostorski in kulturni produkt človeškega dela, ki združuje fizične elemente in energijo v oblikah za bivanje, delo in igro. Opremljen je kot prostor, ki ga je ustvaril človek, v katerem ljudje živijo, delajo in se vsakodnevno rekreirajo.

Gotska arhitektura

Homogenost/Enotnost

Kakovost ali stanje podobne vrste ali enotne strukture ali sestave v celoti.

ICOMOS

Mednarodni svet za spomenike in kraje, Pariz (Conseil International des Monuments et des sites). Je mreža strokovnjakov, ki ima koristi od interdisciplinarne izmenjave svojih članov, med katerimi so arhitekti, zgodovinarji, arheologi, umetnostni zgodovinarji, geografi, antropologi, inženirji in urbanisti. Je strokovno združenje, ki deluje za ohranjanje in zaščito krajev kulturne dediščine po vsem svetu. Sestavljajo ga nacionalni odbori (NC), v katere se posamezniki in ustanove prijavljajo za članstvo. Poleg nacionalnih komitejev ima ICOMOS vrsto mednarodnih znanstvenih komitejev (ISC), v katerih strokovnjaki na določenem področju delovanja v okviru ohranjanja dediščine izmenjujejo poglede in razpravljajo. Ustanovljena je bila leta 1965 v Varšavi (Poljska), njen glavni sedež je v Parizu (Francija).

ICROM

Mednarodni center za preučevanje ohranjanja in restavriranja kulturnih dobrin. ICCROM je medvladna organizacija, ki deluje v službi svojih držav članic za spodbujanje ohranjanja vseh oblik kulturne dediščine v vseh regijah sveta. Deluje v Rimu, v duhu Unescove Splošne deklaracije o kulturni raznolikosti iz leta 2001, ki pravi, da so »spoštovanje raznolikosti kultur, strpnost, dialog in sodelovanje v ozračju medsebojnega zaupanja in razumevanja med najboljšimi zagotovili mednarodnega miru in varnosti.«

Identifikacija

Načini predstavitve kulturnega pomena kraja. Prepoznavanje predmeta, kraja ali okolja v njihovem kulturnem pomenu s strokovnimi merili tako v njihovi individualnosti kot v skupnem življenju z vsemi interakcijami med njimi.

Identiteta

Dejstvo pripadnosti istim snovnim in nesnovnim vrednotam. To so lastnosti oz. prepoznavnost določene snovi, sistema, osebnosti ali kraja in povezava med značilnostmi, ki jih pripisujemo določenemu slogu, kraju, osebi, ipd. Identiteta v kulturni dediščini določa izvirne obstoječe značilnosti in materiale kulturne dediščine.

Imenovanje

Dejanje uradne izbire nekoga ali nečesa, da naredi ali bo nekaj postal. Pravno varstvo s sprejetjem podzakonskega akta (lokalna ali regionalna vlada) ali ukaza v svetu (pokrajinsko). Oznaka nudi dolgoročno zaščito in omogoča regulacijo in nadzor predelav in rušitev.

Integrirana konservacija

Celovit nabor ukrepov, namenjenih zagotavljanju nadaljnega obstoja in bogatenja dediščine, njenega vzdrževanja, obnove, posodobitve, uporabe in revitalizacije.

Integriteta

V etičnem smislu se šteje za poštenost in resnicoljubnost oz. natančnost dejanj. Je tudi merilo celovitosti in neokrnjenosti naravne in/ali kulturne dediščine in njenih atributov. Preučevanje pogojev celovitosti torej zahteva oceno obsega, v katerem lastnina:

- a) vključuje vse elemente, potrebne za izražanje njihove izjemne univerzalne vrednosti;
- b) je primerne velikosti, da zagotovi popolno predstavitev značilnosti in procesov, ki izražajo pomen nepremičnine;
- c) trpi zaradi neželenih učinkov razvoja in/ali zanemarjanja.

Interpretacija/Predstavitev

Individualno razlaganje, predstavitev dejstev. Tolmačenje je sredstvo za sporočanje idej in občutkov, ki ljudem pomagajo obogatiti njihovo razumevanje in spoštovanje svojega sveta in njihove vloge v njem.

Intervencija/Poseg

Vsako dejanje, ki povzroči fizično spremembo določenega elementa zgodovinskega kraja ali stavbe. Najmanjši možni poseg v objekt, spomenik ali lokacijo je minimalen poseg in nujnost, da ga ohranimo za prihodnost.

Izjemna univerzalna vrednost

Atributi in vidiki lastnosti, ki so povezani v izraz izjemne vrednosti. Atributi so lahko oprijemljivi ali neopredmeteni. Operativne smernice navajajo več vrst atributov, ki bi lahko izražali izjemno univerzalno vrednost, vključno z: obliko in dizajnom, materiali in vsebino, uporabo in funkcijo, tradicijami, tehnikami in sistemi upravljanja; lokacija in nastavitve; jezik in druge oblike nesnovne dediščine; in vzdušje in občutek; verovanja, zgodbe, festivali, obredi.

Klasična arhitektura

ČRKA K

Klasična arhitektura (300 pr. n. št. – 100 n. št.)

Skupni izraz za arhitekturo stare Grčije in Rima. Običajno označuje arhitekturo, ki bolj ali manj zavestno izhaja iz načel grške in rimske arhitekture klasične antike ali včasih še iz del rimskega arhitekta Vitruvija. Čeprav se klasični slogi arhitekture lahko zelo razlikujejo, lahko na splošno rečemo, da vsi črpajo iz skupnega "besednjaka" dekorativnih in konstruktivnih elementov. Lahko se nanaša tudi na katero koli arhitekturo, ki uporablja klasično estetsko filozofijo. Izraz se lahko uporablja drugače kot "tradicionalna" ali "vernakularna arhitektura", čeprav lahko z njo deli temeljne aksiome.

Konservacija

Dejanja ohranjanja, namenjena varovanju kulturne dediščine za prihodnost. Namen konservatorstva je preučiti, evidentirati, obdržati in obnoviti kulturno pomembne lastnosti kulturne dediščine, kot so opredeljene v njeni fizikalni in kemični naravi, z najmanjšim možnim posegom. Konservatorstvo obsega: pregledovanje, dokumentiranje, preventivno konserviranje, »rezervacijo« (pridrzanje za možnost zaščite objekta), obdelavo, restavriranje in rekonstrukcijo.

Konservator

Strokovnjak, katerega primarni poklic je konservacija in ki s specializiranim izobraževanjem, znanjem, usposabljanjem in izkušnjami oblikuje ter izvaja vse dejavnosti ohranjanja v skladu z etičnim kodeksom, kot npr. Etični kodeks AIC in smernice za prakso. Konservatorji so odgovorni za sanacije, preventivo in raziskave, usmerjene v dolgoročno ohranjanje kulturne in naravne dediščine. Za licenco konservatorja je v večini držav potrebno opraviti tudi posebne izpite.

Konstruktivizem (konstruktivistična arhitekture)(1920-1932)

Oblika moderne arhitekture, ki je vzniknila v Sovjetski zvezi v dvajsetih in zgodnjih tridesetih letih prejšnjega stoletja. Združuje napredno tehnologijo in inženiring z odkritim komunističnim družbenim namenom. Čeprav je bilo gibanje razdeljeno na več med seboj konkurenčnih frakcij, je ustvarilo številne pionirske projekte in stavbe, preden je okoli leta 1932 padlo v nemilost politike. A vendar je pustil pomemben pečat na kasnejši razvoj arhitekture.

Koordinacija

Usklajevanje, harmonizacija, organizacija različnih elementov telesa. Je proces organiziranja ljudi ali skupin, tako da pravilno in dobro delujejo skupaj, ter zagotavljanje harmoničnega delovanja delov za doseg učinkovitih rezultatov.

Kraj

Geografsko opredeljeno območje. Lahko vključuje elemente, predmete, prostore in pogled. Kraj ima lahko oprijemljive in nematerialne razsežnosti. Lahko je krajina, morska pokrajina, značilnost, območje, lokacija, stavba ali drugo delo, skupina zgradb ali druga dela ali pokrajine, skupaj s pripadajočo vsebino in okolico.

Kriteriji (množina), kriterij (ednina)

Merila presoje pri vrednotenju misli, besedil, načrtov, projektov, izvedb za oblikovanje pravil ali načel na strokovnem ali znanstvenem področju. Kriteriji se uporabljajo tudi za izbiro območij ali stavb izjemne vrednosti za vključitev na seznam svetovne dediščine, na primer predstavljajo mojstrovino človeškega ustvarjalnega genija, kažejo pomembno izmenjavo človeških vrednot, predstavljajo edinstveno ali vsaj izjemno pričevanje o kulturno tradicijo ali civilizacijo, da je izjemen primer vrste stavbe, arhitekturne ali tehnološke celote ali krajine, ki ponazarja pomembno(-e) fazo(-e) v človeški zgodovini itd.

Kulturna dediščina

Zapuščina snovnega in nesnovnega oblikovanja, podedovana od preteklih generacij, da se ohranja in prenaša. Sistemi prepričanj, vrednote, filozofski sistemi, znanje, vedenje, običaji, umetnost, zgodovina, izkušnje, jeziki, družbeni odnosi, institucije ter materialne dobrine in stvaritve, ki pripadajo skupini ljudi in se prenašajo iz ene generacije v drugo. Skupino ljudi ali družbo lahko povezujejo rasa, starost, etnična pripadnost, jezik, nacionalno poreklo, vera ali druge družbene kategorije ali skupine.

Kulturna dobrina

Nepremičnine, po izpolnjevanju vsaj enega od kriterijev kulturne dediščine in preizkusu avtentičnosti, se imenujejo kulturne dobrine. Pod pojmom so zajete materialne in nematerialne kulturne prvine po izpolnjevanju vsaj enega od kriterijev kulturne dediščine, pomembnih za vse dele kulture, vključno z avtentičnostjo.

Kulturna krajina

Kot del nepremične dediščine, je kulturna dobrina in predstavlja »skupno delo narave in človeka«. Ponazarja razvoj človeške družbe in poselitve skozi čas, pod vplivom fizičnih omejitev in/ali priložnosti, ki jih ponuja njihovo naravno okolje, ter vplivom zaporednih družbenih, gospodarskih in kulturnih sil, tako zunanjih kot notranjih.

Kulturna raznolikost

Posledica neodvisnih dolgoletnih razvojev in odkritij na različnih krajih, ob različnih razmerah in pogojih, naravnih danostih. Ta raznolikost je utelešena v edinstvenosti in pluralnosti identitet skupin in družb, ki sestavljajo človeštvo. Kot vir izmenjave, inovacij in ustvarjalnosti je kulturna raznolikost za človeštvo tako potrebna kot je biotska

raznoverstnost za naravo.

Kulturne vrednote

Pomeni snovnih ali nesnovnih oblik kulture, ki jim različne skupnosti dodajajo vrednost (visok pomen) in jih negujejo in ohranjajo kot zgled.

Kulturni pomen/izjemnost

Estetska, zgodovinska, znanstvena, družbena ali duhovna vrednost za pretekle, sedanje ali prihodnje generacije. Kulturni pomen/izjemnost je utelešen v samem kraju, njegovi strukturi, okolju, uporabi, asociacijah, pomenih, zapisih, povezanih krajih in povezanih predmetih. Mesta imajo lahko različne vrednosti za različne posameznike ali skupine.

ČRKA L

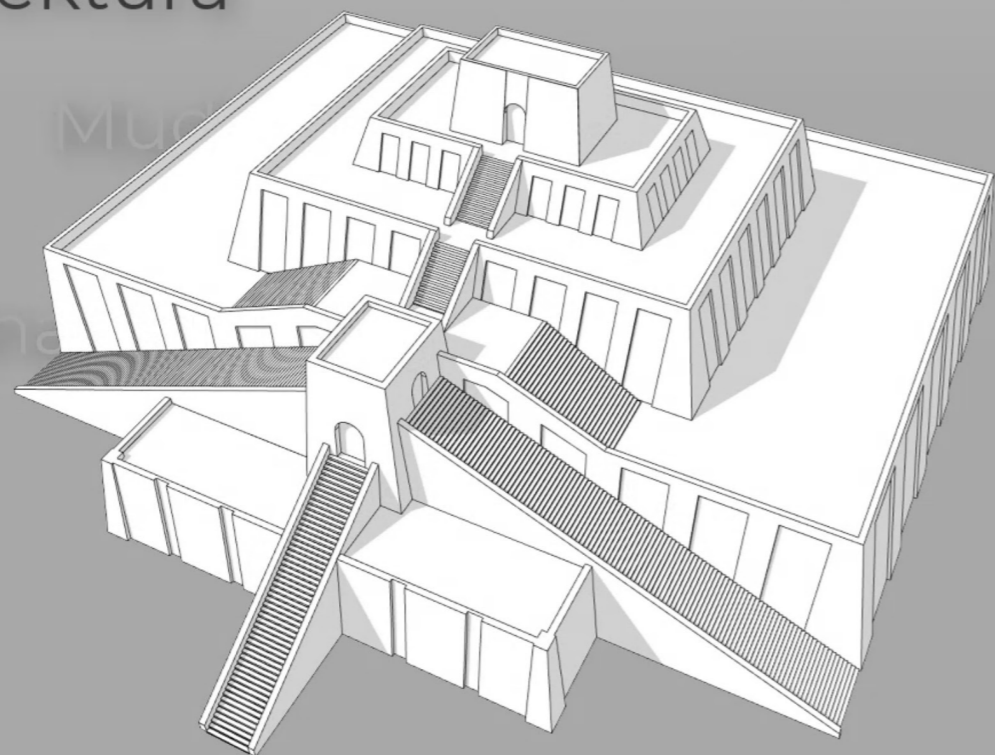
Lažni zgodovinski videz

Ustvarjanje replik zgodovinskih arhitekturnih ali oblikovnih značilnosti stavbe, strukture ali pokrajine, v kateri ni mogoče razbrati, ali je zgodovinska ali moderna (npr. betonska kopija Partenona v Nashvillu, ZDA).

Listina

Uradna izjava o pravicah organizacije ali določene družbene skupine, ki je zahtevana s strani vlade ali vladarja. Je tudi formalna izjava o namerah, strokovnem delu in pravicah v stroki v delu ali v celoti, ki jo pripravijo in potrdijo strokovne organizacije in sveti. Listine so znane in uporabljene tudi v kulturni dediščini v večini držav po svetu, npr. Atenska listina (1931), Beneška listina (1964), Burra listina (1979), ipd.

Mezopotamska arhitektura

Manierizem (1530 - 1600)

Tudi pozna renesansa. Je slog v evropski umetnosti, ki se je pojavil v poznejših letih italijanske visoke renesanse okoli leta 1520. Slog je znan po svoji intelektualni prefinjenosti in tudi umetnih lastnostih. Daje prednost kompozicijski napetosti in nestabilnosti namesto ravnotežju in jasnosti prejšnjega renesančnega slikarstva.

Manifest/Proglas

Izhaja iz italijanske besede, ki izhaja iz latinskega 'manifestum', kar pomeni jasno ali vidno. Je objavljena izjava o namerah, motivih ali stališčih izdajatelja, pa naj bo to posameznik, skupina, politična stranka ali vlada. Po obliki je arhitekturni manifest izdelek, kjer pisana beseda obstaja v povečani napetosti z vizualno retoriko. Slike, slogani, kratka besedila in ekspresivna tipografija se združijo, da zgradijo podobo prepričanja o določenem vprašanju in to prepričanje prevedejo v strategije za izvedbo.

Mavrska arhitektura (711 - 1492)

Artikulirana islamska arhitektura severne Afrike in delov Španije in Portugalske, kjer so Andaluzijci (Mavri) prevladovali med letoma 711 in 1492. Značilni elementi mavrske arhitekture vključujejo muqarne, podkvaste loke, voussoirje, kupole, nazobčane loke, suličaste loke, ogee oboke, dvorišča in okrasne ploščice (mozaiki), znane kot zelij v arabščini ali azulejo v španščini in portugalščini.

Mednarodni slog (1927 - 1971)

Je postal priljubljen sredi 20. stoletja, kot ostra oblika modernizma brez ornamentov, za katerega je značilno ponavljanje enot in obsežna uporaba stekla. To je slog, ki je še vedno v široki uporabi za visoke stavbe v mestih po vsem svetu. Poosebljala sta ga stolpa dvojčka Svetovnega trgovskega centra v New Yorku, stavba Commonwealtha, kampus Illinojskega tehnološkega inštituta itd.

Mezopotamska arhitektura (4500 - 2000 pr. n. št.)

Starodavna arhitektura regije med rekama Tigris-Evfrat, ki zajema številne različne kulture. Med njegovimi dosežki je razvoj zapletenih sistemov urbanističnega načrtovanja, gradbenih stilov, kot so hiše z dvorišči, zigurati in stopničaste piramide, zgrajene kot del tempeljskih kompleksov.

Modernizem (1917 - 1965)

Na prelomu 20. stoletja je splošno nezadovoljstvo z "na novo oživiljeno" arhitekturo in dovršeno dekoracijo povzročilo modernistično arhitekturo, za katero je značilna ideja, da "forma sledi funkciji". Ko se je kompleksnost zgradb začela

povečevati (v smislu strukturnih sistemov, storitev in tehnologije), je projektiranje zgradb postalo multidisciplinarno podjetje s specializiranimi oblikovalci za različne vrste in različne vidike zgradb.

Mudéjarski slog (1125 - 1600)

Simbioza tehnik gradnje in dekoracije, kjer sta se srečali mavrska in evropska kultura. Zanj je značilna uporaba opeke kot glavnega materiala, zlasti za zvonike. Mudéjar ni vključeval ustvarjanja novih oblik ali struktur, za razliko od gotike ali romanike, temveč je elemente islamske in judovske umetnosti ter arhitekture uporabil za srednjeveško in renesančno krščansko arhitekturo.

Muzej na prostem (Skansen)

Vključuje celotne zgradbe, prikazane v okolju na prostem. Muzej lahko vključuje ogrožene zgradbe, ki so bile preseljene na lokacijo, rekonstrukcije neobstoječih zgradb ali ponovne zgraditve stavb, značilnih za določeno dobo.

ČRKA N

Nacionalna/narodna dediščina

Območje dediščine z vrednostjo, ki jo je vladna enota registrirala kot nacionalno pomembno za kulturno dediščino ali zgodovino te države. Je območje kulturne dediščine državnega pomena. Območja nacionalne dediščine je mogoče fizično najti kot presečišče več narodov, vendar na omejenem prostoru, ki ne pokriva vseh držav ali etničnih območij. Če je narodna dediščina priznana kot del večjega območja ali več kulturnih enot z lokalnimi značilnostmi za mednarodni pomen, se lahko uvrsti v mednarodno dediščino.

Nadomestni materiali

Materiali, ki se uporabljajo za posnemanje zgodovinskih materialov, ki morajo ustrezati videzu in fizičnim lastnostim zgodovinskih materialov. Najpogosteje se pri sanaciji ali rekonstrukciji kulturne dediščine uporabljajo novejši in sodobni (boljši) materiali, saj so se s časom razvili tudi materiali.

Nadzor, spremljanje/monitoring

Beleženje dogajanja v delovanju - Upravitelji območij in lokalne oblasti si morajo nenehno prizadevati za upravljanje, spremljanje in ohranjanje lastnine svetovne dediščine. Države pogodbenice so dolžne redno pripravljati poročila o stanju ohranjenosti in različnih zaščitnih ukrepah, uvedenih na njihovih lokacijah. Ta poročila omogočajo Odboru za svetovno dediščino, da oceni razmere na območjih in se sčasoma odloči, ali je treba sprejeti posebne ukrepe za rešitev ponavljajočih se težav. Postopek periodičnega poročanja zagotavlja oceno uporabe Konvencije o svetovni dediščini s strani držav pogodbenic. Zagotavlja tudi posodobljene informacije o območjih za beleženje morebitnih sprememb v stanju ohranjenosti območij. Periodična poročila - ki jih predložijo države pogodbenice same - so

Nacionalna dediščina

Neolitska
arhitektura

Neolithic
architecture

Nesnovna
kulturna dediščina

Neoklasicistična
arhitektura

Normanska
arhitektura

Nadomestni materiali

Naravna dediščina

Nadzor,
spremljanje

pripravljena na regionalni osnovi in jih pregleda Odbor za svetovno dediščino po vnaprej določenem urniku, ki temelji na šestletnem ciklu.

Naravna dediščina

Naravne značilnosti, sestavljene iz fizičnih in bioloških tvorb ali skupin takšnih tvorb, ki imajo izjemno univerzalno vrednost z estetskega ali znanstvenega vidika. Geološke in fiziografske formacije in natančno začrtana območja, ki tvorijo življenjski prostor ogroženih živalskih in rastlinskih vrst izjemne univerzalne vrednosti z vidika znanosti ali varstva, naravne znamenitosti ali natančno začrtana naravna območja izjemne univerzalne vrednosti z vidika znanost in ohranjanje naravnih lepot.

Neogotika (1760 - 1880)

Arhitekturno gibanje, ki se je začelo v Angliji. Njegova priljubljenost je hitro narasla v začetku 19. stoletja, ko so si vse bolj resni in izobraženi ljubitelji neogotike prizadevali za oživetev srednjeveške gotske arhitekture v nasprotju s takrat prevladujočimi neoklasičnimi slogi. Neogotika črpa značilnosti iz prvotnega gotskega sloga, vključno z okrasnimi vzorci, zaključki, suličastimi okni, kapnimi kamni (npr. v obliki pedimenta) in drugim.

Neoklasicistična arhitektura (1750 - 1920)

Izhaja iz paladijeve arhitekture in se nanaša na klasično grško in rimsko arhitekturo. Ima kvalitete ploskev, poudarja stene in ločevanje elementov. Pomembna primera neoklasične arhitekture sta Bela hiša v Washingtonu in Banka Anglije v Londonu.

Neolitska arhitektura (10.000-2.000 pr. n. št.)

Tega pravzaprav ne moremo imenovati arhitektura, čeprav ima nekaj arhitekturnih vidikov. Ta ni vključevala samo zatočišč, ampak tudi grobnice, verske zgradbe, simbolične strukture in spomenike, kot so megaliti, najdeni v Evropi in Sredozemlju. Nekateri od teh struktur so bile zelo dodelane. Gradbeni material je vključeval blatno opeko, kožo, tekstil, pletenino, kamen in les.

Nesnovna kulturna dediščina

Neotipljive prakse, reprezentacije, izrazi, znanja, veščine - kot tudi instrumenti, predmeti, artefakti in kulturni prostori, povezani z vrednotami skupnosti, skupin in v nekaterih primerih posameznikov in so kot taki priznani kot del kulturne dediščine. To nematerialno kulturno dediščino, ki se prenaša iz roda v rod, skupnosti in skupine nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje in interakcijo z naravo ter svojo zgodovino, saj jim daje občutek identitete in kontinuitete ter tako spodbuja spoštovanje kulturne raznolikosti in človeško ustvarjalnost. Upoštevana je le nesnovna kulturna dediščina, ki je združljiva z obstoječimi mednarodnimi instrumenti o človekovih pravicah, pa tudi z zahtevami medsebojnega spoštovanja med skupnostmi, skupinami in posamezniki ter trajnostnim razvojem.

Normanska arhitektura (1075 - 1250)

Kategoriziran slog romanske arhitekture, ki so ga razvili Normani. Zlasti se izraz tradicionalno uporablja za angleško romansko arhitekturo. Normani so uvedli veliko število gradov in utrd, vključno z normanskimi utrdami, in hkrati samostanov, opatij, cerkva in katedral, v slogu, za katerega so značilni običajni romanski zaobljeni loki in še posebej velika razmerja v primerjavi z drugimi regionalnimi različicami sloga.

ČRKA O

Oblikovana pokrajina

Prostor, ki so ga ljudje spremenili predvsem zaradi uporabnega in estetskega učinka. Zgodovinarji uporabljajo izraz za označevanje različnih vrst območij, kot so vrtovi, parki, pokopališča in posestva. Takšna mesta so pogosto zaščiteni zaradi svoje zgodovinske ali umetniške vrednosti. Načrtovana krajina lahko obsega obliko reliefa, vodo, grajene strukture, drevesa in rastline, ki so lahko naravne ali uvedene. Oblikovana krajina se razlikuje od arhitekturne krajine, saj v oblikovani krajini dobimo obdelan del gradbišča. Arhitekturna krajina je medtem celotno območje, kjer lahko vidimo pogoste tipe območja.

Obnova

Splošni izraz za opis postopka popravkov zgodovinske strukture za podaljšanje njene življenjske dobe. Uporablja se tudi za opis izboljšav obstoječih stavb ali sosesk. Drugi izrazi, ki se prav tako nanašajo na obnovo, so recikliranje in sanacija. Obnova pomeni manjše intervencije kot princip prenove.

Obnovitev/Sanacija

Obnovitev stavbe umeščamo med restavracijo in renovacijo. Pri uvajanju novih zasnov in dodatkov se upoštevajo zgodovinske značilnosti mesta ali stavbe, pri čemer se še vedno opira na praktična spoznanja in osnove iz tehnologij arhitekturnega načrtovanja. Občasno lahko obnovitev vključuje zamenjavo manjkajočih ali poškodovanih zgodovinskih elementov, ki so lahko natančna replika ali drugače združljiva oblika.

Ocena stanja

Zapis stanja kritičnih vidikov (stanja) kraja ali stavbe v določenem času. Je podlaga za oceno razvoja možnosti za prihodnje ukrepe in zapis, na podlagi katerega bi lahko presojali spremembe. Posamezniki, ki izvajajo oceno stanja, so običajno arhitekti in inženirji ter kvalificirani nepremičninski tehniki. Del presoje sta strokovni mnenji inženirjev in arhitektov o upoštevanih pogojih. Diagnostika stavbe presega oceno stanja objekta in določa rešitve za ugotovljene težave ter napoveduje opcijske rezultate rešitev. To analizo je mogoče opraviti s pregledom, modeliranjem ali kombinacijo drugih metod.

Odpornost

Strategija za izboljšanje sposobnosti stavbe, objekta ali skupnosti za preprečevanje škode in okrevanje po škodi. Vsaka zgradba ima določeno funkcijo, za katero je bila zasnovana in uporabljena po primarnem programu.

Ohranjanje dediščine

Vsa dejanja ali procesi, katerih cilj je varovanje elementov kulturnih virov, ki opredeljujejo značaj, da se ohrani njihova dediščinska vrednost in podaljša fizična življenjska doba. To lahko vključuje "ohranjanje", "rehabilitacijo", "obnovo" ali kombinacijo teh dejanj ali procesov.

Ohranjanje

Dejanja, ki preprečujejo in/ali zmanjšujejo propadanje. Ukrep ali postopek varovanja, vzdrževanja in/ali stabilizacije obstoječih materialov, oblike in celovitosti zgodovinskega kraja ali posamezne komponente ob zaščiti njegove vrednosti dediščine. Ohranjanje pomeni ohranjanje kraja ali stavbe v obstoječem stanju in zadrževanje propadanja.

Ohranjanje stavbe/Konservacija

Zaščita objekta ali poselitve z namenom preprečevanja neželenih sprememb, ki lahko vključujejo nenaklonjene ali nezdržljive dogodke, propadanje, uničenje, napačno uporabo ali zanemarjanje stavbe. Ohranjanje stavb je proces, s katerim posamezniki ali skupine poskušajo zaščititi vredne stavbe pred neželenimi spremembami. Ohranjanje arhitekturnih stavb se nanaša tudi na vprašanja identifikacije, politike, regulacije in zagovarjanja, ki so povezani s celoto kulturnega in grajenega okolja. Ta širši obseg priznava, da ima družba mehanizme za prepoznavanje in vrednotenje zgodovinskih kulturnih virov, da ustvarja zakone za zaščito le-teh ter razvija politike in načrte upravljanja za interpretacijo, zaščito in izobraževanje. Običajno ta proces deluje kot specializiran vidik družbenega sistema načrtovanja, njegovi izvajalci pa so strokovnjaki za ohranjanje zgrajenega ali zgodovinskega okolja.

Okolje

Materialni in nematerialni elementi prostora v celoti. Fizični in socialni elementi sosednjih objektov, ki vplivajo na življenje vseh elementov v območju, zlasti na interakcije med njimi. Okolje pomeni 'okolico'; torej okolje posameznika, predmeta, elementa ali sistema, ki vključuje vse druge entitete, s katerimi je obdan. Posamezniki, predmeti, elementi in sistemi vplivajo na svojo okolico in obratno.

Originator/primarni avtor

Oseba(-e), ki je oblikovala ali ustvarila kulturno dobrino, ali oseba(-e), ki zastopa ustvarjalca ali oblikovalca kulturne dobrine po pravni, moralni ali duhovni pravici.

Oživitev romanike (1840 - 1900)

Stavbni slog, ki se zgleduje po romanski arhitekturi 11. in 12. stoletja. Za razliko od prvotnega romanskega sloga so stavbe v času oživitve romanike imele (praviloma) bolj poenostavljene loke in okna kot historične/prvotne romanske zgradbe.

ČRKA P

Paladianizem (1615 - 1690)

Evropski slog arhitekture, ki se zgleduje po načrtih beneškega arhitekta Andree Palladia. Palladijeve zasnove so temeljile na simetriji in perspektivi templjev starih Grkov in Rimljanov. Zanj je bila značilna uporaba pedimentov in simetrije ter proporcev, ki so temeljili na matematiki in ne na ornamentih. Paladijevska arhitektura je prepoznavna tudi po klasičnih fasadah.

Plomba/Vnos

Element, ki je vrinjen med druge. Združuje nove strukture s starimi, da bi nadgradili ali združili zgradbo, območje, itd.; občutljiva plomba pomeni, da se to stori brez motenj obstoječih vrednot skupnosti in kontinuitete prostora.

Podvodna kulturna dediščina

Večtisočletna priča našega skupnega spomina, ki se skriva pod morji, oceani, jezeri, rekami itd. Pred očmi skrivajo in pod površjem varujejo neprecenljivo dediščino, večinoma neznano in podcenjeno. Nihče ne more zaščititi neznanega. Čeprav imamo lahko standarde za to, kako ravnati s podvodno kulturno dediščino, je še vedno lahko problematično, saj leži pod vodo, zato jo moramo varovati pred različnimi plenilci in nevarnostmi.

Pokrajina

Vse vidne značilnosti okolja, naravnega in grajenega. Zunanji prostori, ki jim je bil pripisan kulturni (vključno duhovni) pomen ali so bili v preteklosti namerno spremenjeni iz estetskih, kulturnih ali funkcionalnih razlogov, kot so mestni park, pokopališče ali dvoriščni vrt. Pokrajine vključujejo zemeljske vzorce, reliefne oblike, prostorsko organizacijo in vegetacijo. Vključujejo tudi povezane krožne sisteme, vodne elemente, grajene elemente in poglede ali druge vizualne odnose.

Ponoven razvoj/Prenova

Preoblikovati, ponovno projektirati, očistiti, rekonstruirati ali prenoviti detajl, arhitekturo ali urbana območja po primarni rabi z enako ali izboljšano, razvito dejavnostjo. Poskrbeti za take stanovanjske, poslovne in industrijske zgradbe, kot so primerne ali potrebne. Gradnja novogradnje na lokaciji, ki ima že obstoječo uporabo, ali prenova

Ponovna uporaba

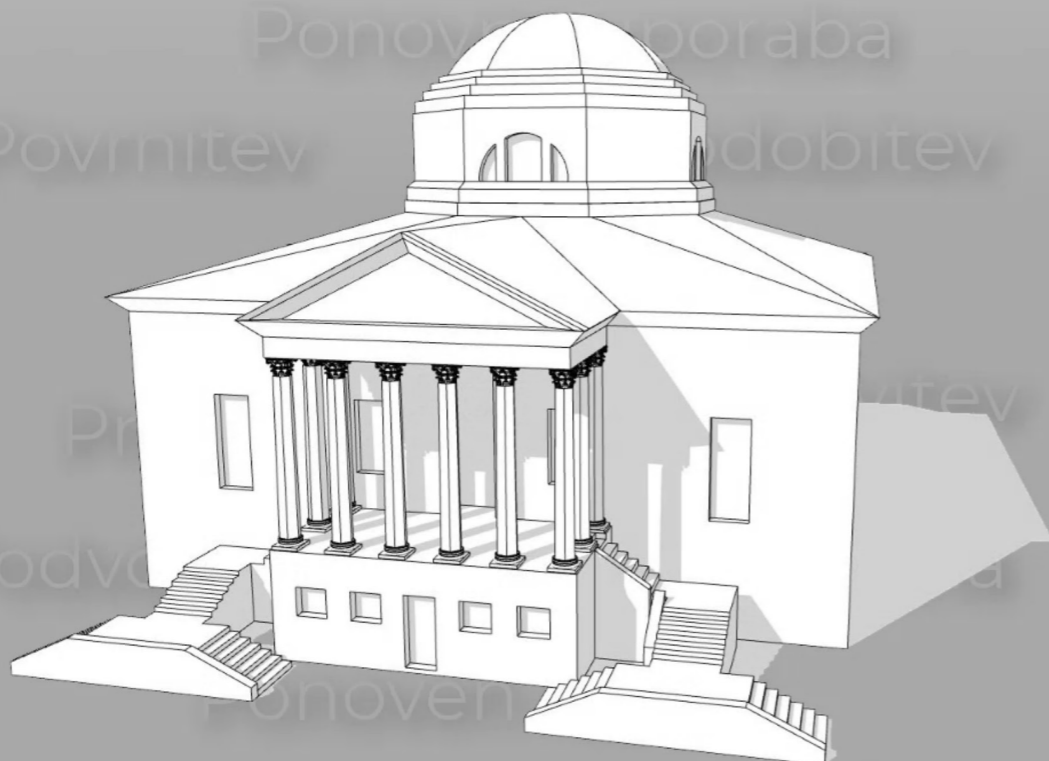
Postmodernizem

Prostor

Paladianizem

Ponovna uporaba

Povrnitev

Prilagoditev

Podvo

Ponoven

Plomba/Vnos

obstoječe uporabe na lokaciji. Prenova je na splošno strategija za sanacijo uničenih mestnih območij z različnimi intervencijami.

Ponovna oživitev/Revitalizacija

V arhitekturi ponovna vzpostavitev prvotnega stanja. Opisuje proces gospodarske, družbene in kulturne prenove območja ali ulice. Pogosto so stavbe na območjih dediščine vredne, kljub temu da so pred revitalizacijo zanemarjene. Poznamo jo kot proces prostorske prenove, gospodarsko in socialno degradiranih območij razvoja, ki vodi v trajnostni razvoj teh območij.

Ponovna uporaba

Večkratna uporaba materiala v isti obliki za isti namen. Izraz se uporablja tudi pri prilagodljivi ponovni uporabi zgradb. Nanaša se na preureditev obstoječe strukture za novo uporabo. Na primer ponovna uporaba stare šole v domačem naselju. Vrste posegov ponovne uporabe so zgodovinska ohranitev, prenova, posegi na fasadah, integracija in tudi ponovna uporaba infrastrukture.

Ponovna uporaba stavbe/Recikliranje

Ponovna uporaba ali prilagoditev obstoječih zgradb, materialov ali komponent za podoben ali nov namen. Ker lahko ta dejavnost vključuje številne druge dejavnosti, kot so prenova, naknadno opremljanje, sanacija, rekonstrukcija in restavriranje, jo lahko imenujemo krovni izraz. V nekaterih primerih se lahko obravnava tudi kot dediščinska dejavnost, saj je mogoče nekatere podrobnosti starega predmeta ponovno uporabiti v drugi stavbi ali v muzeju.

Popolna dokumentacija

Je skupek vseh podatkov, ki se nanašajo na objekt ali na sestav oz. je dokumentacija, ki vključuje vse predpisane in zahtevane elemente. Združuje različne metode dela, na primer dokumentiranje, merjenje, risanje načrtov, fotografiranje, fotogrametrijo itd., v vseh možnih medijih s potrebnimi podatki o tehniki, gradnji, uporabi in videzu, s tehničnimi risbami, shemami in simulacijami za interpretacijo podrobnosti, delovnimi napravami in vsemi kompozicijami.

Poskusni seznam

Vsaka država pogodbenica Unescove konvencije o svetovni dediščini pripravi seznam kulturnih in naravnih znamenitosti, ki jih namerava predlagati za vpis na seznam svetovne dediščine v naslednjih petih do desetih letih. Ta "popis" je znan kot poskusni seznam in zagotavlja napoved nepremičnin, ki se jih lahko država pogodbenica odloči predložiti v vpis, ki se lahko kadar koli posodobi. To je pomemben korak, saj Odbor za svetovno dediščino ne more obravnavati nominacije za vpis na seznam svetovne dediščine, vkolikor ni bila lastnina v poskusni seznam že vključena.

Poslabšanje

Slabšanje kakovosti, delovanja ali stanja. Poslabšanje pomeni, da stvari razpadajo: nekaj, kar je bilo nekoč v dobrem stanju, je zdaj oslajbljeno, obrabljeno ali kako drugače propada. Stvari se pogosto pokvarijo zaradi zanemarjanja. Tudi čas ima veliko opraviti s poslabšanjem. Fizična manifestacija okvare materiala (npr. razpoke, razslojevanje, luščenje, luknjice, luščenje, luščenje, obarvanje), ki jih povzročijo delovni pogoji ali notranji avtogeni vplivi.

Posodobitev stavbe

Prenova obstoječih zgradb in sistemov za spreminjajoče se potrebe stanovalcev. Cilji vključujejo večjo energetske učinkovitost in trajnost. Posodobljene zgradbe so pogosto bolj trajnostne kot novogradnje, odvisno od odstotka ohranjene vgrajene energije.

Posodobitev/Modernizacija

Izraz, s katerim opisujemo posodobitev (nadgradnjo) stavbe za prihodnjo uporabo. Posodobitev/modernizacija je lahko nujna zaradi zakonodaje, uporabe, varnosti ipd. V zadnjem času pogosta posodobitev je tudi toplotna modernizacija/sanacija kulturne dediščine, da bi se izognili energetski revščini starejših stavb.

Postmodernizem (1950 – 2007)

Reakcija na modernizem, ki se je nekaterim zdel preveč skrajšen in pust, zaradi pomanjkanja okraskov. Postmodernizem se je odmaknil od 'škatle' in sprejel slogovne reference na načine, ki so bili pogosto igrivi ali so utelešali simboliko in skriti pomen. Za dizajne so bili značilni nasprotujoči si slogovni elementi, kiparske oblike in tudi trompe l'oeil/ optična iluzija (slog slikanja, v katerem so predmeti upodobljeni s fotografsko realističnimi podrobnostmi. Tudi: uporaba podobne tehnike pri opremljanju notranjega prostora).

Povrnitev

Postopek, po katerem se objekti kulturne dediščine vrne posamezniku ali skupnosti.

Prazgodovinska arhitektura (do 3.500 pr. n. št.)

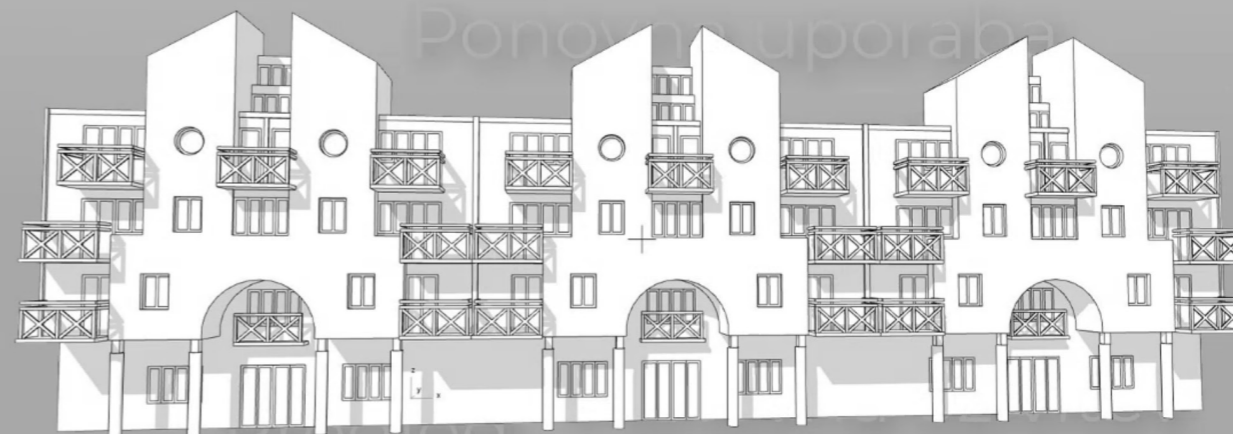
Oblikovanje stavb iz prazgodovinskih obdobij. To so bile precej preproste zgradbe. Prvi ljudje so izdelovali kočje, da bi se na primer zaščitili pred dežjem in divjimi živalmi, z uporabo razpoložljivih materialov, prostora in spretnosti, pa je nastal zelo mešan arhitekturni slog, ki je bil pogosto kombinacija lesa, posekanega iz lokalnih gozdov, in kamna, klesanega iz lokalno dostopnih skal. Zajema obdobja starejše kamene dobe, srednje kamene dobe in nove kamene dobe (paleolitik, mezolitik in neolitik) ter dele bronaste in železne dobe.

Ponovna uporaba Poslabšanje

Postmodernizem

Prostor Paladianizem

Ponovna uporaba

Podvodna kulturna dediščina

Ponoven razvoj

Plomba/Vnos

Pregled

Vse dejavnosti, ki se izvajajo za določitev strukture, materialov, ustrezne zgodovine in stanja kulturne dobrine, vključno z obsegom propadanja, sprememb in izgube. Preverjanje vključuje tudi analizo in študije relevantnega gradiva ter študij relevantnih zgodovinskih in sodobnih informacij.

Preoblikovanje

Postopek, ki vključuje nadgradnjo ali zamenjavo notranjih delov in funkcij. Ta postopek se običajno izvaja bolj iz estetskih razlogov kot iz funkcionalnih. Preoblikovanje lahko vključuje odstranitev in preoblikovanje notranjosti, da se ne razlikuje od novih struktur, pa tudi uporabo arhitekturnih podrobnosti iz različnih, običajno prejšnjih obdobj. Takšne zgradbe imajo pogosto hibriden videz in niso niti stare niti nove. Konservatorji ta postopek pogosto zavračajo.

Prilagodljiva ponovna uporaba

Imenovana tudi ponovna uporaba stavbe se nanaša na preureditev obstoječe stavbe za novo uporabo ali nov program. Prilagodljiva ponovna uporaba arhitekture uvaja nove programe v zgodovinske stavbe na način, da jih pretvori v nekaj uporabnega za okolico, kot so nizkocenovna stanovanja, študentska stanovanja, skupnostna središča ali mešana ustvarjalna prizorišča. To pomeni, da se starejše umestitvene strukture in fasade ne podirajo, ampak uporabijo in zapolnijo z novimi programi, ki jih skupnost potrebuje.

Prilagodljivost stavbe

Zmogljivost stavbe, da se uporablja za več namenov in na različne načine v življenjski dobi stavbe. Na primer, načrtovanje stavbe s premičnimi stenami/pregradami omogoča različnim uporabnikom spreminjanje prostora. Poleg tega uporaba trajnostne zasnove omogoča prilagajanje zgradbe različnim okoljem in razmeram.

Prostor

Fizična lokacija in njeni elementi, prostor pa postane kraj/mesto, ko mu posameznik pripiše pomen in družbeni pomen.

ČRKA R

Ranljivost

Nagnjenost ali dovzetnost za negativne vplive. Ranljivost zajema različne koncepte, vključno z občutljivostjo ali dovzetnostjo za škodo in pomanjkanjem sposobnosti obvladovanja in prilagajanja. Strukturne razmere, vključno s fizičnimi, družbenimi, kulturnimi, gospodarskimi in političnimi sistemi, zaradi katerih so ljudje in skupnosti dovzetni za vplive nevarnosti in ki omogočajo, da nevarnost postane katastrofa.

Raziskava

Rekognosciranje (pregled/raziskava) območja za lociranje arheoloških najdišč in pridobitev predhodne predstave o njihovem potencialu. To vrednotenje se na splošno izvaja z zbiranjem površinskih vzorcev in kopanjem testnih jam in raziskovalnih jarkov. Izraz raziskava pomeni tudi sistematično razdelitev arheološkega najdišča na mreže z edinstveno identifikacijo za vsako mrežo (operacija, imenovana postavitve mreže).

Razširitev

Postopek, kjer povečamo obstoječo stavbo z nadgradnjo. Prizidek je lahko horizontalen ali vertikalni, vsekakor pa je njegov namen povečati obstoječo stavbo, ki je lahko stanovanjska ali družbena. Prizidek je arhitekturno kakovosten, če je zasnovan tako, da je ekonomičen, ekološki in vizualno usklajen z obstoječim objektom.

Razvoj

Proces, v katerem nekaj raste ali se spreminja in postaja vse naprednejše. Kot vsak proces se nadgrajuje tudi arhitektura, ki se v razvojnem diskurzu pojavlja kot prostor med kulturo in ekonomijo, obenem/hkrati pa tudi v povezavi s kulturno dediščino.

Rehabilitacija

Vzpostavitev prejšnjega stanja je dejanje, ki omogoča stalno ali združljivo sodobno uporabo zgodovinskega kraja ali posamezne komponente ob hkratnem varovanju njegove vrednosti kulturne dediščine. Dejanje ali postopek natančnega razkrivanja, obnavljanja ali predstavljanja stanja zgodovinskega kraja ali posamezne komponente, kot se je pojavil v določenem obdobju v njegovi zgodovini, ob hkratnem varovanju njegove vrednosti dediščine.

Rekonstrukcija

Vrnitev prostora ali stavbe v znano prejšnje stanje. Od restavriranja se razlikuje po vnosu novega materiala. Je dejanje ali postopek upodabljanja, s pomočjo nove gradnje, oblike, značilnosti in podrobnosti neohranjenega mesta, krajine, stavbe, zgradbe ali predmeta z namenom posnemanja njegovega videza v določenem časovnem obdobju in v njegovi zgodovini lokaciji.

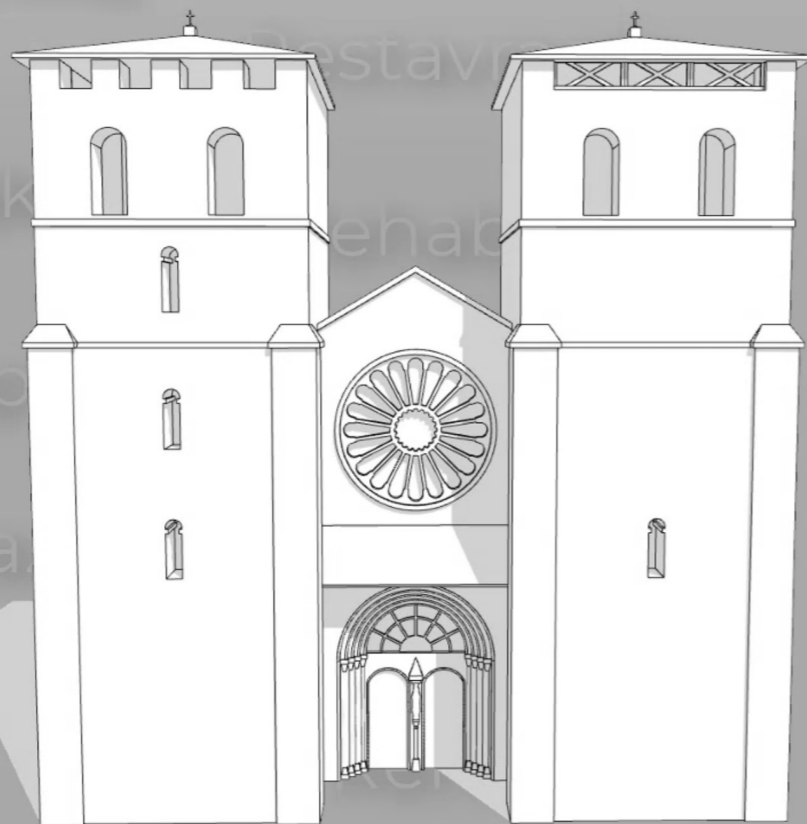
Renesansa (1400 - 1600)

Pojavila se je v Evropi, kjer je prišlo do oživitve zanimanja za klasično antiko in do pojava novega znanstvenega razumevanja. Znana je po svojih čistih linijah, simetriji in razmerjih, ki spominjajo na arhitekturo starega Rima, z uporabo stebrov, pilastrov in preklad, lokov in kupol. Razumevanje perspektive je privedlo tudi do zavestnejšega sestavljanja arhitekturne forme, zlasti s širšimi konstrukcijami in več svetlobe v stavbah. Sledi gotškemu slogu.

Replika

Rekonstrukcija

Romanika

Natančna kopija. Na splošno se v dediščini replike ne obravnavajo kot ponaredki, temveč kot ponovitve prejšnjih ponovitev. Replike dobro delujejo v muzejskih okoljih, saj so lahko videti tako resnične in natančne, da lahko ljudje začutijo pristne občutke, ki naj bi jih prevzeli od izvirnikov. S kontekstom in izkušnjo, ki jo replika lahko zagotovi v muzejskem okolju, je mogoče ljudi preslepiti, da jo vidijo kot "izvirno". Replike poznamo tudi v arhitekturi.

Restavracija/osvežitev

Restavriranje detajlov in predmetov po prvotni zamisli in uporabi, z ustreznimi materiali, vendar s končnim videzom iz časa, ko je bila stavba zgrajena. Postopki obdelave, namenjeni vračanju kulturnih dobrin v znano ali domnevno stanje, pogosto z dodajanjem neizvirnega materiala. Restavriranje stavb opisuje poseben pristop in filozofijo sanacije na področju ohranjanja arhitekture in zgodovine. Poudarja ohranjanje struktur, kot so zgodovinska mesta, hiše, spomeniki in druge pomembne lastnosti s skrbnim vzdrževanjem in posodabljanjem.

Rokoko (pozni barok) (1730-1760)

Ornamentalen in teatralen slog arhitekture, umetnosti in dekoracije, ki združuje asimetrijo, drsne krivulje, pozlate, bele in pastelne barve, oblikovane modele in trompe - l'œil freske za ustvarjanje presenečenja in iluzije gibanja in drame. Pogosto ga opisujejo kot končni izraz baročnega gibanja. Rokokojski slog se je začel v Franciji v tridesetih letih 17. stoletja kot reakcija proti bolj formalnemu in geometrijskemu slogu Ludvika XIV. Znan je bil kot "slog Rocaille". Kmalu se je razširil v druge dele Evrope, zlasti v severno Italijo, Avstrijo, južno Nemčijo, srednjo Evropo in Rusijo. Vplival je tudi na druge umetnosti, zlasti na kiparstvo, pohištvo, srebrnino, steklene izdelke, slikarstvo, glasbo in gledališče.

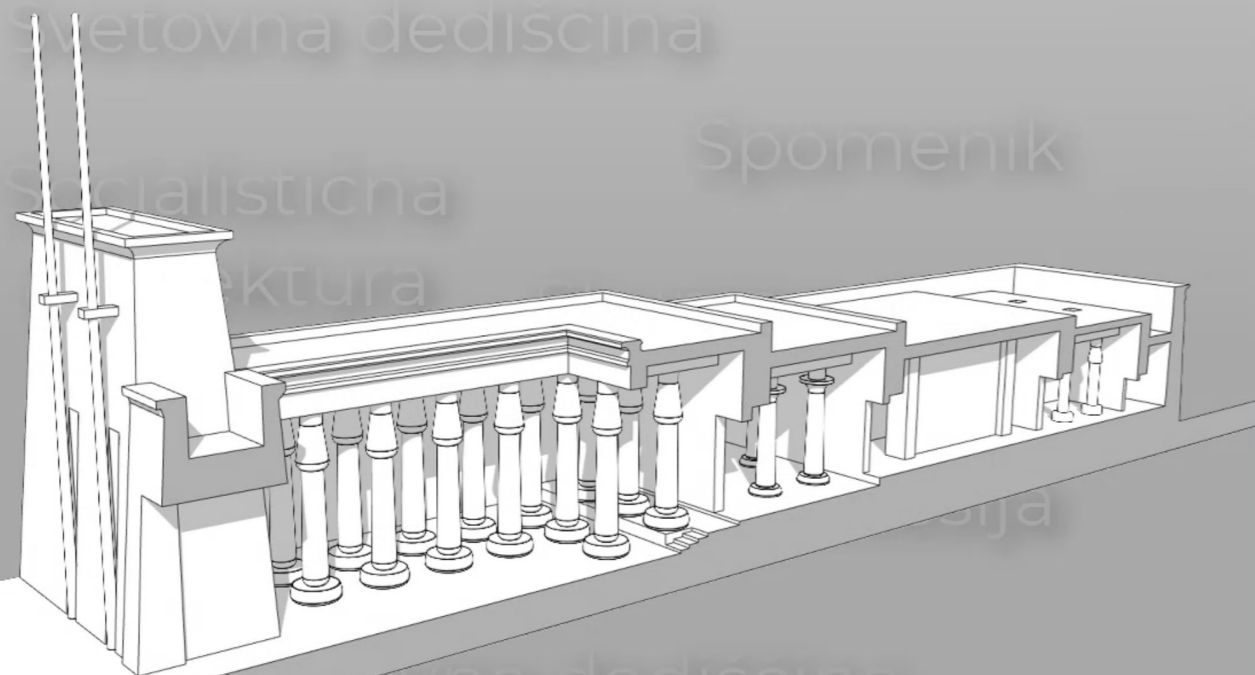
Romanika (1050 - 1170)

Arhitekturni slog srednjeveške Evrope, za katerega so značilni polkrožni oboki. V 12. st. se je razvil v gotski slog, ki ga zaznamujejo šilasti loki. Primere romanske arhitekture je mogoče najti po vsej celini, zaradi česar je to, po cesarski rimski arhitekturi, prvi vseevropski arhitekturni slog.

ČRKA S

Secesija (konec 19.stoletja)

Umetniški slog s konca 19. stoletja, tesno povezan s secesijo, ki ga je leta 1897 oblikovala skupina avstrijskih slikarjev, grafikov, kiparjev in arhitektov, med njimi Josef Hoffman, Koloman Moser, Otto Wagner in Gustav Klimt. V slovenski arhitekturi tudi Jože Plečnik. Prej omenjeni umetniki so v znak protesta izstopili iz Združenja avstrijskih umetnikov zaradi njegove podpore bolj tradicionalnim umetniškim slogom.

Stara egiptovska arhitektura

Simbol

Predmet, beseda, podoba, slika ali dejanje, ki pomeni nekaj drugega brez naravnega razmerja, ki je kulturno opredeljeno. Vse, kar človek počne skozi življenje, temelji in je organizirano preko kulturne simbolike. Simbolika je, ko nekaj predstavlja abstraktne ideje ali koncepte. Nekateri dobri primeri simbolov/simbolike so predmeti, figure, zvoki in barve. Pomembni simboli in izrazi skupnih vrednot, tradicij in običajev so predmeti kulturne dediščine.

Skupine stavb

Skupine ločenih ali povezanih zgradb, ki so zaradi svoje arhitekture, svoje homogenosti ali mesta v krajini univerzalne vrednosti z vidika zgodovine, umetnosti ali znanosti.

Slog

v arhitekturi je tudi strokovni izraz za steber in z njim povezane elemente - zlasti njegov vrh (kapitel). Ker grška arhitektura predstavlja vzorec klasicizma, so različni grški slogi postali standardni izrazi v besednjaku arhitekture. Trije slogi, ki se najpogosteje pojavljajo v klasičnih stavbah, so dorski, jonski in korintski.

Slog/Usmeritev

Razlikovalni način, ki omogoča združevanje del v sorodne kategorije in kakršen koli značilen in zato prepoznaven način, s katerim je dejanje izvedeno ali artefakt izdelan ali bi moral biti izveden in narejen. Nanaša se na vizualni videz umetniškega dela, ki ga povezuje z drugimi deli istega umetnika ali umetnika iz istega obdobja, izobrazbe, lokacije, »šole«, umetniškega gibanja ali arheološke kulture.

Snovna dediščina

Sestavljena je iz fizičnih virov kulture, ki se proizvaja, vzdržuje in prenaša v družbi ter je prežeta s kulturnim pomenom. Materialna kulturna dediščina se lahko nanaša na: kraje človeškega bivanja - vključno s stavbami, vasmi in mesti, strukture, dokumente in arhive, umetniška dela, ročna dela, glasbila, pohištvo, oblačila, predmete dekoracije, verske, obredne in pogrebne predmete; orodje in mehansko opremo in industrijske sisteme. >Kulturna dediščina

Socialistična arhitektura (1945 - 1980)

Preobrazba v času socializma je kot način življenja zahtevala kvalitativno spremembo koncepta poselitve na podlagi organske interakcije vseh treh elementov mesta: industrije, stanovanj in socialnih institucij. Funkcionalni vidiki arhitekture so torej doživeli ustrezno spremembo. Gre za poseben arhitekturni slog, dobro poznan v nekdanjih socialističnih državah, kjer so z množično kolektivno gradnjo reševali stanovanjski problem in problem porušeni objektov v drugi svetovni vojni. Nenazadnje tudi zato, da bi preostalemu svetu pokazali možnost sodelovanja narodov.

Spomenik

Predmet spominske ali simbolne vrednosti; tudi arhitekturna dela, monumentalna kiparska in slikarska dela, elementi ali strukture arheološke narave, napisi, jamska bivališča in kombinacije značilnosti, ki so izjemne univerzalne vrednosti z vidika zgodovine, umetnosti ali znanosti.

Standardi

Normativi za spoštljivo ohranjanje zgodovinskih krajev in objektov. Standardi se pri ohranjanju dediščine uporabljajo že vrsto let in se razvijajo še danes. Standard ponuja napotke za dobro prakso – dogovorjen način, kako izvajati potrebno, in združuje znanje strokovnjakov s tega področja. Standardi niso pravno zavezujoči, vendar se lahko uporabljajo kot podlaga pogodbenih dogovorov. Na jedrnat način znajo določiti boljšo prakso, pri čemer povzemajo trenutne pristope k ohranjanju zbirk in zgradb kulturne dediščine, v korist tako poklicnih konservatorjev kot tistih, ki jih zaposlujejo, naročajo ali delajo skupaj z njimi.

Stara egiptovska arhitektura (3750 pr. n. št.-400 n. št.)

Stari Egipčani so zgradili pomembne arhitekturne spomenike, najbolj znani pa sta Velika piramida in Velika sfera v Gizi. Zaradi lokacije Egipta in posledično pomanjkanja lesa, so bile zgradbe in spomeniki pretežno zgrajeni iz utrjenega blata, opeke in apnenca. Številne zgradbe so bile astronomsko poravnane, zgrajene z delom sužnjev.

Stara grška arhitektura (900 pr. n. št. – 300 n. št.)

Starogrška arhitektura je najbolj znana po templjih in po razvoju državljskih in verskih idealov, ki so se odražali tudi v arhitekturi. Značilna je njihova raznolika paleta javnih zgradb, od gledališč na prostem in javnih trgov do javnih spomenikov. Arhitekturno oblikovanje je sprejelo visoko formalizirane dekorativne in strukturne značilnosti z jasnim razvojem arhitekturnega sloga skozi tri opredeljene redove: dorski, jonski in korintski.

Svetovna dediščina

Je območje kulturne dediščine mednarodnega pomena. Območje kulturne dediščine s posebnim pomenom za več narodov in etničnih skupin, ki je opredeljeno po znanstvenih merilih strokovnih organizacij in splošno priznано s strani Unesca. Gre za različna območja ali objekte, ki so vpisani na seznam svetovne dediščine Organizacije Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO). Območja so označena kot »izjemna univerzalna vrednost« v skladu s Konvencijo o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine. Ta dokument je UNESCO sprejel leta 1972, uradno pa je začel veljati leta 1975, potem ko ga je ratificiralo dvajset držav. Zagotavlja okvir za mednarodno sodelovanje pri ohranjanju in zaščiti kulturnih bogastev in naravnih območij po vsem svetu.

Svetovna dediščina

Znamenitost ali območje s pravnim varstvom mednarodne konvencije, ki jo upravlja Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO), zaradi kulturnega, zgodovinskega, znanstvenega ali drugega pomena. Obstajajo tri vrste območij: kulturna, naravna in mešana.

ČRKA T

Tamponsko/varovalno območje

Jasno razmejena območja zunaj lastnine, ki prispevajo k zaščiti, ohranitvi, upravljanju, celovitosti, avtentičnosti in trajnosti izjemne univerzalne vrednosti lastnine. Kjer so varovana območja opredeljena, jih je treba obravnavati kot sestavni del zavezanosti države pogodbenice varovanju, ohranjanju in upravljanju lastnine svetovne dediščine.

Tipologija

Teoretični sistem enakih ali podobnih elementov, ki v skupnem delovanju ustrezajo tehničnim ali vidnim značilnostim detajla ali celotne enote. Je preučevanje vrst ali sistematična klasifikacija vrst nečesa glede na njihove skupne značilnosti. Tipologija je dejanje iskanja, štetja in razvrščanja dejstev s pomočjo oči, drugih čutil in logičnega sistema razvrščanja glede na splošni tip. Pomeni študijo ali analizo ali klasifikacijo na podlagi vrst ali kategorij.

Toplotna sanacija

Vgradnja energijsko varčnih materialov in naprav v obstoječe stavbe za zmanjšanje toplotnih izgub in zmanjšanje porabe energije (približno enako »naknadnemu opremljanju za varčevanje z energijo«).

Tradicija

Izraz temelji na latinski besedi 'traditio' (predati, nadaljevati). Tradicija so razmišljanja, načela, vrednote, večšine, običaji in prepričanja ter način delovanja, ki ga ljudje v določeni družbi prenašajo iz ene generacije v drugo v tehničnem in sociološkem smislu, kjer so vsi ti elementi vpleteni v skupne operacije. Ustna izročila so primer izročil, ki danes ostajajo bistveni del človeške družbe. Te tradicije vključujejo zgodbe, kot so legende in miti, ki so se skozi leta prenašali na generacije. Tradicije lahko vključujejo tudi glasbo in njene sloge ter poezijo in različne stile umetnosti. Tradicije se nanašajo na način, kako določena skupina ljudi počne stvari, in razlago za tem.

Tradicionalne gradbene obrti

Ohlapno opredeljena kategorizacija gradbenih obrti, ki aktivno izvajajo svojo obrt v zvezi z ohranjanjem zgodovine, ohranjanjem dediščine ali ohranjanjem in vzdrževanjem obstoječega grajenega okolja. Čeprav so lahko tradicionalni izvajalci včasih vključeni v novogradnjo, je poudarek kategorizacije na delu na obstoječih strukturah, ne glede na

njihovo starost ali zgodovinsko vrednost, s posebnim zanimanjem za replikacijo ali ohranjanje izvirnih rezultatov in obrtnih tehnik. Običajno vključujejo zidarstvo, tesarstvo, tradicionalne strešne kritine, tapetništvo, tesarstvo in mizarstvo, včasih kleparstvo, mavčarstvo, pleskanje, kovaštvo in okrasno obdelavo kovin (bron in medenina) itd.

Tradicionalni gradbeni materiali

Vse naravne snovi, ki so se uporabljale v gradbeništvu pred uvedbo jekla, armiranega betona, plastike, smol in umetno pridobljenih tkanin v 19. in 20. stoletja. Primeri takih materialov so kamen, les, slama, glina (ilovica).

Tradicionalno znanje

Zbrano znanje in razumevanje pozicije človeka v odnosu do vesolja. To zajema duhovne odnose, odnose z naravnim okoljem in uporabo naravnih virov kot odnose med ljudmi, odraža pa se v jeziku, družbenih organizacijah, vrednotah, institucijah in zakonih.

Trajnostna/zelena gradnja

Nanaša se na strukturo in procese, povezane s strukturo, ki so okolju prijazni in energetsko učinkoviti. Okoljski dejavniki se upoštevajo od začetnih zasnov do gradnje, kot tudi od delovanja in vzdrževanja stavbe do kakršne koli obnove ali rušenja.

Trajnostni razvoj

Usklajeno napredovanje več elementov v skupnih dejavnostih v praksi ali v kulturnih navadah za najboljše okoliščine njihovega dela. Uporaba območja v okviru njegove zmožnosti ohranjanja njegovega kulturnega ali naravnega pomena in zagotavljanja, da koristi uporabe za sedanje generacije ne zmanjšajo možnosti za izpolnjevanje potreb in želja prihodnjih generacij. Trajnostni razvoj je v skladu s trajnostnim in spoštljivim načrtovanjem, ki upošteva dediščino, okolje, kulturo in druge vidike.

Tudorski arhitekturni slog (1485 - 1603)

Končni razcvet srednjeveške arhitekture v Angliji in začetki vpeljave renesančne arhitekture. V mnogo počasneje razvijajočih se slogih vernakularne arhitekture je "tudorski" slog postal oznaka za pretežno lesene stavbe in maloštevilne stavbe, ohranjene pred letom 1485 iz obdobja njihove vladavine.

ČRKA U

Ublažitveni postopki

Ublažitev slabšanja in kvarjenja kulturnih dobrin s politikami in izvedbenimi akti, ki vplivajo na okoljske pogoje (ki so

vzrok tega slabšanja).

Ukrep začasnega zaprtja

Postopek začasne zaščite stavbe pred vremenskimi vplivi in vandalizmom. Ukrepi omejevanja ne smejo povzročiti trajne škode, zato je treba vsako sanacijo pretehtati glede na njegovo reverzibilnost in splošno korist. Postopek je večinoma sestavljen iz:

- razvitja in izvajanja načrta vzdrževanja in monitoringa za zaščito.
- zavarovanja ali sprememb pripomočkov in mehanskih sistemov
- Zavarovanja zgradbe in njenih komponent za zmanjšanje vandalizma ali vlomov in zagotavljanja ustreznega prezračevanja notranjosti

UNESCO

Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo. Specializirana agencija Združenih narodov (ZN), namenjena spodbujanju svetovnega miru in varnosti z mednarodnim sodelovanjem v izobraževanju, umetnosti, znanosti in kulturi. Ustanovljen je bil leta 1945. Kot osrednja točka svetovne kulture in znanosti so se dejavnosti Unesca z leti razširile; pomaga pri prevajanju in razširjanju svetovne literature, pomaga pri vzpostavljanju in varovanju območij svetovne dediščine kulturnega in naravnega pomena, deluje za premostitev svetovnega digitalnega razkoraka in ustvarja vključujoče družbe znanja z informacijami in komunikacijo. UNESCO je sprožil več pobud in globalnih gibanj, kot je Izobraževanje za vse, da bi še naprej pospeševal svoje temeljne cilje.

Urejenost/Red

1. Urejenost

Urejenost je skladnost elementov za njihovo čim boljše delovanje. V arhitekturi se red nanaša na sistem pravil, ki strukturirajo obliko, strukturo, postavitev in razmerja zasnove. Red je nepogrešljivo delovanje vsakega organiziranega sistema. Načela reda so os, simetrija, hierarhija, transformacija, datum, ritem, vzorec in ponavljanje.

2. Red/Slog

Slog v arhitekturi je tudi strokovni izraz za steber in z njim povezane elemente - zlasti njegov vrh (kapitel). Ker grška arhitektura predstavlja vzorec klasicizma, so različni grški slogi postali standardni izrazi v besednjaku arhitekture. Trije slogi, ki se najpogosteje pojavljajo v klasičnih stavbah, so dorski, jonski in korintski.

Usklajevanje/Harmonizacija

Doseganje, približevanje oz. usklajevanje različnih pravnih določb ali sistemov z odpravo večjih razlik in oblikovanjem minimalnih zahtev ali standardov. Na harmonizacijo lahko gledamo kot na korak k poenotenju in na neki način harmonizacija stremi ali se nagiba k poenotenju.

Utrditev/Stabilizacija

Predstavlja ohranjanje celovitosti kulturnih dobrin in zmanjšanje propadanja kulturne dediščine. Ohranjanje strukture kraja v obstoječem stanju in zaviranje ali upočasnitev propadanja. Je postopek posega, ki se lahko uporabi kot začasni ukrep na močno dotrajani stavbi ali pa lahko vključuje dolgotrajno utrjevanje strukture.

Uzurpacija

Nezakonit poseg, kršitev ali zaseg. V arhitekturi ima negativno konotacijo, kar pomeni posege v gradbišče ali celo gradnjo brez gradbenega dovoljenja. Uzurpacija je vsak poseg in dejavnost v spomenike in drugo kulturno dediščino.

ČRKA V

Varovanje

Elementi tehnične in pravne zaščite. V pravnem smislu je to ukrep, ki je potreben za zagotovitev pogojev za preživetje spomenika, mesta ali zgodovinskega območja. Izraz je povezan tudi s fizično zaščito zgodovinskih območij, da se zagotovi njihova varnost pred krajo ali vandalizmom, pa tudi z okoljskimi napadi in vizualnimi vdori. Varovalni pasovi zagotavljajo tudi zaščito zgodovinskih območij. Pravno varstvo, ki temelji na zakonodaji in načrtovalskih normativih, ima namen zagotoviti obrambo pred kakršnim koli škodljivim ravnanjem, podati smernice za pravilno ravnanje in uvesti ustrezne kaznovane sankcije. Fizično varovanje vključuje nadgradnjo streh, zaklonišč, kritin ipd. ali celo odstranitev ogroženega objekta na varno.

Varstvo dediščine / Upravljanje dediščine

Skrb za vrednote naravne in kulturne dediščine kraja, vključuje zakonodajo, politike in okvire upravljanja. Dediščina je zapuščina fizičnih ali naravnih artefaktov, ki so podedovani od preteklih generacij, ki se ohranjajo v sedanosti in podarjajo v korist prihodnjih generacij. Dediščina vključuje materialno kulturo (kot so stavbe, spomeniki, pokrajina) in naravna dediščina (vključno s kulturno pomembno krajino in biotsko raznovrstnostjo). Kulturna dediščina je pogosto edinstvena in nenadomestljiva, pri čemer odgovornost za ohranjanje nalaga sedanji generaciji.

Vernakularna arhitektura

Je vrsta lokalne ali regionalne gradnje z uporabo tradicionalnih materialov in virov z območja, kjer se stavba nahaja, ki so jo ustvarili neizkušeni strokovnjaki brez nadzora šolanih strokovnjakov. Posledično je ta arhitektura tesno povezana s svojim kontekstom in se zaveda specifičnih geografskih značilnosti in kulturnih vidikov svoje okolice, na katero močno vplivajo. Zato so posamični objekti edinstveni za različne kraje na svetu in postajajo celo sredstvo za ponovno potrditev identitete.

Viktorijanska arhitektura (1845-1900)

Vrsta "oživitvenih" slogov v arhitekturi. Oznaka viktorijanski se nanaša na obdobje vladavine angleške kraljice Viktorije (1837-1901), imenovano tudi viktorijanska doba, kjer so se v gradbeništvu uporabljali slogi, danes znani kot "viktorijanski". Sicer je veliko elementov arhitekture, ki jo običajno imenujemo "viktorijanska", postalo priljubljenih šele v poznejšem obdobju njene vladavine. Ti slogi so zajemali različne (re)interpretacije in eklektične oživitve historičnih slogov.

Vrednost/Vrednota

Načela ali standardi vedenja; skupna, institucionalna ali individualna presoja o tem, kaj je pomembno v delu, kulturi ali življenju. Ali so lastnosti, ki jih zakonodaja, upravni organi in/ali druge zainteresirane strani pripisujejo krajem in predmetom dediščine, pozitivne. Te značilnosti so tisto, zaradi česar je območje pomembno in so pogosto razlog, zakaj se družba in oblasti zanimajo za določeno kulturno mesto ali objekt. Na splošno skupine v družbi pričakujejo koristi od vrednosti, ki jo pripisujejo viru.

Vrednotenje

Postopek ocenjevanja potreb stavbe za opredelitev ustrezne strategije ohranjanja, ki lahko vključuje preventivne ukrepe, popravilo, obnovo in vzdrževanje betona. Vrednotenje vključuje ugotavljanje trenutnega stanja materiala, ugotavljanje vzroka in obsega poslabšanja ter ugotavljanje vseh dejavnikov, ki bi lahko vplivali na material v prihodnosti. Ta postopek lahko vključuje terensko in laboratorijsko testiranje ter inženirske izračune.

Vrnitev v domovino

Postopek, po katerem se objekti kulturne dediščine vrnejo narodu oz. državi, glede na zahtevo vlade.

Vzdrževanje

Neprekinjena zaščita in ohranjanje nekega objekta, vsebine ali okolja prostora. V tehničnem smislu je vzdrževanje sestavljeno iz rednih inšpekcijskih pregledov spomenika, stavbe ali mesta in lahko vključuje manjše obdelave (npr. čiščenje površin, obnova zaščitnih premazov itd.). Preventivno vzdrževanje je pomembno orodje za preprečevanje propadanja in preprečevanje obsežnih konservatorsko-restavratorskih posegov. Ustrezen program vzdrževanja, ki se izvede po konservatorski obdelavi, je namenjen ohranjanju izboljšanih pogojev. To so rutinski, ciklični, nedestruktivni ukrepi, potrebni za upočasnitev propadanja zgodovinskega mesta ali stavbe.

Vzdržljivost

Sposobnost dolgotrajnega obstoja brez poslabšanja. Pri ohranjanju dediščine: vsi ukrepi ali procesi, katerih cilj je varovanje elementov kulturnega vira, ki opredeljujejo značaj, da se ohrani njegova vrednost dediščine in podaljša

njegovo fizično življenje. To lahko vključuje »ohranjanje«, »rehabilitacijo«, »obnovo« ali kombinacijo teh dejanj ali procesov. Latinski koren besede durabilis pomeni »trajen« in izhaja iz durare, »trajati ali utrjevati«. Vzdržljivost je opis kakovosti trajnosti ali moči, zaradi katere nekaj deluje ali drži skupaj.

Vzdržnost/trajnost

Oblike napredka, ki izpolnjujejo potrebe sedanosti, ne da bi ogrozili sposobnost prihodnjih generacij, da zadovoljijo svoje potrebe. Kulturna trajnost, ki je povezana s trajnostnim razvojem, z ohranjanjem kulturnih prepričanj, kulturnih praks, ohranjanjem dediščine, kulturo kot lastno entiteto in vprašanjem, ali bo katera koli kultura v prihodnosti obstajala ali ne.

ČRKA Z

Zapis/Posnetek

Tekstualni ali grafični dokument za zajemanje in pridobivanje informacij, pomembnih za razumevanje fizične konfiguracije, razvoja in stanja spomenikov, skupin stavb ali območij, v znanih časovnih točkah, in osnove odločitev za njihovo spremembo ali skrb zanje.

Zastarelost

Stanje, ko nekaj ni več potrebno, ker je bilo izumljeno nekaj novejšega ali učinkovitejšega. Izraz z arhitekturnega vidika se nanaša na strukture, ki se rušijo zaradi zastarelega mehanskega sistema ali nezadostnega najemnega prostora ali nenadoma nepriljubljene slogovnega izraza med drugimi dejavniki.

Zdravljenje/Postopanje

Vsi neposredni posegi, ki se izvajajo na kulturni dediščini z namenom zadrževanja nadaljnega propadanja ali pomoči pri interpretaciji kulturne dobrine. »Zdravljenje« lahko obsega od minimalne stabilizacije do obsežne obnove ali rekonstrukcije. Namerno spreminjanje kemijskih in/ali fizičnih vidikov kulturne dediščine, namenjeno predvsem podaljšanju njenega obstoja. Zdravljenje je lahko sestavljeno iz stabilizacije in/ali obnove.

Zdravljenje/Sanacija

Zdravljenje (v arhitekturi vračanje v prvotno stanje) je ukrep, s katerim poškodovane posebne dele stavbe ali območja oz. njihove okrnjene funkcije obnovimo v izvorna stanja ali se jim vsaj približamo. Najpogosteje se beseda sanacija uporablja pri posegu v objekt zaradi nuje, na primer vgradnja hidroizolacije, sanacija sten itd.

Zgodnji modernizem – 1900 do 1914

Moderna arhitektura, ali modernistična arhitektura je temeljila na novih in inovativnih tehnologijah gradnje, predvsem na uporabi stekla, jekla in armiranega betona; ideja, da mora oblika slediti funkciji; objem minimalizma z zavračanjem ornamentov.

Zgodovinska in arhitekturna območja

Območja arhitekture ali krajev, na katerih so se zgodili zgodovinski dogodki. Lahko imajo posebno javno vrednost zaradi pomembnih arhitekturnih, arheoloških ali drugih značilnosti, povezanih s kulturno ali umetniško dediščino skupnosti, ki so tako pomembna, da upravičujejo zaščito in ohranjanje.

Zgodovinska vrednost

Relativno družbeno pripisovanje lastnosti objektom in krajem, zato je odvisna od družbe in se sčasoma spreminja. Določene vrednosti je mogoče natančneje povezati z bistvenimi vidiki spomenika ali mesta (zasnova, material in izdelava), druge vrednosti pa je mogoče povezati z njegovo lokacijo in odnosom do okolja.

Zgodovinske zgradbe

Stavbe ali zgradbe, ki imajo "zgodovinsko vrednost". To pomeni, da so ljudje v sedanosti z njo povezani prek preteklih dogodkov. Ta vrednost zahteva, da se jo upošteva pri načrtovalskih in projektantskih odločitvah, ki jih je potrebno upoštevati v zvezi z načrtovanimi posegi. Stavba ima lahko poseben zgodovinski pomen zaradi svoje pomembnosti glede na določen dogodek ali obdobje ali pa je povezana z nacionalno pomembnimi ljudmi. Druga možnost je, da obstaja posebna zgodovinska zanimivost za samo stavbo, tj. njene metode gradnje, oblikovanje, arhitekturni pomen itd.

Znamenitosti/Mejniki

Prepoznavna naravna ali umetna značilnost, ki se uporablja za smiselno in fizično orientacijo. Je značilnost, ki izstopa iz svojega bližnjega okolja in je pogosto vidna z velike oddaljenosti. V sodobni rabi se izraz lahko uporablja tudi za manjše strukture ali značilnosti, ki so postale lokalni ali nacionalni simboli. V sodobni rabi mejnik vključuje vse, kar je zlahka prepoznavno, na primer spomenik, zgradbo ali drugo strukturo.

Znanstveni zapis/posnetek

Rezultat raziskovalnih, preiskovalnih in konservatorskih dejavnosti, sestavljen iz raziskovalnih zapisov, ki so jih zagotovili vključeni strokovnjaki za ohranjanje kulturne dediščine. Po postopku interpretacije in selekcije, korelacija vseh ustreznih raziskovalnih/preiskovalnih zapisov zagotavlja popolno sliko trenutnih znanstvenih spoznanj o kraju kulturne dediščine.

VIRI:

Besednjak vernakularne arhitekture/ Dictionary of vernacular architecture, Borut Juvanec, Domen Zupančič

http://ip51.icomos.org/~fleblanc/documents/terminology/doc_terminology_e.html

<http://whc.unesco.org/archive/gloss96.htm>

<http://besednjak.si/>

<https://fran.si/>

<https://sl.pons.com/prevod>

<https://evroterm.vlada.si/slovarji>

<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198606789.001.0001/acref-9780198606789>

<http://www.archidict.com/en/>

<https://buffaloah.com/a/DCTNRY/vocab.html>

<https://architecturaltrust.org/outreach/education/glossary-of-architectural-terms/>

<http://www.visualdictionaryonline.com/arts-architecture/architecture.php>

<http://www.lookingatbuildings.org.uk/glossary/glossary.html>

ISBN 978-615-80491-5-3
Upravljanje dediščine. Priročnik
Ék Egyesület

Re-think Heritage! Erasmus+ KA2 Strategic Partnership
2020-1-HU01-KA202-078795

2023